

З Ь М Е С Т

	Стар.
Алесь Звонак—Абрысы наступнага (верш)	3
Валеры Маракoў—Лірыка (верш)	6
Барыс Мікуліч—Чорная Вірня (аповесць)	8
Зяма Півавараў—Мы—рабочыя такелажнікі (верш)	44
П. Мінін * * * (верш)	47
Вашэк Каня—Вуглябаронэса Маржэна (апавяданьне). Пераклад з чэскае мовы	49
Е. Пфляўбаўм—Вясновы старт (верш)	54
Сяргей Ракіта—Настаўніцы (верш)	57
Мік. Цэлеш—На прывале (апавяданьне)	58
Я. Маёвы—З прастораў (верш)	66

Н а р ы с ы

Сьцяпан Ліхадзіеўскі—Сеем—засяваем	68
Ул. Барашка—Комунары	77

Крытыка—гісторыя літаратуры

Л. Бэндэ—Матар'ялы да нарысаў па гісторыі беларускае літаратуры	89
Міх. Скачкоў—„Зьняволеная“ і „вольная“ літаратура	115

З а к а р д о н а м

Эл. Цар—Шлях закардоннага пролетарскага пісьменьніка	118
Х р о н і к а	122

ПРОЛЕТАРЫ ЁСІХ КРАЁЎ, ЗЛУЧАЙЦЕСЯ!

М. Барашка

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧ-
НАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ АСОЦЫЯЦЫІ

■ ■ ■ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ■ ■ ■

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ
ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ,
А. СЯНЬКЕВІЧА

ГОД ВЫДАННЯ ДЗЕВЯТЫ

КНІЖКА
ПЯТАЯ

МЕНСК ■ БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА ■ 1931

Надрукавана ў друкарні
„ПАЛЕСДРУК“, Гомель.
Зак. № 1665—3000 экз.
Галоўлітбел № 1231

Абрысы наступнага

І вось адбылося...
Разьюшаным зьверам
Накінуўся вецер...
І людзі і коні
Спыніліся ў стэпу...
І толькі наперад
Імчаўся буран
у шалёнай пагоні.
І вочы сьляпілі
буран і зьямога,
і ў стэпу згубілася
нейдзе дарога.
І выведка наша
вярталася тройчы
Бяз вынікаў жадных...
і наш эскадронны
Крыў матам у бога...
А вецер варочаў
сьняговыя глыбы
пад скогат шалёны...
Эх, братка ты мой,
праз бяду і нягоды,
Праз кроў і загубу,
праз хмары насланняў,
Прастрэлены сьцяг
уздымаючы горда,
Мы йшлі ад Самары
да Бугуруслана...
Хай кроў ледзянела,
хай стыгнула сэрца,
Хай ночы прыносілі
новыя сьмерці
і цяжкія страты...
Мы йшлі не задарма—

АЛЕСЬ ЗВОНАК

Нас веў да змаганьня
Загад камандарма...
А зараз
прыплыў
да спакойнай бухты,
На якары стаўшы...
І больш не пакліча
Да бою вясёлы гарністы...
...І вочы патухлі,
І цьмяным зрабілася
ў сябра аблічча.
Я ведаю:
сьлёсар яшчэ не забыўся
Пра шашку, каня,
пра гады баявыя..
І ў шуме заводу,
і ў сьпевах трансмісій
Яму ўспамінаюцца
бойкі былыя...
Я ведаю:
сьлёсар—ударнік сягоньня,
Упарта наперад
як некалі крочыць...
А будзе патрэбна,
ізноў у эскадроне
Ён будзе рубака,
баец, кулямётчык.
Хай сьлёсар—романтык,
ягоную школу,
Быць можа, і нам
давядзецца праходзіць...
Хай сьлёсару цяжка
дагнаць нашу моладзь
У іншым,
нябачаным ў сьвеце,
паходзе,
Але вырастае
штодзень, штохвіліну
Над сьветам старым
маладая сіла,
І ад Балканаў
да Аргентыны
Зьбіраюцца хмары
на небасхіле.
Яна уздымаецца
горда над намі

Магутная сіла
 магутнага духу.
 Яна ня сьцішае
 ні ноччу, ні днямі
 Жалезнага руху,
 няўхільнага руху.
 І будзе павольна
 і доўга бруіцца
 Па кроплі маленькай
 вялікая сіла..
 Пакіне кружыцца
 ў адвечнай арбіце
 На вечна пахмурным
 сваім небасхіле.
 І людзі, што йшлі
 ад стварэння сьвету
 Адзінай, адвечнай
 цяжкаю дарогай,
 Сто раз перакруцяць
 нашу плянэту,
 Паставіўшы сьвет
 з галавы на ногі.
 А сьпершку ня раз
 загарыцца плянэта
 Пажарам падзей,
 нябачаных сьветам.
 І пройдзе балота
 і зімаў і летаў,
 Сто раз пасячэцца
 зямля на катлету,—
 Пакуль будзе зьдзеісьненая мэта.
 І можа быць сьлёсару
 з моладзьдзю, з намі
 Ня раз яшчэ прыдзецца
 ўзяцца за зброю
 І рушыць ізноўку
 лясамі, палямі
 На ворага дружным
 і сьціснутым строем,
 Бо грозна гучыць
 ад усіх краёў:
 „Мы напярэдадні новых баёў“

Л і р ы к а

* * *

Страшныя сны навеяла гісторыя,
Крывавы выбух колішняй вайны,
І гавару: ня лечым край, а творым мы
Той край, што быў ў агні.

Назад вады ня вернеш ў вадазборы
І не абудзіш цемру мёртвых цел.
Няхай ня йшлі да Магамэта горы,—
Мы горы возьмем на прыцэл.

Адчуў я сэрцам будучага поступ
І сэрца зноў—агонь і дынаміт.
Злучы—і ты адчуеш проста
І кроў дынам, і цемру пірамід.

Шумяць вятры, і б'юцца ў скалы хвалі,
І я стаю на ўзвышшы нашых дзён.
Няхай мяне часамі і ня хваляць,—
Не для мяне пахвалаў звон!

Я гавару, што знаю і люблю я
Свой край, зямлю і рухі творчых сіл,
І што поэт, калі на ўсё гаворыць
„алілуя“—

Ён сын адных магіл.
І кляса тая, дзе поэт ў загоне,
Дзе думка сьмелая страшней, як сьмерць
зямлі,

Пустая, бедная, якою быць сягонья
Ня можа кляса наша, нашы песняры.

Таму пад сны абуджанай гісторыі
Кажу ўсім сэрцам, ўсёй сваёй істотай,
Што вось ня толькі лечым край, а
творым мы
Той край, што быў пад ботам.

Я помню, яблыні цвілі,
І вецер заліваўся сьмехам
Ў расой апырсканай далі.

Пад месяцам гарэлі стрэхі
Халодным колерам сваім.

Палала ноч, і вёска спала,
Сьпявалі ціха паплавы,
А мне чагосьці не ставала.

Я абыходзіў сад вакол
І вуснамі кранаўся кветак,
Якія колісь рваў рукой
Другі асьмеяны поэта.

Усё праходзіць чарадой,
І ўсім даецца сум і радасьць,
І ўсе спазналі горач здрады,
Калі стыкаліся з бядой.

Я ведаў ўсё. Ўсяму цану
Спазнаў за словамі чужымі,
І я нікога не клянупу,
Не называю й дарагімі.

Шляхі вялі мяне ў туман,
А я імкнуўся да сузор'яў,
Таму мо' й хцівасьці няма
Ў маіх нявыказаных творах.

Прайшлі жалезныя гады
І ўскаланулі ў сэрцы нешта,
І я сягонья, як заўжды,
Сябе выказваю да рэшты.

Інакшы сад цвіце кругом,
І нашы песьні іншым складам
Вядуць да новых берагоў
Свае ударныя брыгады.

Які далёкі грозны шлях!
А колькі-ж вёснаў адпалала
Там, дзе за радасьць і за жах
Было і сноў і мараў мала!...

Чорная Вірня

(аповесць)

Вецер разрывае на клочча, на кавалкі асобныя словы, перамешвае іх з скрыгатаньнем, з тунатам, з рыпам і лязгатаньнем, кідае гэты вэрхал гукаў у прасьцяг, і адтуль ужо вяртаецца водгульле— густое, прыдушанае, працяглае.

Вецер б'ецца, вецер падхоплівае кволыя сухія лісты, павуціныя і бледныя, страціўшыя жоўты свой бляск, саломінкі, нясе гэты вэрхал адцвіўшай зямлі ў прасьцяг, і адтуль ўжо не зьвяртаецца ён даргім званцам—вясёлым, сонцародным, доўгачаканым...

Здаецца, вецер толькі пануе, балюе над пылам мулкіх дарог, над колкім шчаціньнем іржэўніку, над цяжкімі дахамі саламянымі вясковых хат.

Пануе густы, няўцямлівага тэмбру, звон ад ветру. Працінае ўсе дарэшты шчыліны чалавечае істоты. Гоніць радасьць і давіць шчасьце. Боль сіберны ўлівае ў жылы.

Дарогай вецер узяняў пыл—руды, саланаваты, рэзьлівы, пахабны пыл. За пылам праехалі коньнікі. Пярэдні нешта наважыўся сказаць астатнім, але вецер зноў ірвануў дарогу, плойма пылу ў шалёным танцы замітусілася наўкола коньнікаў, засьціла ад вачэй краявід.

Конь пярэдняга крута прыпыніўся на месцы. Прыпыніліся і іншыя. Згрудзіліся. Чалавек на сівым кані паказаў астатнім рукой на ўскрай лесу, ля якога прылеглі на доўгія гады сялібы.

— Мінут трыццаць пяць .. частка—тэй дарогай, паўз лес, а частка, меншая, можа ехаць бальшаком. Заўважыць цяжка. Цямнее.

— Ой, глядзі, Ігнась, з гэтай справы маленькі толк выйдзе...

Чалавек на сівым кані глыбей сеў у сядло. Аж захадзіў пад ім конь. Зрываючы шалёнствы ветру, адказаў:

— З гэтай драбязой трэба скончыць. У нас ёсьць пільнейшая справа пад Стрэшынам. Гэтую трэба ліквідаваць раз назаўсёды!—І ён махнуў рукой.

Коньнікі разьехаліся. Частка рушыла праз іржэўнік, а астатнія, крыху счакаўшы, паехалі бальшаком.

У зьмярканьні канаў вецер. Толькі час-ад-часу выбухаў ён, гойсаў і сваволіў, бы ашалелы зьвер, а пасья надыходзіла магутная, вялікая і прыгожая ў сваёй войстрасьці цішыня...

Вокны ледзь прыкметна рухавелі сьвятлом. Дарога ішла паўз сялібы аж да лесу. У прамежку, ад хаты да хаты, цягнуўся нізкі паркан, крыху паламаны ў некалькіх мясцох,—адзнака таго, што незадоўга да гэтага звозілі гаспадары з поля бульбу. Яшчэ пахла паветра бульбянікам.

Коняй пакінулі ў лесе. Асьцярожна прайшл долам ля ракі, накіраваліся аселяй да гумнаў.

Перапынкамі было ціха. Халодны туман абмяжоўваў гонкую далячынь. Здавалася так: вялізарны казачны дзед узьнімаўся над хвалямі ракі, прасьціраў над зямлёй рукі сваё, а на руках тых было пакрывала, сатканае з тумановага паркалю. Паказвала на дождж—вечер сагнаў багата хмар.

Адным махам пераскочылі праз плот. Ужо чуваць было, як уздыхае, тупаціць у хляве конь, як танюсенька енчаць цяляты.

Аднаго наслалі на выведку. Той скоро зьвярнуўся і дрыгаткім шапаценнем паведаміў:

— Ёсьць, братцы. У хаце чалавек дзевяць. Пэўне, п'янаватая. Нехта варушыцца ў сенцах...

— Жанчын ў хаце няма?

— Так, таварыш камандзір, тая самая, што тады з-пад варты ўцякла. Адразу пазнаў.

— Абкружыць! Што якое—страляй.

Крута ірвануў дзьверы. Пад ногі чмякнуўся сабака. Затупацелі ногі. І вусьцішная цішыня апанавала ўсё навакольнае.

У хату ўвайшлі свабодна. Іх, ведама, ніхто не чакаў. Нібы няжывыя—па сваіх мясцох прысутныя. І першай цішыню парушыла жанчына. Яна ірванулася з лавы, замітусілася па хаце.

— Узяць!

Чырвонаармейцы напоўнілі пакой, абкружылі людзей. Вінтоўкі былі напaгaтoвe. Жанчына тады выбегла на сярэдзіну пакоя, адштырхнула чырвонаармейцаў і з дзікім лемантам кінулася на камандзіра. Бліснула сталь

— Трымай! чаго там!

Людзі замітусіліся, загармідарылі. Толькі гойсалі пакрыўленыя цені. Гулка чуліся конскія крокі. Рэзалі яны паветра дрoбaм.

Камандзір пахіснуўся, упаў сьпіною на падлогу. І тады ў хату ўбеглі чырвонаармейцы з чалавекам, што быў кагaдзe на сівым кані.

— Забіла?!

Забралі ўсіх. Параненага камандзіра панесьлі на руках. Чалавек на сівым кані ехаў за чырвонаармейцамі, што несьлі параненага. Як той прычыніў вочы, чалавек сказаў:

— Эх, Брагін, ня прыдзеца нам з табой пад Стрэшынам...
У апусьцелай хаце застаўся толькі надлетак гадоў шаснаццаці.
Як сьціхлі на вуліцы, ён выпаўз з-за печкі, спуджана абвёў вачыма, хату, адчуў жах пустэчы і адзіноты. Тады кінуўся ніцма на ложак, і закалаціліся плечы ў немым плачы.

Гэта было напрыканцы тысяча дзевяцьсот дваццаць першага.

I.

Трамвай праходзіў па пляцы.

Было цеснавата і гарача ад людзей, было дужа пыльна ад набраклых жарынёй вуліц. Беглі паабাপал высачэзныя будынкi, мітусіліся людзі, аўтамабілі і рамiзьнікі. Нездалёк на пляц даносілася ад яго шумавіньне—жыў рознакалёрным сваім жыцьцём рынак. З тэй вуліцы, якая злучала рынак з пляцам, паволі цягнуліся фурманкі, соўвалі людзі з кошыкамі і пакункамі.

Брагін праціскаўся да выхаду. На астанойцы сышоў і пакрочыў праз сквэр, што чатырохкутнікам ляжаў на пляцы.

Да тэй вуліцы трэба было яшчэ iсьці хвілін дваццаць. Але ён парашыў прайсьці сквэрам, каб крыху iасьвяжыцца ад трамвайнай сумятніны.

На лавачках сядзелі людзі, чыталі газеты, елі суніцы, расплёўваючы навакол сябе зялёныя каруначкі ад ягад. Было цяніста, крыху сьвяжэй, чым на разамлелых панэлях вуліц.

Брагіна пацягло сесьці.

Ён купіў у кіёску газету, знайшоў вольную лаўку і сеў. Наважыўся быў прачытаць перадавіцу, але намер неяк зьнік сам сабой, і Брагін сядзеў вось так, адчуваючы прыемны спакой у целе.

Час-ад-часу праходзілі паўз яго людзі. Цені рушылі па зацярушанай акуркамі і луской дарожцы. Ён прыслухоўваўся да людзкай гаворкі, доўга глядзеў усьлед праходзячым жанчынам, ацаноўваў іх пекнасьць, намагаўся маляваць у выбражэньні гэтых жанчын у іншых абставінах: на службе, у сябе дома за хатняй драбязой. Ён ведаў, што вуліца зьмяняла людзей: яны былі воікава вясёлыя, спакойныя, чыста ды прыгожа прыбраныя. І тым больш цікавей было ўяўляць, здагадацца аб сапраўднай iснасьці прахожых: у кожнага з іх быў свой, замежаваны поглядамі, працай і звычкамі сьвет, свой краціны лёх, які яны старанна ахоўвалі, старанна абкружалі сябе драбніцамі, уласьцівымі толькі ім адным.

— Айя! Каго я бачу, браточак мой!—І чалавек кінуўся да Брагіна, трос руку, ціснуў яе з усяе сілы, ласкава рагатаў мяккімі рысачкамі свайго твару.

— Так, сапраўды нечаканая сустрэча!—здзіўлена адказаў Брагін.—Як гэта трапілася ў наш горад?

Гэта быў шыракаплечы мужчына, у белым летнім гарнітуры, з старанна выгаленым тварам і галавой. А гэта ўсё—і моцная кароткая шыя, і вялікі лоб, і крутая, упартая галава—усё было масянжовым ад сонечных клопот.

— Ды вось скончыў інстытут, мяне і накіравалі сюды пад загад Наркамзему. На карысьць сваёй бацькаўшчыны, значыць, служыць... Ну, а ты чым пахваліцца маеш, камандзір?!

І апошнія слова таварыша кранула ўснаміны: аб сустрэчы ў шпіталі з ім, Раманам Пратасэняй, таксама цяжка параненым, як і ён.

— Я цяпер літаратурай заняты, Раман. Пачаў пакрысе пісаць, падтрымалі, гэтак і ўцягнуўся ў яе...

Пратасэня расьцьвіў яшчэ шырэйшай, яшчэ больш цёплай усмешкай здзіўленьня.

— Пісьменьнік Брагін!.. А я вось потым сустрэкаў у часопісах тваё імя, ды ніколі не здагадаўся, што гэта іменная ты. А гэта ты і ёсьць!..—Ён паціснуў зноў яго руку і зарагатаў.—Ну і як? Партыя ня супярэчыць тваім захапленьням? Ты-ж у мінулым баец, цябе трэба было-б скарыстаць на гаспадарчай ніве, ты-б быў карысьнейшым працаўніком.

Брагін крыху маўчаў. Потым наважыўся быў закурыць, выцягнуў папярсы, прапанаў іх Пратасэні. Той, усё мякка рагочучы, адмоўўся, спаслаўся на тое, што ўжо даўно ня курыць, адвык.

Брагін ўзяў папяросу, але чамусьці яе не закурыў, было крыху дзіўна глядзець на Пратасэню, які зусім перайначыўся з тых часоў, калі праводзілі доўгія вечары ў спрэчках і размовах у шпітальнай палаце.

— Наадварот, Раман,—сказаў Брагін, камечачы ў руках папяросу:—партыя лічыць, што і літаратура зьяўляецца дужа адказным фронтам. Тыя таварышы, што здатны да літаратуры, атрымалі самую шчырую, самую сапраўдную дапамогу. У нас, ведаеш,—ён крыху памаўчаў, падбіраючы больш прасьцейшыя і дакладныя словы,—у літаратуры таксама змаганьне, таксама вайна. Патрэбна больш бальшавікоў, а іх покуль што мала...

Пратасэня моўчкі слухаў, аглядаў ягоную постаць, дзівіўся, як гады жыцця паклалі на яго свае адзнакі: ня было ў твары ранейшай яснасьці і чырвані, толькі вочы засталіся ранейшыя—глыбокія, чорныя вочы пад танюсенькімі шэрымі брывамі.

— А ўсё-ж я не магу ўцяміць гэтага, Брагін... Ведаеш, я разважаю па-свойму... Доктар, інжынэр, агроном, будаўнік, гаспадарнік, проста радавы рабочы... Ад іх, ведаеш, карысьць, спажыўная, калі

гэтак сказаць можна, спажыўная карысьць, а літаратура, мастацтва гэта нешта надматэрыяльнае, нешта зусім неакрэсьленае і мала карыснае нашаму будаўніцтву...

Брагін зірнуў на яго і нібы ў вачох ягоных прачытаў ужо некалькі разоў чутыя ад розных людзей словы: ну, ну, займайся сваім мастацтвам, а карысьней было-б яго кінуць...

Ён ня сунярэчыў, не даводзіў больш відавочнай ісьціны, а замест гэтага прапанаваў:

— Заходзь да мяне, Раман, пазнаёмлю з нашымі людзьмі нашага сьвету. Як наслухаеш іх, пэўне пераканаешся ў сваіх поглядах. Я живу на Падгорнай, нумар дваццаць першы.. А ты дзе застанавіўся?

— Я покуль што ў знаёмых асталяваўся, ды гэта не надоўга—хутка на раён паеду, працаваць прагну... Зайду як-небудзь вечарам.

Яны разьвіталіся.

Брагін пашоў у выдавецтва. У знаёмым калідоры было багата людзей. Сёньня быў дзень выплаты ганарару, і тутак сыйшлося багата пісьменьнікаў розных групавак і напрамкаў. Стаяў нясьціханы гоман. Як увайшоў Брагін, багата хто павітаўся з ім, перакінуўся двума-трыма словамі. Ён прайшоў у кабінэт загадчыка. Той узяўся з крэсла, абедзвюма рукамі паціснуў ягоную, і ўжо пасьля гэтага прывітаньня запытаўся:

— Адчуваю, што ты прынёс рукапіс... Гэта зусім нядрэнна... Мы даўно мелі з табой справу.

Брагін сеў, закурыў, і тады адчуў утульнасьць загадчыкавага кабінэту.

— Ты мне казаў аб перавыданьні маёй аповесьці. Вось я і прайшоў падпісаць ўмову.

У акуратна складзеных горках наперы загадчык адшукаў напісаную ўмову і паклаў яе перад Брагіным.

— Я-б з большай прыемнасьцю падпісваў-бы ўмову з табой аб выданьні аповесьці пра сацыялістычнае будаўніцтва... Табе трэба аб гэтым сур'ёзна падумаць. Вайна вайной, а жыцьцё наша па-за ўвагай пісьменьнікаў, слабавата рупіць іх гэта...

Брагін сядзеў і чытаў ўмову. Доўгае кручкастае джала дыму вілося пад столь. За сьцяной гаманілі людзі.

Пазіраў праз акно сьлякотны дзень.

2.

Скавытнулі спружыны софы.

— І усё-ж такі мы ідзем нашармака,—казаў Самахвалаў, умястоўней прымаістраваўся на софе і зацягнуўся папяросай Вось, прыкладам, Брагін—ты. Адзін раз—бандыты, другі раз—бандыты... Але досыць, таварыш, досыць! Чытачу можа апрацівець твае шалёныя наскокі чырвонаармейцаў, падфарбаваныя гарнірам романтикі...

Усе зарагаталі.

Поэт у пэнснэ вышаў на сярэдзіну пакоя, заклаў за спіну рукі і ў многазначнай мэлянхоліі пачаў:

— У вас, у прозаікаў, справы нікуды ня вартыя. Самахвалаў праўду кажа—перапелы. А ты зірні навокал—дрыгатацьне ў паветры адчуеш.

Нехта з тых, што рэзаліся ў шахматы, гіронічна скоп'яваў поэта:

— Так, так! Вось, прыкладам, саўгас, або колгас... Парторгані-затар—якая-небудзь Маруся, ну, а ён—трактарыст. Сучасна, чырвона-спажыўна. І поэма гатова... Да ты здымай сланя ўжо, ахвярую...

— Поэт хацеў быў зазлаваць на шахматыста, але потым парашыў, што лепш не распачынаць спрэчак, і моўчкі сеў побач Самахвалава.

— Дзівакі дый толькі,—нарэшце сказаў Брагін, разглядаючы апошні нумар часопісі.—Ужо пасьпяшаліся ў хроніку даць, што я еду ў раён суцэльнай колектывізацыі. Я можа яшчэ не паеду, баюся, што нічога зрабіць ня здолею.

За апошнія словы ўчапіўся Самахвалаў:

— Як ты нічога ня зробіш? Гэта, таварыш, нездаровае зьявішча! Ты мусіш ехаць, як партыец.

Брагін прыкметна пачырванеў, зразумеўшы сэнс выпадковых сваіх слоў, але не хацелася здаваць сваёй пазыцыі:

— Эээ!.. Ты зноў чапляешся за словы... Я гэтым хацеў сказаць, што дужа даўно быў на вёсцы, ведаю яе толькі па газэтах ды тых гаворках, што прыходзіцца чуць ад таварышоў. Цяжка будзе першыя часы орыентавацца...

Ён спыніў гаварыць, бо да яго падышоў расчырванелы Раман і голасна павітаўся.

— Ледзь цябе знайшоў, Брагін!

— Дык сядай, калі знайшоў,—усьміхнуўся той.

— Няма часу, браток, заўтра еду на вёску. Колгасы будам організоўваць. Ты прабач, што да цябе не забег, мітусьніна, ведаеш...— Ён пачаў апавядаць пра тое, што ўсе гэтыя дні—былі гарачыя дні ў беганіне, сходах, нарадах.

Брагін з цікавасьцю слухаў Рамана і дзівіўся ягонай натхненасьці і маладосьці.

Раман-жа апавядаў аб тэй працы, якая чакае яго на вёсцы.

...Адзвінеў дзень. Па кутках пакою паляглі ўжо камлыгі густога змроку. Сьцены гублялі дэённую пекнасьць, калі блішчаць яны сонечным сьвятлом, якое шчодро льецца з вакон. За вакном зьвінелі трамваі ды са звонам гэтым блытаўся цокат капытоў аб брук.

— ...Дык вось, як скончылі інстытут, езьдзілі па вёсках праводзіць колектывізацыю. Эх, брат Брагін, колькі прышлося папрацаваць. Вось, я чуў, ты таксама дваццаціпяцітысячнік? Папрацуем,

братка! Спачатку цяжка будзе, асабліва калі трапіш да заможнікаў, памылак нарабіш вэнака колькі, але нічога, выправіш.

Брагін слухаў Рамана і глядзеў у вакно. Там, за вакном, застыла ў немым чаканьні постаць клёну. Ужо верасень ледзь крануў цьмянае зяленіва лісьця, і прыдзе неўзабаве часіна—страсанецца клён пад віхурным націскам восні, і будуць барвянцовыя карункі лістоў ападаць долу.

Ах, як шуршыць лісьце, як шуршыць пад нагамі лісьце!

— ...Памылкі—рэч такая, што іх заўсёды можна выправіць, абы жаданьне было, абы зразумець, што памыліўся.

І здалася Брагіну: не гаворку гэта ён чуе, ня словы таварыша, а шолах засохлага лісьця пад нагамі,—гэтак спакойна цурчаць словы Рамана аб вялікіх справах чалавечых. І пэўна таму—мільганула ў галаве—гэтак спакойна разважае Раман, што ён заляйцаў жыцьцё, што кіруе, як канём, жыцьцёвымі падзеямі. Гаспадар! Так, гаспадар жыцьця...

За сьцяной нехта крануў клявішы роялю. Брагін перавёў вочы на Рамана. Усьміхнуўся, нека па-дзіцячаму, неспадзеўкі, проста.

— Ну, дык бывай, Брагін, я з табой гэтак забавіўся, што нават твае таварышы паразьбегліся. А ведаеш!—ён раптам зарагатаў:—вось гэты самы, што гуляў у шахматы, з жахам глянуў на мяне і ўцёк. Пэўне, памысьліў, што я агітую цябе...

Брагін агледзіўся. Шахматная была сапраўды пустой. Толькі ў залі быў народ: адтуль чуўся рогат, гамана ды ракатаньне роялю.

— Покуль што бывай. Мо' і прыпадзе працаваць разам. Я, ведаеш, у другую чаргу паеду...—хацеў быў дадаць: па барвовых дарогах прыемна будзе ехаць.

Яны разьвіталіся.

Колькі хвілін Брагін сядзеў нярухома, нават сьцішылася карусель думак. Выцяг з кішэні портабак. Папяросу не закурыў. Трымаў яе ў руках.

Потым пайшоў на вуліцу, пастаяў крыху ля трамвайнай астаноўкі, але трамвая не дачакаўся, пайшоў пешкам.

Насоўваўся ціхі вечар.

3.

„Нешта робіцца са мной пзікаватае“, разважаў Брагін, ідучы ціхай вуліцай, якую агортаў вечар. „Ня чую, што гавораць людзі, не заўважаю, як вітаюцца... Нешта на душы лягло войстрае, успаміны данімаюць“.

І раптам ён усьміхнуўся. Прычына знайшлася проста, звычайна. Як толькі не разумеў яе раней, маніў сам сабе, адхіляў простую, але адзіна магчымую прычыну? Мо' ад таго, што крыху сорамна было перад самым сабой прызнацца ў захапленьні, у тым, што і восень

гарыць, палымнее фарбамі? І вось цяпер гэтая прычына падсвядома прывяла яго ў гэтую крывацелую вуліцу, дзе пахне паветра пылам, дзе вечар у некалькі разоў цішэйшы і мягчэйшы, чым там, у цэнтры.

„Здаецца, трэці дом пасля гэтага бруднага завулку“..

Ён апynuўся каля нізенькага доміка, зазірнуў неспадзеўкі ў акно. Потым адбег, зразумеўшы, што зрабіў глупства. Пастукаў у дзверы. Адказам была цішыня. Потым цішыня рыпнула, пачуліся лёгкія крокі.

— Хто там?— зазвінела цішыня жаночым голасам.

— Натачка, гэта я, адчынеце..

— Ах, я зараз, зараз! Я ў гэткім адзенні, што проста сорамна..

— Нічога, пазнаю...

Лязгнула клямка. У цемры ён адчуў, што менавіта такой, у простым хатнім адзенні, з непаслухмянай валвай галавы ён хацеў бацьчы яе багата разоў, чакаў гэтай хвіліны, каб канчаткова пераканацца ў сваіх пачуццях.

Як праходзілі калідорам, ён распытваў аб драбязе, аб здароўі, навінах.

У пакоі пстрыкнуў выключацель і ў сьвятле войстрай электрычнасьці яна стаяла перад ім—любая такая, простая і дарагая, стаяла і ўсьміхалася, прытрымліваючы рукой валасы.

Брагін падышоў да яе. Рукі ў рукі. Кранулася моц. Ён зацяў яе ў абдымку і пацалаваў. Ад нечаканасьці яна застыла на ягонай грудзі, хацела зьяднаць думкі, што ў момант рассыпаліся лёгкімі лускамі сонечніка.

— Ня трэба, ня трэба...

Твар гарэў, пунсавеў, ледзь вібравалі бровы, танюсенькія бровы, бы контуры японскай гравюры.

Ён загасіў сьвятло. Водыр змроку шугануў па пакоі. Н'ат зьвінела цішыня. Н'ат пульсавала цішыня верашчэньнем развагі.

4.

Згрудзіліся ля стала.

— Гэта пытаньне настолькі важнае, што раней трэба абгаварыць яго на бюро, а ўжо потым выносіць на агульны сход. У каго ёсьць меркаваньні?

— Вызначай кандыдатуры, чаго думаць багата. Справа зразумелая.

— Толькі падыходзь асьцярожней да кожнага, каб не засыпаўся. Гэта ня лапці плесьці!..

Нахіліліся над кавалкам паперы. Сэкратар смактаў у задуме кончык алоўка, час-ад-часу ўпісваючы новыя і новыя імёны. Маўчалі.

— Ну, дык вось я тут некаторых аднатаваў. Усе згодны з гэтым?

— Валі, валі! Сход чакае.

Вышлі ў залю. Яна сьпявала мноствам галасоў, тупаценьнем, ро-
гатам. Як увайшлі члены бюро, усе расьселіся, бразгаючы зэдлікамі.
Загаманілі галасьней.

— Распачынай сход!

— Дакуль чакаць будам?

Сэкратар сьцішыў гаману.

— Мы, таварышы, сёньня павінны вызначыць таварышоў з на-
шага заводу на працу па арганізацыі колгасаў. Усе ведаюць, што
справа колектывізацыі—справа хутчэйшага дасягненьня пастаўленых
партыяй задач. Чым мацней будзе расьці соцыялістычны сэктар сель-
скай гаспадаркі, тым хутчэй наша краіна здолее пабудаваць соцыялізм.
Слова мае прадстаўнік райкому таварыш Крывашыёў.

У залі—напружаныя постаці, шырокія зрэнькі ў чаканьні Ледзь
прыкметны шлох шэпту. І разам з людзьмі, здаецца, застылі ў чака-
ньні сьцены залі.

Крывашыёў казаў аб генэральнай лініі партыі ў справе колгас-
нага будаўніцтва, аб тых аграмадных зрухах у асноўных колах сялян-
ства, на якія робіць стаўку партыя. Кароткімі, скупымі, словамі абма-
ляваў ён той удзел рабочае клясы ў дапамозе колектывізацыі, застана-
віўся на задачах дрэваапрацоўчага заводу „Бальшавік“:

— Дваццаціпачатысячная армія найлепшых, наймацнейшых ідэ-
олёгічна рабочых Савецкага саюзу ідзе ў вёску, каб разам з беднотай
змагацца за арганізацыю колгасу, змагацца за тое лепшае жыцьцё,
аб якім марылася стагодзьдзямі. Ваш завод, таварышы, павінен даць
трыццаць чалавек. Яны павінны быць самымі вытрыманымі, самымі
прыкладнымі рабочымі. Ня трэба забывацца на тое, што іх чакае
цяжкая праца, яны павінны здужыць гэтыя цяжкасьці.

Пытаньняў амаль ня было. Як адзін чалавек, усе разумелі, па-
стаўленую задачу. І тады, як пачалі зачытваць кандыдатаў, пачуўся
голас:

— Дай сказаць!

Усе абярнуліся на голас. Гэта быў карантышаваты чалавек, з
шырокай, падобнай на пляскаты гузік, галавой.

— Мяне вызначылі ехаць на вёску. Я не адмаўляюся, але папі-
рэджваю: калі што-якое здарыцца, дык уцяку.

Адны зарагаталі, другія запротэставалі. Чарнявы высокі хлапец
патрабаваў, каб ён даў тлумачэньне, чаму гэтак кажа. Людзі горача
падтрымалі патрабаваньне.

— Тоўсьцік, растлумач свае словы.

Той зноў узняўся з месца, твар набрыняў крывёю, на ілбе
бліснулі кроплі поту.

— Я на сьмерць ехаць ня хочу. Вось і ўвесь сказ. Мне расказ-
валі хлапцы з нашай вёскі, што надоісь ледзь не забілі ў іх брыга-
дзіра. Каму гэта хочацца без пары ў магілу класьціся!..

— Дзе гэта ты чуў?

— Кажу, хлопцы баілі. Аглох, ці што?

Крывашыеў увязаўся ў размову:

— Гэта глупства ты кажаш, ня гэтак лёгка людзей забіваць. Па-страшыць нас уздумаў?

Тоўсьцікавы вочы шалёна абмацвалі залю. Шукалі падтрыманьня.

— А што можа цяжка забіць? У мяне, можна сказаць, сям'я, дзеці малыя. Жонка, як пачула, што з нашага заводу пасылаць будучь, дык адразу і захварэла...

— Ты пэўне бакі ёй паадбіваў!—выгукнулі адзалу.

Ураз змоўк Тоўсьцік. І ўжо седзячы, дадаў:

— Усё-ж, таварыш сэкратар, меў на ўвазе.

— Не зьвяртай увагі там на ёлапня.

— Страшыць думае, ці што?

— Выкрасьлі яго, нам гэтакіх ня трэба!

Маладая работніца падышла да стала. Чарнявая пасма валасоў адцянялася на чырвані твару.

— Каб доўга ня бавіцца, запішы мяне. Я хочу працаваць на вёсцы.

Навала воплескаў пакрыла яе словы. Крывашыеў расплыўся ў цёплай усмешцы.

— Бось гэта справа, баявая дзяўчына! І сьмерці ня спужалася...

Завод „Балышавік“ пасылаў трыццаць чалавек у раён суцэльнай kolekтывізацыі. Гэта былі бадзёрыя, сьмелыя людзі. Ні гамана па-за вугальлем, ні плёткі аб галоднай сьмерці, што плылі ўжо каторы дзень па горадзе, ня спужалі іх.

Сход працягваўся.

Тоўсьцік праціскаўся да выхаду. Бокам шымыгануў у дзьверы. У калідоры шпарка пакрочыў на двор.

Зьмяркалася. Лязгалі ланцугі саматасу. Сьвідруючы паветра, ве рашчэлі канцарэзкі.

Тоўсьцік прамінуў корпус лесцэху і хутка апынуўся за парканам заводу.

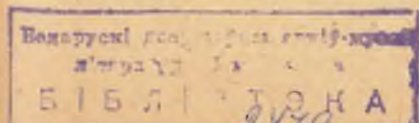
Ён панура пасігаў уздоўж вуліцы, у пыльны змрок вечару.

5

Насупраць чалавек распрастаўся на паліцы; ледзь раззьзяўлены рот; рука зьвесілася долу, гойдаецца яна і ў пэрлямутры пазногцяў пабліскае сьвятло ад газоўкі.

Цішыня. Толькі дрыгатаньне і лязг колаў, якія крыюць перагон за перагонам. Рытмічныя штуршкі запалонілі вагон: паспрабуй, пазбаўся іх, штуршкоў гэтых, крышку назольлівых, абрыдлых і звычайных.

Ён глянуў у цёмрыва вакна.

Шалёным галёпам дэманстравалі паабапал бясконцыя лясы. Час-ад-часу абрысы дрэў губляліся за пасмай дыму з паравознага дымару, які, здаецца, стукае ў акеннае шкло, нібы просіцца ў вагон.

Сьмярдзела прэлінай, дзёгцем і недапечаным хлебам.

Ён пасунуўся бліжэй да сьлязьлівай газоўкі, і вока пакрысе прызвычалася да дрыготкага сьвятла. Разгарнуў газету. Словы ішлі за словамі, радкі за радкамі, але ў масе газетных артыкулаў ён знайшоў тое галоўнае, аб чым думалася апошнія дні.

А пад нагамі зьвінелі колы. Спрадвечную сваю песьню, цот-у-цот падобную і сёння, і заўтра, і кожны дзень, зазыўную і адчайную разам песьню заводзіў паравозны гудок.

„Лістападаўскі пленум ухваліў лічыць мэтазгодным накіраваньне на работу ў колгасы, машынатрактарныя станцыі, кустовыя аб'яднаньні і да т. п. ня менш 25 тысяч рабочых з да-статковай арганізацыйна-політычнай практыкай“...

І зноў крануў паветра гудок. Лязганулі колы, тармазы бралі іх у абоймы свае,—пэўне, цягнік падыходзіў да паўстанку.

Сьпяшаючыся, прайшоў вагонам праваднік, а паперадзе яго спяшалася па падлозе плойма сьвятла ад ліхтара.

„...гэтыя дваццаціпяцітысячнікі зьяўляюцца „кіруючымі кадрамі будаўнікоў соцыялістычнага зямляробства“...

У восеньскіх туманых купалася раньне. Няпрытульна збочылі вочы свае каранастыя хацінкі.

— Таварыш, таварыш, вам у Сьвярдлова? Ну, дык сядайце, чаго выглядаць будзеце! —І ён ужо цягнуў чамайдан на шырокія, умястоўныя калёсы.—Дык вы ўжо пачакайце. Там, на станцыі, здаецца яшчэ пасажыр чакае, на адну мінутку, толькі паклікаць.

— Хутчэй там, сьцюдзенавата.

У дарозе гутарылі.

— У Сьвярдлове покуль-што няма колгасу, гамана адна. А што панаехала гэтых брыгадзіраў поўнае мястэчка, дык гэта верна! У хату не ўваткнешся цяпер. А вы хто будзеце?

Разважна сігаў конь, глеістая дарога адлюстроўвалася ў глыбокіх конскіх вачох. Штохвіліны рамізьнік пагражаў каню пугаўём, абуджаючы ранішняю цішыню сярдзітымі выгукамі:

— Пайшоў, пайшоў, не азірайся, каб на цябе ваўкі!..

Конь паводзіў вушыма і, здаецца, дужа мала зьвяртаў увагі на сур'ёзнага гаспадара.

— Мяне таксама накіравалі арганізоўваць колгасы. Таксама брыгадзір.

— Агээ,—шматзначна праказаў рамізьнік, агледзіўшы гумава палітон пасажыра.

Узьехаўшы на ўзгорак, убачылі ехаўшых за колькі сажняў людзей. Рамізнік спрытней замахаў над канём пугай. З пярэдняга воза гукалі:

— Таварыш Пратасэня, якім цягніком выбраліся?

— Ааа! Добрага раньня, колега! Дзевяцігадзінным.

Яны пайшлі за калёсамі.

— Значыцца, пачынаецца новая гісторыя, гэтак кажучы...

Агроном быў нізкарослым мужчынай, з ружовым тварам. Зялёнаватыя вочкі спрытна пералётвалі з аднаго месца на другое. Нельга было ўцяміць, якую думку песьцяць у глыбіні сваёй гэтыя неспакойныя вочы.

— Так, таварыш Мялешка, нячуваная ў гісторыі чалавецтва вайна,—адказаў Пратасэня, прыгадваючы іхнюю гутарку тры дні назад у горадзе.

Мялешка працаваў разам з Прышчэпавым: стаўка на колгас, стаўка на ліквідацыю кулацтва для яго была новай Амэрыкай, адкрыцьцё якой адразу зрушыла астателыя погляды на сельскую гаспадарку. Ён у завуалюванай форме намагаўся быў тады крытыкаваць раскулачваньне, і гэта крытыка ня была толькі вынікам гуманістычных разважаньняў і меркаваньняў, якімі гэтак жонглююць недалёкія філёзофы, а чымсьці больш пераканальным, законам.

І вось цяпер пад дабратлівай лускай слоў аб новай гісторыі крануліся войстрыя кіпцюркі гіроніі.

Пратасэня-ж адчуваў, што прыдзецца з гэтым чалавекам паваяваць, паспрацацца, і калі гэта будзе патрэбна справе—прымусіць саступіць з дарогі.

— Эх, таварыш Пратасэня, вы гляньце навакол! Непарушная веліч палёў, мудрасьць прыроды. А вы дбаеце аб чалавечым горы, аб вайне нейкай... Ці варта нам, спэцыялістам, хірургам палёў, мяшацца ў політыку, калі навокал такая пекната!

— Вы, колега, лірык... але лірык „дзяржаўнай музы“...

Мялешка прыкра драпануў плечыма.

— Не жартуйце, таварыш Пратасэня, гэта ня сур'ёзна для вас...

А коні соўваліся па нязграбных рысунках дарог.

— Гані коні,—укнуў Пратасэня, ускочыўшы на воз.—Досыць цягнуцца, гэтак і да ночы не даедзеш.

6.

Лёгкі бег пары. Чай блішчыць каштанавай паверхняй, гэтакім-жа каштанавым зрабіўся сподачак. Сьвятло лампы трымціць у шклянцы і адкідае ў бакі густыя промні.

Ната гаспадарыць. Яна ветлівую ўсьмешку затрымлівае на гасьцёх, гасьцінна напаўняе шклянкі чаем, накладае цукар, падсоўвае талерачкі з прысмакамі.

— Леопольд Барысавіч, паспытайце цукерак. За спрэчкамі гэтымі бязглуздымі вы нават забыліся на справы больш існыя.

— Выбачайце, мая чараўніца, але таварыш Брагін надзвычай дрэнна спрачаецца. Вы разумееце—ён перайначыў маю ідэю, забытаў і цяпер пацяшаецца.—Ён з надзіманым выразам вачэй глянуў на Брагіна, які ўтаропіў позірк у сподачак.

— Ды ўжо годзе, таварышы. На цэлую ноч заладзілі гамарню. Давайце паслухаем музыку.

Натачка села за рояль, перагарнула колькі нотных аркушоў і запыталася:

— Бэтховэн, Шопэн, або Грыг?

Леопольд Барысавіч тэатральна ўзняў плечы. Крыху думаў.

— Ну, вядома—Шопэн! Таварышу Брагіну трэба сыцішыць свае хваляваньні.

Перагукнуліся клявішы.

Брагін прайшоў да софы, адкінуўся на сьпінку і адчуў цэлам ласкавы халадок скураной абабіўкі. Ён слухаў музыку і думаў пра заўтрашні дзень, пра тое, што жыцьцё на колькі месяцаў перайначыцца зусім, пераломіцца заўтрашнім днём. І потым думаў аб размове з Леопольдам Барысавічам, які апавядаў пра жахі, пра вусьцішныя факты, што прыпала бачыць яму ў часе апошняй паездкі ў адзін з раёнаў суцэльнай колектывізацыі.

— Вы багата ў чым памыляецеся, Леопольд Барысавіч,—нібы канчаючы разважаньне, прыцішана, каб не парушыць гукаў раюлю, сказаў Брагін.

Леопольд Барысавіч матануў галавой, акуляры яго бліснулі войстра і зырка.

— Ну, што я вам буду даводзіць! Паедзеце, пабачыце. Наогул, ведаеце, ня вельмі прыемна спрачацца з чалавекам, які ня верыць... Успомніце мае словы. (Факты, якімі перасыпаў загуста свае словы Леопольд Барысавіч, былі сапраўды жудаснымі).

Брагін адчуваў, што нават калі разумець словы Леопольда крышку інакш, менш надаваць значэньня нязвычайным гісторыям, калі прыняць пад увагу гіпэрболічнасьць, мастацкую густоўную афарбоўку гэтых фактаў, дык і тады прыдзецца яму крута: вёску ён мала ведае, трэба раней яе вывучыць, працяць тклівым позіркам жыцьцё, а потым ужо вырашаць, знаходзіць мэтоды працы.

Ён схамянуўся. Ён злавіў сябе на хісткасьці думак, на няўпэненасьці разважаньняў. Густа пачырванеў.

Ната грала. Кволя, хворыя гукі нізالیся адзін за адным: то марудна тупацелі яны мінорам, то ў шалёным скэрцо імклівілі ў невядомыя прасьцягі, то кокетуна шныпарылі гавотам.

Брагін рэзка і з шумам узяўся.

— Ната, зрабі ласку... Досыць Шопэна! Ведаеш... неяк не пасуе настраям. Сыграй лепш Бэтховэна, восьмую ці што...

Ната зірнула на яго. Вочы яе на хвілінку глыбака ўрэзаліся ў ягоныя, ён заўважыў, што на белым маленькім твары яе гайсануліся цені.

— Добра. Восьмую сонату...

Яе постаць напружылася. Маленькія рукі наліліся моцай, і вырасьлі ў пакоі магутныя хвалі музыкі, і яны ірвалі, рушылі, ляцелі, змагаліся з няёмкай, што ўраз панавала пакой, цішынёй.

Брагін зірнуў на Леопольда Барысавіча. Той прыкмеціў нейкую пераможную ўрачыстасьць у гэтым позірку. Неазначальна паціснуў плячыма. Скамячыў папяросу. Нярухома акамянеў на крэсьле.

Суладнай гармоніяй хваляваўся рояль.

7

Нечаканасьці ў гэтым ня было: восень ішла вобмацкам, няпрыметнымі пудзінамі нерушаў, гонкай быстрынёй рэчак, залацістай залёвай палёў. І таму пэўне, што ня часта бралася на дождж, што пагода стаяла роўная і непарушная ў сваёй аднатоннасьці, што сонца сьвяціла скрозь ўсе верасьнёвыя дні—восень ўраз зьявілася перад сьветам ва ўсёй сваёй велічы. А сонца па-ранейшаму грала на хвалях ракі, блукала ў лістох арэшніку і клёнаў, разганяла ранішнія туманы, што куроудымілі па юрох.

Вазілі бульбянік.

Рыпелі колы на крутых наваротах, мяккія каляіны клаліся па полі. Праз колькі часу гэтыя каляіны зьменьвалі свой малюнак—сьвежая зямля засыхала на сонцы.

— Э-гэ-гэ-э! Сыцэражыся, саступі, ня бачыш хіба, куды ідзе, разява!

— Лягчэй, лягчэй! Сядзіш на возе, дык і сядзі.

— І чаго гэта вас гоніць сюды? Гасьцінцам-бы дыбаў сабе, дык не, гэтак і меціць, каб як вуліцай. Гультаяватыя людзі потым.

Браверка расхрыстана на поўны наварат, з-пад шапкі выбіліся пасмы саламяных валасоў, вочы касавурацца сьмехам.

— Што-ж гэта сталася, праз Вірню і прайсьці нельга. Дзіўна.

— А ты асабліва не разважай, асьмялеў завельмі. Хіба забыўся, як рэбрын не далічыліся вашыя, пятроўскія?...

Воз параўніўся з пятровіцкім. Цяпер н'ат не хацелася спыняць гамонкі, а гэтак ехаць побач з ім, смактаць гаркаваценькі сыцябельчык, перакідацца словамі.

— От-ба-то, маўчыш, дык маўчы. Ну, а як у вас там наварачваюць... гэтыя самыя брыгадзіры?

— Хіба ў вас сваіх няма, што распытваеш?

Адам разваліўся на пахкім бульбяніку, угледзеўся ў свае ногі і адказаў:

— Дзякаваць богу, потым яшчэ ня бачыў.

— Не прамінуць...

Чалавек ішоў сьцяжынкай, што абмярэжвала скрозь усю дарогу. За плячыма цяпаўся клунак, забруджаны ад частага карыстаньня.— Клунак быў сымболом жыцьцёвых падзей і ўзрушэньняў.

— Нічога потым, ладзяць! Папісалася колькі... сямей з пятнаццаць. Хутка і да вас дойдзе чарга.

Конь ішоў паволі, абмахваючыся хвостом дзелавіта і ўдумліва. І як дарога, і як сьцяжынка, гэтак-жа сама ішоў паабапал возу паркан.

— Хоць-бы пасьпець з бульбай управіцца. А там, глядзі, і налятуць, налятуць рэзолюцыі пісаць...

Насустрэч—на ўзгорку—шыргнула дзяўчына. Хустка адставала ад спружыністага лёту—крылом варушылася адзаду.

— Што, ужо на супачын?

— Пад вечар падбіраецца, сонца потым на Бродзішчы.

Дзяўчына прамінула воз, а Адам угледзіўся ў пыл, што дыміў над пругкімі дзяўчынінымі нагамі.

— Пятроўская робіць тутак.

— Каваліхіна дачка, сярэдняя. Ну, дык не сварыся, Адаме, на нашых, пятроўскіх. Бывай потым здароў, да цёмнага ў мястэчка трапіць трэба.

— Бывай!..

Са скрыпам расчыніліся вароты. Чорны сабака тыцнуўся пацалаваць каня. Ашалела заюрліў каля Адамавых ног.

— Адчапіся, Гайшан, не замінай.

Выпраг каня, адвёў да калодзежа, ціха пасьвістаў.

А Гайшан бегаў каля Адама, скуголіў і качаўся па зямлі.

8

Вокны ўглядаліся ў раку. А рака ляжала ў зарасьнікох чаротавых, у купаў алешніку, рака ляжала, туга закітаная малахітавым лугам.

Вокны—наросхрыст. Тлум. Вэрхал. З самага раньня аж за сонечны захад у райвыканкоме ня знойдзеш мясьцінкі вольнае, каб дзе як прытуліцца, адпачыць хвілінку.

Некалькі сталоў па пакоях, у папярковых акраўках, у каляровых плямах атраманту. За гэтымі сталамі—нэрвовыя сур'ёзныя людзі, якіх паважаюць і слухаюць уважна, якіх абгаворваюць па-за сыценамі выканкомаўскімі, якіх часта пасылаюць у дужа далёкае вандраваньне (смачная лаянка чалавечая). А людзі за няхлюдымі сталамі працуюць, спрачаюцца, абмяркоўваюць пляны, склікаюць нарады, сходы, паседжаньні.

У калідоры людзі раздаліся. Спакойна прайшоў Мялешка, павітаўся з кімсьці. Губы трымцелі посьвістам, і ружовы твар яго хітравата чагосьці ўсьміхаўся.

Ён прайшоў у габінэт старшыні, шчыльна прычыніў дзьверы, павітаўся.

— Якія навіны, Сымон Ляксеевіч, сёнешні дзень прынёс нам? Зноў, пэўне, горы цыркуляраў, дырэктыў, павестак...

Старшыня збочыў вочы на акуратны стопак папер, што ляжаў перад ім на сталё, пабарабаніў пальцамі па іх.

— Прыехалі новыя работнікі. Бригадзіры. Увечары трэба накіраваць па сельсаветах. А галоўнае — у Чорную Вірню. Там не скалупнеш: трымаюцца, чэрці.

У гэты момант дзьверы са скогатам паддаліся наперад. У габінэт увайшоў незнаёмы чалавек, высокі, русавы, у гарадзкім гарнітуры.

— Хто будзе тутакі старшынёй?

Павіталіся.

— Мяне накіравалі пад ваш загад. Можаце выкарыстаць як бригадзіра. Быў у райкоме, нікога нямашака, усе, кажуць, паразьехаліся. Вось дакуманты.

Покуль старшыня перачытваў паперкі. Мялешка падышоў да прыехаўшага, працягнуў руку і запытаўся:

— Прабачце, я вас, здаецца, бачыў... Гм, дзе я вас бачыў? Ага! На вечары ў Наркомземе. Ваша прозьвішча...

— Брагін.

Мялешка расьцьвіў ветлівай усмешкай, і вочы забегалі па постаці Брагіна.

— Так, так! Пісьменьнік Брагін...

Ён зірнуў на старшыню, які акнуўся ў справы, і крыху цішэй скончыў:

— ...прыехаў шукаць у нашы палясьціны сужэтаў!

Брагін пачырванеў. Гэта атрымалася нечакана, пэўне, таму, што замарыўся за доўгую дарогу і ня было сілы стрымаць сябе.

— Я прыехаў працаваць, таварыш. Дый наогул жартаваць мне цяжкавата: я крыху замарыўся

Старшыня схамянуўся, адкінуў паперкі і ўзьняўся з крэсла.

— Таварыш Мялешка, будзьце ласкавы, прыстройце вось таварыша... пакуль што.

— Добра, добра! Я з прыемнасьцю.

Яны вышлі.

Мястэчка набрыняла шумавіньнем. Як праходзілі пляцам, прышлося спыніцца перад доўгай чарадой вазоў. Вазы плылі па пляцы роўна, спакойна. На першым з вазоў ірваўся ўперад непакорны сыяг: вецер камечыў, кідаў у бакі чырвонае полымя.

— Вось... можа быць, апошні чырвоны абоз...

— Чаму апошні?—зьдзіўлена запытаў Брагін, ня прыкмеціўшы гіронічных ценяў на агрономавым твары.

— Ну-ж—закруцілі ў нас колгасы, бачыце. Хто-ж павязе на будучы год? Ніхто.

Брагін зірнуў на яго. Мялешка ішоў побач, моцна друкуючы крокі.

— Наадварот, таварыш Мялешка, гэты абоз яшчэ будзе большы. Вы кажаце глупства.

Той змоўчаў.

Так яны дайшлі да вялікага дому, каля якога стаялі на варце суровыя таполі. Мялешка сказаў:

— Вось тут штаб-кватэра, так сказаць. Возьмеце ў прыбіральшчыцы ключ і адпачнеце. Яшчэ пабачымся пэўне, пагаворым. А мне сьпяшацца трэба, работы—весь столечкі, на самыя годзі.

— Шчасьлівай дарогі!

Людзі разыйшліся.

Суровыя таполі стаялі на варце перад вялікім домам.

9

Раньне.

Вуліца.

Страла калодзежу наважылася працяць густую шэрань неба.

На пагоду не паказвае: нават за кудзеркай ляжыць неба густым каберцам, тапазы скрозь уткалі гэты каберац.

На ўзгорку некалькі рахітыхчых хацінак, а рэшта—унізе. Унізе пад лес—сялібы багацеяў, а бліжэй да ўзгорку, уздоўж ракі жменькай рассыпаліся і ўраз прыраслі да зямлі ў бязладзды і мітусьніне—бядняцкія.

Пасярод-жа вуліцы—калодзеж з грознай стралой.

Тут—мяжа. Тут два сьветы сышліся і ўчапіліся за стралу калодзежа: хто ў які бок перацягне, пераважыць.

На самай справе гэтага няма. Скажам. Аўдзей і Рыгор не стаяць дзень-у-дзень і ня дужаюцца за стралу. Гэта маленькая поэтычная вольнасьць.

Але затое гляньце вы, як зьбіраюцца жанкі ля калодзежа, дык маленькая поэтычная вольнасьць зробіцца рачаіснасьцю.

Дык вось-жа—раньне. Рыпіць страла. Адна супроць аднае паўсталі жанкі: адвечныя знаёмыя, суседзі, сваякі, але-ж ворагі. Адарка запраўляе спадніцу, ушчэплівае вядро, паволі апускае яго ў студню. Чуецца кволы пляск вядра аб ваду.

— Ну, цягні, цягні, навошта бавішся! Яно зразумела: боцікі ўзьдзела, дык ля студні паганьдзюрыць можна.

— Чаму не! Упрыгожылася, як маладзіца на агледзінах, а тутака стой і глядзі. Дзіва ўбачылі!

З лапатаньнем пераліваеца вада ў парожняе вядро. Так лапочуць крыльлем гусі на імшарах, калі час надыйдзе ў далёкія краі ляцець—на сонца, на цяпло, на ежу.

— Нібы ня зьела! Ах, каб ты ўжо галавой налажылася! Чакай ды чакай!

Адарка няздольна стрымаць хэньці адказаць на словы суседзкія ды сваяцкія. Яна ашчэрваеца грабянямі белых зубоў:

— Зьеж!—і ў твар зьбянтэжанае жанчыны стрэліла важкая і грозная фіга.

Шуганулі галасы:

— Чаго вызьвяраешся?..

— Напужала!

— Ай войечкі! От-жа багатырка знайшлася! Яшчэ каторага дня ў Панааса скваркі пазычала...

— Цябе нават да акна ня пусьцяць, ня то што скварку пазычаць.

Ці мо' вецер абудзіўся, ці мо' лаянка растрывожыла клянны. Зашурхацелі лісты, колькі паляцела долу чырвонымі матылямі.

Каровы пайшлі на зьнясіленае поле шукаць рэдкага каліўя.

Ля калодзежа стала пуста: выракаючыся разышліся жанкі па хатах завінацца за драбязой штодзеннай.

На аселяцах коні іржуць. Дзё-ні-дзе купінамі—гаспадары. Пах кажухоў і чабару. Гамана. Спаважная, станавітая.

— Чуў, Кузьма, у сельсавеце начуе. Учора з мястэчка прыехаў, комісіянер прывёз.

— Бачылі?

— Яшчэ-ж не... З дарогі адпачывае, відаць. Гарадзкі, панюкаваты. Вігдальчык казаў.

— Пакруціцца!

Сказаў і глянуў на струмок дыму, што ляцеў угару і распадаўся на празрыстыя варухлівыя коскі.

Бралася на дзень.

10

Як і заўсёды, у мясцкоме было багата народу. Канцэлярская будзёншчына зьвіла гняздо досыць моцна: прарэзьліва верашчэў тэлефон, рассыпаўся пошчак „Ундэрвуд“у, густы дым пеніўся пад стольлю.

Сэкратар мясцкому рваўся на часткі: надпісваў камандыроўкі дыктаваў машыністцы, чытаў на-ляту інструкцыі, адказваў на запытаньні, бразгаў тэлефоннай трубкай.

— Таварыш Сяргеева, вось добра, што вы прышлі: неадкладная справа.

Ён падсунуў крэсла, а сам апынуўся на сталё, —сеў, падкамячыўшы паперкі

— На „Бальшавіку“ веч р... Там, здаецца, брыгадзіры будуць рабіць справаздачу, потым... мы паабяцалі выслаць брыгаду актораў. Прыдзецца і вам выбрацца. Машына будзе.

— Бязумоўна, я буду.

Сэкратар пеніўся ўсьмешкай.

— Вось і добра! Першы чалавек адразу згадзіўся. Не апазынецся толькі—а восьмай гадзіне.

Ната разьвіталася. Прайшла праз цёмны калідор у залю. На сцэне ўстанаўлівалі дэкарацыю для новай пастаноўкі.

Крыху настаяла, паглядзела на блёклых фарбы шчытоў. І праз увесь час думала аб тым, што сёння ўвечары пачуе жывое слова ўдзельнікаў колектывізацыі, яго таварышоў па рабоце.

Прайшло ўжо шмат дзён, як яны разьвіталіся на шумлівым бязладзьдзі вогзалу а лістоў ня было. Яна прагна што раньня перачытвала газэты: думала знайсці хоць у іх драбніцы яго працы. Але колькі ні шукала,—у газэтах ня было вестак аб Чорнай Вірні.

Яна схамянулася.

Чорная Вірня!

Нешта містычнае ў гэтай назьве—скрыгочыя два „р“—Чорррная Вірррная!.

Але не, не! Навошта пужацца, навошта напаўняць галаву нейкімі жудаснымі меркаваньнямі? Ня піша, пэўне, таму, што дужа заняты: ён-жа на адказнай працы ў вёсцы. Трэба прыглядацца, вучыцца і вучыць.

Вечарам яна прыехала ў заводзкі клюб раней астатніх актораў. Сход яшчэ не распачаўся. Па пакоях шумлівыя людзі гаманілі адзін з адным, рагаталі голасна і весела. У буфэт нельга было прабіцца.

Загадчык клюбу прыкмеціў у натоўпе Нату, адразу зразумеў, што гэта пастаронны чалавек, падышоў да яе.

— Вы, таварыш, з тэатру?

Ната нахіліла галаву.

— Чаму-ж так рана? Бачыце, мы яшчэ і сход не распачыналі.

— Я пачакаю, паслухаю...

Загадчык здзівіўся.

— Будзеце ў нас на сходзе,—зірнуў пільна проста ў вочы.

— Вам дзіўна? Так, буду слухаць... А цяпер трэба праверыць інструмант. Праводзьце на сцэну.

Яна ненатольна лавіла кожнае слова, але думкі няўхільна канцэнтраваліся на ім. Брыгадзіры расказвалі аб сваёй рабоце з патосам, уладна запаўняючы залю густым тэмбрам голасу, перакідаліся жартамі з залай, спрытна адказвалі на безьліч запытаньняў.

І гэта яшчэ больш дзівіла Нату: людзі кіпяць працай, бурліць энэргія ў іх, бы салодкае пітво праз венцы келіху. Па вёсках і сёлах яны робяць вялікую сваю работу: пераапрацоўваюць краіну ў новае, розназрыкае адзеньне.

А ён... ня піша...

Падплывала да грудзей прыкрае хваляваньне, блытала думкі, перашкаджала разумець сэнс прамоў.

Неўзабаве сход скончыўся. Яна прайшла за кулісы, дзе ўжо сабралася акторская брыгада.

— Ах, Натачка, гэты Вольскі зноў напіўся, акомпануйце вы!

Губкі скрывіліся ў гарэзнай усмешцы. Вочы затуманіліся.

— Што вы сьпяваеце?

— Ммм.. Я думаю арыю Тоскі, потым на біс прасьпяваю...

Ната крута павярнулася да сьпявачкі.

— Я вам не акомпаную,—адрэзала ляконічна.

Зьдзіўленыя абступілі яе:

— Чаму?

— Таварыш Сяргеева, нельга-ж Вольскага выпускаць: зусім набраўся.

Яна хвалявалася:

— Вас закідаюць шапкамі. Разумеце ці не? Вы, можа, яшчэ „Салавейку“ ці „Цішыню“ с сабой прывезьлі... Людзі сабраліся слухаць справаздачы колгасных арганізатараў, а вы романсы прыгатавалі на дэсэрт. Саромцеся!

Бялявая сьпявачка візгнула.

— Ах, божа мой! Грубіянка...—хутка замахала хустачкай на Нату.

Прыбег загадчык клюбу.

— Таварышы! Распачынаем. Даеш трэці!

За заслонай паволі сьціхала.

Ната чула, як за сьпіной абгаворвалі яе, гіронічна перакідваліся словамі, чакалі яе выхаду.

І ў залі таксама чакалі.

Яна вышла. Маленькая. У чорным глухім гарнітуры. У валасох трымцела сьвятло.

Падышла да роялю. Зразумела: трэба браць дзьве бастылі адразу, і ў вір цішыні яна кінула рашуча і можна:

— Бэтховэн. Апасыяната.

І падтрыманьнем было: сотні шырокіх чалавечых зрэнак, сотні постацяй, што ўраз паддаліся да сцэны, гарачая цішыня, што апанала залю рабочага клюбу „Бальшавік“.

Мялешка глытнуў са шклянкі. Паглядзеў на кампаньёна і сказаў:

— Вось узяліся за Вірню. Вы разумееце, чым гэта пахне? Асяродак увагі таварыша... Прышчэлава ў нашым раёне. Колькі я працы паклаў там,—адно неба ведае...

Піва было халоднае: лёгка дрыготка бралася па целе. Каморнік агледзеўся па бакох, затрымаў погляд на суседнім століку, за якім сядзеў малады хлапец і смачна, з прыцмокам, піў чай.

— Што вы мяркуеце?

— Сьпяваць! Вы дзівіцеся? Дарэмна, мой дарагі. Сьпяваць ў габінэце нашага начальства аб неабходнасьці раскулачваньня вірнянцаў.

За шклянкай піва праглынуў хітры сьмяшок.

— Вы супярэчыце самі сабе, таварыш Мялешка.

Той бліжэй падсунуўся да каморніка, зарагатаў над вухам.

— Наадварот! Дзеянне выклікае адваротнае, як вы ведаеце. Аксыёма. Пеце піва і разумейце, што я вам скажу.

Памаўчалі.

— Гэты самы Брагін—моцны? Чаму, канечне, яго ў Вірню накіравалі?

— О, цнатлівасьць! Гэта я і параіў яго туды... саслаць. Няхай павучыцца.

Вочы сустрэліся.

— Разумею, разумею... Вы варты свайго настаўніка.

Паўз іх прайшоў коопэратар, павітаўся, сеў па-суседзтву.

— Жак!

Мялешка павярнуўся да яго.

— Дзе вы бачылі, Саламон Маркавіч? Цудоўная восень і халоднае піва!

Коопэратар бязуважна матляў рукой. Змора паклала адлюстравак на трыкутным яго твары.

— Гэтыя ёлапні, не на людзях кужучы, праваліваюць контракцыю. Сядзяць, ладзяць, гавораць, пішуць, а як да справы,—амін. Нібы і няма іх!

— Контракцыю? Фэ, Саламон Маркавіч, пеце піва і адпачывайце, а то хутка вас у падзямельны аддзел адправім. Вы толькі зірнеце, што за прыгажун Косьці ды скура!

— Не! Але вы разумееце—галавацыпы! Дзякаваць, дзякаваць, я піва ня п'ю. Нутро верне.

Мялешка—каморніку:

— Пойдам у выканком, пакінем гэтага пакутніка: з ім не пагодзіцца.

Яны з шумам адсунулі крэслы.

— І ўсё-ж выпіце з пару кухалёў, тады і праца лепш пойдзе. Ну, бывайце!

— Шчасьлівенькай дарогі.

Яны вышлі на ганак сталоўкі. Перад імі ляжала местачковая вуліца. Вільготная зямля ледзь пульсавала парай. Ужо восень канчаткова асталася: раньнем браліся марозы, а ўдзень сонца рассыпала лапкі свае па ўсім навакольні. Цененькі лядок падплываў, нібы кавалак масла на гарачай патэльні.

На рынку рыпелі вазы.

— Я часта хаджу на рынак, слухаю, аб чым кажуць людзі,— сказаў пасля доўгае маўчанкі Мялешка.— Ёсць рознае: і прыхільнасьць да колгасаў, і варожасьць да брыгадзіраў. У гэткай двуістасьці ёсць багата нечаканага, раптоўнага. Трэба ўмець павярнуць стырно...

— А вам часам не здаецца, што вы заняліся справай не па сваіх пляхох?

Мялешка ціха сьвіснуў.

— Пераканаць каго-небудзь цяжка, вы гэта разумееце добра самі. Я і ня збіраюся гэтага рабіць... А перашкодзіць я здолею—не забывайце, што я раённы агроном. Ён падаўся ўперад і раптам вырас на трапіўшым пад ногі камені.—Я чалавек прынцыпу. Гэтага, спадзяюся, досыць.

— А што за прынцыпам?

— Маўчэце.. Якое цудоўнае надвор'е сёння, праўда?

На ўсім ляжала густое кармінавае сонца.

12

Пісаліся цыркуляры. Дарогі засыпаліся пажоўклым лісьцем, іржэўнікі заплывалі павуціньнем, а сельсаветы і брыгадзіры засыпаліся, заплывалі цыркулярамі.

Той дзень быў гарачы і ветраны. Брагін гарэў нецярплівасьцю. Ён стукаў кулаком па стала і кідаў у твар сэкратара райкому жорсткія, супярэчлівыя словы:

— Ты, Серафімаў, робіш глупства. Як я магу праводзіць раскулачваньне, калі ў мяне не скалочаны бядняцкі актыў, калі справа ствареньня колгасу яшчэ пад пытаньнем?

Ня менш Брагіна кіпеў Серафімаў.

— Як гэта так пад пыталнікам? Мы маем факт опартуністычнага неразуменьня задач партыі. Чорт ведае, што такое!

— Я буду званіць у горад. Трэба высьветліць, вырашыць гэта пытаньне прынцыпова.

Серафімаў рыўся ў папках, шукаючы пратакол апошняга паседжаньня бюро, каб вычытаць адтуль пастанову па дакладзе аб колгасным будаўніцтве.

— Таварыш Брагін, не займайся дэмагогіяй, ня дыктуй сваіх уласных законаў. Раскулачваньне дапаможа хутчэйшай арганізацыі колгасу ў тваёй Вірні. Сяляне ўбачаць канкрэтную спразу, убачаць, што колгас мае кулацкую маемасьць, што гэта маемасьць будзе іхняя... Сельсаветчыкі будуць вымушаны пайсьці, знойдзецца яшчэ 2—3 чалавекі з беднаты. З імі правядзеш раскулачваньне, а ўрэшце...

Скончыў і зірнуў на Брагіна, на глыбокую маршчыну, што перакрэсьліла высокіягоны лоб.

— І гэта ты называеш уздымам мас?! Найвялікшая гісторычная задача—раскулачваньне—дыктуюцца масай? У Вірні гэтага яшчэ няма не насынела.

Ён крута павярнуўся і пайшоў да дзвярэй. Там прыпыніўся на момант. Чакаў апошняга слова Серафімава. І той сказаў:

— Табе-б варта было чытаць газеты... А цяпер можаш ісьці. У чацьвер бюро райкому...

Ён не заўважыў, як апынуўся ля пошты. Зайшоў. Тэлеграфіст пачаў шукаць лініі, каб дазваніцца ў горад, але ўсё было занята.

— Нічога, таварыш, не атрымаецца: учора званілі гадзін тры, і ўсё дарэмна. Далёка, як не кажэце.

Брагін схмурнеў. Сядзеў на лаве і думаў аб размове з сэкратаром, аналізаваў сваю пазыцыю. Ён не памыляўся, ня хістаўся, здаецца. Ды ня было дзе—вёска і людзі былі твар-у-твар, разважаць доўга ня приходзілася.

Думкі набрылі на горад, раптам сконцэнтраваліся на адным: Ната!

„Зусім ня пісаў ёй, папрашу прабачэньня. Яна зразумее“...

Буйнымі роўнымі радкамі клаліся словы на аркушыку.

13

„Мая Лада!

Я хочу расказаць табе, як устае ў сваіх харомах сонца штодзень, як туман на празрыстым крыльлі ляціць ў неабсяжнасьць прастораў, як сонца пасля рассыпае свае ўсьмешкі па ўсёй зямлі, як ветліва песьціць гэтае сонца людзей... але ці варта пісаць аб гэтым, калі ёсьць на сонцы цені, калі сонечныя ўсьмешкі цурчаць іншы раз гіроніяй, вырокам...

Ня пісаў так доўга, бо вось гэтыя цені на сонцы засьцілі вочы і захіналі далягляды, залітыя сапраўдным сьвятлом.

Але сонца ёсьць, толькі справа ў зьвілінах тых дарог, па якіх гэта сонца ідзе. Трэба ўмець выдаліць сьмецьце з гэтых зьвілін і тады ўпывацца, п'янець сонечнымі ўсьмешкамі.

Вось я бачу: ты хмурыш бровы, на ілбе кладуцца зморшчынкі, ты ў здзіўленьні паводзіш плячыма. Што ён пляце нялюдзкае гэткае?—думаеш ты, чытаючы дзівацкую „лірыку“ гэтага лісту. Дармо,

любая! Інакш ахарактызаваць вібрацыі пачуццяў і ўражанняў нельга. Адно магу сказаць пра сябе з поўнай адказнасцю за словы: цяжка працаваць.

Вось учора быў сход. Сотня людзей маўчыць. Сядзяць, глядзяць, слухаюць, кураць, кашляюць і... маўчаць. Разумееш—маўчаць! Хоць-бы адно слова ў адказ на мае довады, тлумачэнні, прапановы. Густая, цяжкая, нібы парубень, цішыня. Так і разышліся.

Я доўга думаў потым аб тым, як знайсці агульную мову з гэтымі людзьмі, як запэўніць іх у тым, што кажу шчыра, што жадаю агульных посьпехаў усім нам: і гэтым сялянам, і мне, і краіне...

А вось сёння паспрачаўся з сэкратаром райкому. Ён патрабуе форсаваных тэмпаў, ён патрабуе, прасьцей кажучы, хутчэйшага ажыццяўлення лёзунгу раскулачвання. А я гэтата покуль што не магу рабіць у Чорнай Вірні. Не таму, што я баюся гэтага процэсу, што ў мяне нараджаюцца гуманістычныя пачуцці да кулака, не! Я—бальшавік з вайскавай закалкай, хоць крыху і скалечаны жыццём, як усё наша сярэдняе пакаленне. Я супярэчу сэкратару, бо ня бачу таго, каб тая-ж самая гаротная Аксінья, у падзёртай спадніцы, з галодным дзіцём на знясіленых грудзёх, прышла да выніку: трэба раскулачыць Каратая. Маса мной яшчэ ня ўзьнята, не мобілізавана вакол пытання колгаснага будаўніцтва. Патрэбен час для гэтага. Я не чакаю яго, а намагаюся, каб ён хутчэй прышоў. Уся справа залежыць цяпер ад таго, ці здолею я пераканаць нашых кіраўнікоў у правільнасці сваёй пазыцыі.

Аб літаратурнай працы казаць, бязумоўна, няма чаго. Вёска мяне ўразіла сваім шматкаляровым калейдоскопам жыцця. Думаю, што пісаць прыдзецца потым, калі ўсё, да чаго я імкнуся, увойдзе ў рэчышча, умацуецца і ўгрунтуецца. І тысячу разоў я лічу сябе надаўбнем за тое, што сядзеў у горадзе, што частаваў пакорлівых чытачоў вайной і партызаншчынай, што жыцця, сапраўднага змаганьня не намагаўся ўбачыць, каб выліць яго на паперы. Вёска, Ната, гэта вайна. Якімі мізэрнымі робімся мы, пісьменьнікі, калі пішам аб колгасе, ня ведаючы яго, калі пішам аб вялікай будоўлі соцыялізму, ня прымаючы актыўнага ўдзелу ў яго будаўніцтве.

Перад ад'ездам у вёску я чытаў рэч невядомага яшчэ маладога пісьменьніка. Гэта была новэля пра рояль, які стаіць у рабочым клубе. Рояль стогне, плача аб гаспадары, які загінуў на фронце. Хіба такімі густымі мастацкімі фарбамі, якія ёсьць у гэтай новэлі, можна пісаць аб роялі, ідэалізаваць просты кавалак дрэва, а праз гэтую ідэалізацыю маліцца на віхор партызаншчыны, грамадзянскай вайны? Мне хочацца сустрэцца з аўтарам гэтай новэлі і сказаць яму: таварыш, кіны! Твае здольнасці патрэбны справе будаўніцтва соцыялізму, твае мастацкія сродкі трэба скарыстаць для змаганьня за гэта

будаўніцтва. Ідзі на вёску, працуй, прыглядайся, вучыся, і тады ты створыш сапраўды патрэбны нам твор. А ў іншым выпадку ўзнагародай табе будзе аханьне мяшчаначак, якія мо' праліюць сьлязінку над сумаю тваіх твораў.

Ну, Ната, канчаю. Даруй, што мала пішу, але і так паштавік пачынае касавурыцца на чалавека, які гэтак старанна смочка свой аловак.

Пішы на райком, там бываю кожныя 2-3 дні. Убачымся, пэўне, ня дужа скоро. Бывай, родная! Цалую. Міхаіл“.

14.

Нібы злодзей, цішком падкраліся маразы. Нядоўга ляжала рудая зямля ў маршчаках—густым пластом лёг сьнег,—луста хлеба пад сьвежым маслам. Як выбіраліся па запарушанай дарозе ўраньні, бачылі ваўчыныя сьляды. Ураз надыходзіў вецер, гойсаў сьнег, і гэтыя ваўчыныя сьляды гаіла замець.

У стугірох валтузіла Чорная Вірня. Доўгімі вечарамі калаўроты гудуць; смаляная лучына і цені (рыцары пракаветных паданьняў) на сьценках; самасей урадзіўся добра—моцны водыр тытунёвы; песьні; уздрыгваньні гармонікаў і пасмы мяккіх валасоў; а то—у танцы хаты заходзілі; рогат; посьвіст; тупат; на ўскраі вёскі—хата чытальня з плякатам: „Ленін“... І часінамі у марозным паветры дубянее гуд царкоўных званоў. Нясецца гуд над вёскай, недзе губіцца недалёка за сьлібамі, а пастка царкоўных дзьвярэй застаецца па-ранейшаму чорнай, жахлівай, халоднай.

Тым вечарам гудзеў за вокнамі звон. А над дзьвярыма гарэлі словы чырвоным сьвятлом: „Ленін“... Над сталом нахіліліся пры чалавекі—маладыя хлапцы. Адзін з іх старанна вадзіў пальцам па газэтным аркушы і чытаў уголас. Часінамі ён перапыняў чытаньне, адрываў вочы ад радкоў. Тады ажыўлена абгаварвалі прачытанае.

Раптам чытаньне перапынілася. Бразнулі дзьверы, і ў хаце апынуўся Брагін.

— Добры вечар, таварышы,—павітаўся ён.

Яму адказалі. Лепш падправілі кнот у газоўцы. Язычок агеньчыку ледзь хваляваўся.

— Ну, таварышы, заўтра наладжваем сход. Трэба мацней трымацца.

— Нас мала.

— Хто гэтага ня ведае! Але трэба зрабіць, каб нас было больш.

— Каратаеўскія мацнейшыя. У кулаку трымаюць вёску—запалохаюць.

Газэта ляжала перад імі—з гарачымі словамі, з трыпцкімі лёзунгамі. І вось гэтыя лёзунгі трэба было ўцалёўваць у справу, у канкрэтную дзею—тутака, у заможным сьляе Чорнай Вірні.

— Хутчэй-бы закрылі зяпу гэтаму Каратаю. Дзіву даешся, як цярпяць ад яго.

— Ад вас гэта залежыць, — адказаў Брагін, прыпамінаючы коleshнюю размову з Серафімавым. — Нам трэба зьяднаць чалавек дваццаць, гэта ўжо значная сіла будзе. А ў чатырох нічога ня зробім.. Гэта-ж зразумела кожнаму дзіцёнку.

Зноў маўчаньне. У выбражэньні Брагіна маляваліся ўявы: загоны, роўна парэзаныя на чатырохкутнікі, і пры мяжы — чорны слуп з чарговай лічбай: 1, 2, 3.. Гэта рука Прышчэпава, гэта сьляды яго чыннасьці, у выніку якой Чорная Вірня — два лягеры, два канцавосьсі. Апошнімі днямі гэтыя чорныя слупы (іх Брагін бачыць кожны раз, як ідзе ў мястэчка) — заўсёды ў вачох, думкі канцэнтруюцца на іх.

Ха! Чорррная Вірррная! Чоррррныя слупы!..

Гэта цэлая культура, гэта грамадзкі лад, гэта сымболь тысячагадовай рабскай культуры, і вось ёй прыходзіць канец, канчатковы, рашучы, беззваротны. Трэба толькі больш сіл, больш людзей, больш энэргіі.

— Дык давайце абмяркуем, як сход заўтра правесьці. Трэба ўсё ўзважыць.

Раптам у вечаровай сьціхоце паўстаў і паволі сканаў удар царкоўнага зvonу.

15

У процілеглым канцы сяла таксама сабраліся людзі ў хаце Андрэя Каратая. На стала стаяла некалькі пляшак гарэлкі, пахкія лусты хлеба ляжалі на абрусе.

— Блаславі, айцец!

Рукавы шырачэзныя — чорная раса да падлогі. Крыж блішчыць на шырокіх грудзях.

— Нийначай, бацюшка. А бой будзе здаравенны.

— Дармо! Абы вера ў бога.

У чарках трымціць срэбрам гарэлка. Рукі трасуцца, гарэлка пераліваецца праз венцы.

— З адным богам, бацюшка, мала зробіш, — устаўляе сваё слова Каратай.

На бацюшкавым твары ўзьнікае крывенькая ўсьмешка. Ён дапівае гарэлку, закусвае салам і шырокім рухам абцірае вусы.

— Так, гаспадар мой міленькі, патрэбен розум, патрэбен разьлік. Разумная асьцярожнасьць патрэбна.

— Гэта мы ведаем. Пеце, бацюшка, пеце!

У суседнім пакоі лілася гарэлка таксама. За сталом ладзіла парадак Каратаіха. Тут быў народ маладзейшы, хлапцы ды дзяўчаты, свавольны народ.

Ненарокам—гармонік з'явіўся. Танцы: скрыпіць падлога, стогне цяжка; нагамі выбівай спрытней, а то выперадзіць цябе зухаваты гармонік; гарманісту—карафка гарэлкі: зыр, музыка!

За шафамі цёмна. Хлапец чэпіцца да дзяўчыны. Тая адказвае на яго настойлівыя запытаньні—няўпрыцем.

— Заўтра, Стэфа, на сходзе скажаш. Перад людзьмі. Не саромся. Павераць.

— Але-ж гэтага, Паўлючок, ня было. Як я скажу?

— Я жанюся, Стэфа, тады. А так у дзеўках будзеш дзіця мець, гэта куды больш сорамна.

Рукі намацваюць пад сукенкай пругкія дзявочыя грудзі, грубымі, моцнымі рукамі рукі прыцягваюць дзявочае цела, прыціскаюць. Яна апускаецца на лаву; над ёй гараць яго вочы—бліскучыя, вузкія; затхла ад гарэлкі; яна слаба пхне яго рукой; рука падмята целам; цяжарынь.

А за шафамі—гармонік. Дзявочыя галасы рэжуць ад усяе сілы:

„Мамачка мая,
баліць галава!“

і ўжо разам, усёй хатай пад рып, лязгатаньне, тупат, з гармонікам—

„Ай, люлі!“

у тахт танцу—гойсае чупрынка газоўкі, шурхацяць цені па сьценках, па столі, па падлозе.

А на дварэ—марозная млосьць.

16

Прысеў на кукірэчкі змрок, каб ураз выпрастаць свой мажны стан—тады надыйдзе глухое, суладнае цемрыва.

Чорная Вірня—агні, агні, агні. Акенцы сьвецяцца імі, а пад вокнамі—сьнег зіхціць сярэбранымі маністамі. Вуліца згінам папаўзла на ўзгорак. Цішыня. Марозная. Ёмістая гэткая. Раптам цішыня трэснула, разьехала па швіву. Звон. І ўсьлед за званам на вуліцу вышлі людзі. Па некалькі чалавек. Голасна гаманілі. Падміналі нагамі крохкі насыціл сьнегу на дарозе.

— У Макара?

— Але. Да яго загадвалі.

Рыпіць сьнег гулка. З пошчакам.

— Зноў накручваць?

— Ня іначай,—са сьмяшком, з падкавырынкай.

Вуліца—у прадоньне: да ракі, за якой—сопуха лясоў. На ўскраі, праз мост, Макарава хата, дзе зьбіраецца Чорная Вірня: адны—каб пачуць тое, чым жыць, з чым прысьці да жыцьця—залатога і наднага; другія—каб плойму зьдзекаў, кпінаў, абраз кінуць у твар першым, каб Чорная Вірня заставалася, як і раней, двума лягерамі з чорнымі слупамі—эмблемамі. Рушаць людзі.

— А бацяхны мае! І званага лепшага не знайшлі. Саўка бубнеў.

— Гы-гы-гы!

— А няхай яны, няхай!

У хаце дым, дзынк, дрызгаценьне. А над усім—апранахай—гамана, рахтаньне, смачнае псямацьканьне.

— Пачынай!

— Зыр! Агітуй!

— Прыгналі, нібы на кірмаш. Бабы, бач, у чародку—круці, плаці, тавар забірай!

— Потым, з мястэчка прыехалі таксама. Важнецкія справы будуць!..

За сталом атайбаваліся местачкоўцы-райвыканкомаўцы, сельсаветчыкі, моладзь. Адам устаў, перагнуўся праз стол і ў гуд гармідарны гукнуў:

— Зважай там! Распачынаю!

Сьцішыліся. Цішыня ўспацела ад шматротага дыханьня. Напружыліся.

— Слова мае...

Маўчалі. Доўга. Упарта. Праз усе прамовы—і райвыканкомаўца, і Брагіна, і Адама. І тады, як скончыліся прамовы,—чакалі, хто возьме слова.

Ёмісты хланец устаў тады, аб'вёў вачыма прысутных, чмыхнуў носам.

— Чаго маўчаць, гаспадары? Справа відаць простая. Нам лепшага зычуць, прымаць трэба.

І цішыня ня вытрымала.

— Не чашы, свой... чалавек.

— Ах, ты, комуністаў падбрэхіч! Колектыў уздумаў!

— Трымай дзяжку!

У посьвісьце, рогаце, гаманлівай мітусьніне заюрлівіла хата.

— Ціха, грамадзяне! Кожны па чарзе, справу на стол выкладай! Пабарахоліць і потым пасьпееш.

Нізкарослы чалавек—рыжая барада тырчма—лез да старшыні сходу.

— Ды ты адкасьніся! Няхай душу адвядуць. Навошта пра калектыў ушчапіліся, калі вэнь колькі трэба іншага да ладу-параду прывесьці. Адно—мелеш!

— Гэта я мялю?

— Няіначай ты! Лепш-бы пра грэблю падумалі—глядзі і вясна ў двор прыдзе.

Шалела хата. Два бакі сашчапілі шаблі войстрыя ў гарачай спрэчцы, і няма ведама, чым-бы гэта ўсё скончылася, калі-б не дзявочы голас, да якога раптам прыслухаліся ўсе.

— Каб я скрозь зямлю правалілася, калі ў колектыў пайду, даражэнькія! Галаву хай адкруціцца!

— Чаму гэтак?

— Гэта-ж адно толькі, што зводзяць. Вось кагадзе...

Стэфа спужалася ўласнага голасу, які раптоўна прымусіў сьцішыцца ўсіх. Чакалі слоў яе. Абодва бакі чакалі: хлусьня ці праўда?

— Каля Дзямідавага паркану ашчарэпіў, прынаджваў... вось гэты, брыгадзір...

— Мана!

Брагін стаяў перад ёй, а іхнія постаці абмацаваліся безьліччу прагных вачэй.

...Сход быў сарваны.

17

І пачалося.

Ноч згубіла лейцы—у хмарах, у небнай вышыні купаецца золак. У звычайныя дні такім часам Вірня спіць моцным сном, які бывае толькі перад пявуновай песьняю. Сьпіць Вірня ў такі час, і тубыльцы сьняць надныя і чароўныя сны: адны—аб коласе залатым на густым ды пахкім жыце; другія—аб тугіх сьвіранах ды ёмістых варыўнях; трэція—аб выплаце пазыкі Каратаям; чацьвёртыя—... Хіба ўсё перакажаш словамі, звычайнымі, простымі словамі аб тым, што сьніцца перад абуджэньнем вірнянцу? Але тады ня спала Вірня. Сноўдаліся сьцені. Паветра гойдала зыкі і гаману.

— Так, так!

— Не зважай асабліва. Бяры за зябры крывапіўцу!

Да купкі людзей падбег Брагін, нэрвовая дрыготка апанавала ягонае цела, голас зрываўся, неяк коўзаўся, і словы атрымліваліся няпэўнымі, нядужымі:

— Пачалі?.. У Каратая?

Раптам прыпыніўся. Цішыня ірванулася густым стрэлам.

— Дзе страляюць?

І ўжо накатвалася навала хваляючых галасоў, галошаньня гвалту.

— Цімка! Гэта Цімка!

Мітусьня.

— Трымай яго! Не выпусчай падлюгу!

— Забіць нядоўга!

Валтузьня.

— Адзаду забягай! У абход!

— Ды ты што на дарозе стаў, як багародзіца!

— Хіба кулі паспытаць захацелася?

У гэтым водырным вэрхале Брагін раптам убачыў Мялешку. Ён нешта голасна даводзіў Серафімаву, а той адмахваўся абедзьвюма рукамі.

Ужо Цімоха Каратая павялі да аўтамабілю. Відаць было, як бліскаець па-зьявыранаму вочы, а валасы, што параскідаліся ветрам, парушалі маладыя рысы ягонага твару. Ён ухільваўся, стромкі хлапечы стан крыва згінаўся—вызваліцца хацелася.

— І паверце, пачатак нядрэнны. Мы маем справу з узброеным супраціўленьнем кулацтва, і гэта аргумэнт у нашу карысьць,—з гэтымі словамі Мялешка падышоў да Брагіна, і пры ранішнім сьвятле Брагін заўважыў, як гіронічная ўсьмешка момантам падмацавала словы.

— Не, гэта так ня сьйдзе,—прахрыпеў Брагін.

18

Ён прышоў адвячоркам, і ведаў, што апрача Брагіна ў хаце нікога ня будзе. Ён стаяў і маўчаў, камячыў у руках шапку, ці не адважыўся пачынаць, ці хацеў, каб Брагін пачаў першым.

— Вы мяне пэўне не пазналі?—сказаў ён, крыху пачакаўшы.

Брагін здзіўлена ўзняў плечы.

— Я ўпэўнен, што вас ніколі ня ведаў, таварыш...

Чалавек сеў на крэсла, паклаў на калені шапку, закурыў.

— Не, вы мяне ведаеце.

— Можа я забыўся, але здаецца... Ведаеце, прыходзіцца багата з кім сустракацца. Але ў чым справа?

Чалавек курыў, тонкім струменчыкам выпускаючы з роту дым. Ляцеў гэты дым пад столь і там блытаўся са змрокам.

— Вам калі-небудзь прыходзілася бываць на Забуднянскіх хутарох?

Маўчаў.

— У хаце Сыцяпана Мяжэвіча?

Не адказваў. Варушыўся ва ўспамінах.

— Ня помніце? А я гэта помню, і вас добра помню, як быццам гэта было толькі ўчора. Вы арыштавалі...

Брагін уздрыгануў. Ён успомніў гэтую падзею, а галоўнае—целам авалодала боль: бляск лёза!

Навошта вы гэта ўспомнілі?.. І наогул, хто вы?..

Чалавек загасіў недакурак, паклаў яго на падваконьнік, потым перавёў вочы на Брагіна.

— Я сын тае жанчыны, якую вы расстралялі. Я прышоў, каб папярэдзіць вас... Сьцеражэцеся!

Брагін усьхаліўся з месца. Апошнія слова незнаёмага трымала ў сабе столькі затаенае жудасьці, што нельга было ўсядзець спакойна.

— І што далей?—чамусьці шэптам перапытаў Брагін.

— Таварыш камандзір,—сказаў незнаёмы,—вы прымусілі тады пакутваць мяне; зусім малога пакінулі без бацькоў...

— Але яны былі бандытамі!

Чалавек усміхнуўся.

— Гэта для вас... а для мяне яны былі ўсё-такі бацькамі... роднымі бацькамі. Прайшоў час. І вось вы зноў прыехалі сюды, каб зьдэквацца над маімі сваякамі, каб разбурыць іхнія гнёзды...

— Я выконваю волю партыі. Разумеете, ці не! Для мяне вы былі і ёсьць ворагі.

Тады чалавек устаў, крыху настаяў моўчкі, нібы разважаў аб нечым.

— Вас заб'юць. Я магу гэта сказаць упэўнена. Можаче мяне арыштаваць, расстраляць... але вас заб'юць, як вы забіваеце людзей.

— Выйдзіце!—прарваўся Брагін.—Мы забіваем ворагаў, разумеете—ворагаў усяго абяздоленага сялянства.

Ён закрочыў па хаце і раптам узбырла на розум думка: прышоў пужаць. Ён захвалываўся, буйныя кроплі поту затрымцелі на ілбе. Крута павярнуўся:

— Выйдзеце!..

Чалавек пайшоў і ў цемрыве ўсміхаўся сам сабе.

19

Напрыканцы зімы тэатр накіраваў у раёны суцэльнай колектывізацыі акторскія брыгады. Гэта была пераважна моладзь. Наскора рыхтавалі рэпэртуар, ладзілі гарнітуры, малявалі дэкарацыі. Адміністратары бегалі па ўстановах, выпрацоўвалі пляны.

Як скончылася падрыхтоўка, прышла вясна. Яна ішла няпэўнымі крокамі, азіраючыся асьцярожна. Днямі гуляла сонца, а ночы стаялі марозныя, або праз цэлыя тыдні сваволіў вецер—нахабны такі, прыкры, сцюдзёны.

Ната была старшым адной з брыгад, якая паехала ў самыя далёкія куткі Беларусі,—вандравала акторская брыгада з вёскі ў вёску, з пасёлку ў пасёлак, па набраклых вадой сьнягох, па воранавых грэблях: не прайсьці ўвесну, не праехаць.

Езьдзілі яны ўжо тыдзень. У мястэчку, у цэнтры раёну, які яны абслугоўвалі, іх стрэлі прыхільна, цёпла і па-таварыску. Разьмясьціліся ў народме, рыхтавалі спектакль.

...Ната лягла на ложак, на момант спыніла разважаньні, і тады раптам адчула: замарылася. Так вось яна ляжала, пакуль ня прышла таварышка і села ля яе на ложак.

Таварышка шчабятала.

— Ведаеш, старшыня выканкому надзвычай прыемны мужчына, ён нават паабяцаў пачаставаць мяне тутэйшай кампаніяй... Ды, Натачка, што гэта з табой?

— Змарылася крышку...

Рука таварышкі пяшчотна легла на яе цела. Потым таварышка гарэзна засьмяялася і, прытуліўшыся да Натчынага вуха, прашаптала:

— Ты скоро будзеш маткай! Не затойвай—гэта выразна відаць. Ната нечакана ўспалыхнула, шчокі афарбаваліся кволай чырванью.

— Так, я гэтага чакаю...

Таварышка ўскочыла з ложку і закружыла па пакоі.

— Ты, Ната, будзеш шчаслівай. Ведаеш... гэта жаночае шчасце!—Яна пацёрла рукой лоб, нешта прыпамінаючы.—У Рабін-дранат Тагора ёсць адна мясьцінка, добрыя такія словы: „Я люблю яго не таму, што ён прыгажун, але таму, што ён—мой маленькі“...

Ната ляжала і ўсміхалася словам акторкі, якая патхнялася ўсё больш і больш.

— Хто з жанчын, Ната, ня марыць аб гэтым шчасці? Усе, мая любая, усе!.. Толькі ты павінна ехаць зараз-жа ў горад, адпачываць.

Ната зьвесіла ногі на падлогу. Прыбрала валасы, што растрэпаніліся ад ляжаньня. Са шпількамі ў зубах, ладзячы прычоску, адказала сяброўцы:

— Не, Аля, я буду сёння граць на спектаклі. І ведаеш што? Грыга! Так, Грыга. Я яшчэ моцная на гэта! Вось пабаныш.

Тая падскочыла да яе і моцна пацалавала ў лоб.

20

І зноў збіраліся ў хаце-чытальні. Толькі ўжо ня гудзеў звон у марознай сьціхоце, ня міргаў чупрынкай сваёй агеньчык газойкі.

Быў дзень, сонечны, вясёлкавы, веснавы дзень.

Гарачыўся, кіпеў Цімох, кідаў словы, нібы агнявыя стрэлы.

— Б'емся, б'емся, а вынікі малыя. Не, хлопцы. Трэба выкрыць тых, хто разносіць гэткія чуткі аб колгасах. Інакш нічога ня выйдзе.

Русавы паддаў:

— Ты думаеш, раскулачваньне не адштырхоўвае нашых гаспадароў ад колгасу?

— Вядома не! Адно—раскулачваньне не на аснове ініцыятывы мас, другое—калі пішчом будзеш лезьці. Яны ўсё выкарыстоўваюць—кожную нашу памылку, кожны абмах.

Яшчэ больш занепакоіліся хлопцы, загаварылі ўсе разам, у кожнага паўсталі сумненьні, іх неадкладна трэба было вырашыць.

— Нас мала, таварышы, і ў гэтым наша няшчасце.

— Мы гэта ведаем. Каторы раз таўчэмся на адным і тым-жа!

— Нам трэба сабраць больш сіл. Каратаева зграя ў нашым сяле мацнейшая...

І тады ўстаў з-за стала хударлявы Апанас, абвёў вачыма прысутных і вымавіў—разважна і глуха:

— Мы параніліся, хлопцы. Аб гэтым і Брагін кажа. Трэба больш працы пакласьці, заваяваць аўторытэт, пераканаць, што праўда наша.

— А райком?

Райком! ...Гэта ён у сьцюдзёных дні запаліў энтузіязм тысяч. Ішлі на франты: праз дні і ночы, праз завеі і дажджы, ішлі на белых, на зялёных, на палякаў, на тыфус, на голад, на вош. Гэта ён веў армію юнакоў паміраць за Беларусь Савецкую, ён накіроўваў волю тысяч бадзёрых і юных на фронт разрухі, каб вырваць маладую краіну з кіпцюроў сьмерці. У заваях, у навалёніцах, у вятрох, у дажджох, у глыбокае цемрыва нязьлічоных вачэй—гэта ён трымаў агнявы штандар з тымі трыма літарамі—КСМ, якія прымушалі адцурацца людзей ад ўсяго свайго, ад ўсяго асабістага, прымушалі людзей не зважаць на сьцюжу і голад, на боль і крыўду, а ісьці, ісьці ўпарта наперад, а ісьці на змаганьне толькі пад ім, гэтым штандарам.

... Райком! Гэта ён адкрыў тысячам юнакоў дзьверы на фабрыкі і заводы, дзьверы ў заповітныя мясціны чалавечай мудрасьці.—Гэта ён кінуў тысячы цёмных дагэтуль людзей у нязьлічоныя школы і ўнівэрсытэты. Гэта пад тым-жа штандарам з трыма гарачымі літарамі — КСМ, — тысячы юнакоў адваівалі права на песьню і сонца, права высокай годнасьці—радавога нашага пакаленьня...

— Не, хлопцы! Райком у адносінах да Вірні памыліўся, — скажаў пасля доўгага маўчання Брагін.

— Гэтага ня можа быць, таварыш.

Быў сонечны дзень. Гарэлі шыбы маленькімі, але зыркмі сонцамі. І гэтак-жа гарэў на сьцяне плякат з словамі: „Ленін...

21

Рыпелі вазы.

Коні прадзіраліся праз бязладздые местачковага рынку, маталі галавамі, стрымоўвалі пружыністы крок.

— Бацяхны, што там робіцца!

— Пабягом гляньма!

— Хадзем!

Гарцавалі на конях міліцыянэры. Крычалі ў натоўп, які згрудзіўся каля вазоў. Але народу рабілася больш і больш.

— Высылаюць?

— Пэўне ў Сібір.

— З маленькімі дзетачкамі, гарапашнымі.

— Гэтак і трэба, крывасмокам. Папанавалі!

— І іх, глянь! Канчаецца.

Воз абступілі жанчыны. На каленях паджылой кабеты ляжаў хлопчык. На твары ірдзелі пунцовыя плямы, падкачваліся пад лоб вочы, перакрыўлены ад болю рот прасіў:

— Мама, піць... піць.

Кабета глядзела на гэты пакутны твар і, сьцяўшы зубы, маўчала.

— Праяжджай, чаго прыпыніўся!

— Не замінай!

Рыпелі вазы. Вярзэлі бабы. Голасна спрачаліся гаспадары. Дзе-калі званы царкоўныя:—

прастольнае сьвята.

А на ганку райкома спрачаліся людзі.

— Гэта чорт ведае што! Які вар'ят мог гэткую ласку зрабіць? Хворых дзяцей выпраўляюць. Ды яшчэ праз мястэчка, каб усе бачылі.

— Не мялі, Брагін! Кінь хвалявацца. Мы ведаем, што робім. Так трэба.

— Але атрымалася па вашай-жа ласцы сапраўдная супроцькол-гасная дэманстрацыя. Дзе вашы галовы былі?

Падышоў Милешка. Павітаўся.

— Наш гуманіст зноў расхадзіўся, як я бачу. Дарэмна!

— Ія тое самае скажу,—рэзка адрэзаў Серафімаў.—Лепш зьвярні ўвагу на сваю Вірню. А ў іншых мясцох мы самі справімся.

Сказаў і пайшоў цяжкімі крокамі ў дом.

Гуло мястэчка.

22

Ваканіца толькі дзынкае, вецер разгуляўся.

Ускочыў. Прыслухаўся. За пярэбаркай сьпяць: гуляе пакоем сьвіст. Намацаў паліто. Надзеў. Выбег на двор.

Яшчэ багата часу заставалася да сьвету. Ды відаць было—дзень будзе хмурны, сьцюдзёны. Хмары цяжкімі крыгамі рушылі па небе, вецер разьмятаў цярушыва саламянае па зямлі, шастаў саломай у падстрэшшы, рыпеў весьніцамі.

Ён сьпехам вышаў на вуліцу. Азірнуўся. Навакोल было ціха. За сямлібамі ляжала мокрая ральля. Вецер лізаў зямлю, загойваў зімовыя болькі.

Ён пастаяў на вуліцы. Каторы раз прыслухаўся. Вецер гуляў, вецер біўся; скрыпеў паркан, шастала салома. Раптам угэтай музыцы ветру ён пачуў танклявы стогн. Гэты стогн, падхоплены ветрам, адне-сла далёка, а там—у прасторах—ён скончыў свой нядоўгі век. Гэта пэўне праз сон прастагнала цялё.

Але спачатку яму здалося, што стогне чалавек, і ён ужо гатоў быў уявіць гэтага чалавека: пакутны твар, скрыўлены рот, пальцы скручаны курчамі. Ураз паўстала асоцыяцыя. Ён уявіў сабе: валяецца ў крыві пад парканам, а навокал—цэпра, нікагусенькі няма, ніхто не пачуе яго стогну, мальбы аб паратунку, і ён прымушаны захлынацца сваёй-жа ўласнай крывёй.

Ён схамянуўся. Адчуў усім целам сьцюдзёны жах, нявымерны, неадольны. Пабег. Проста па дарозе—у гору. Было цяжка бегчы, але ён не адчуваў гэтага, ногі неяк неслі самі па даўно знаёмай дарозе.

Ужо сямлібы засталіся адзаду. Наўсцяж ляжала поле, аголенае гонкім ветрам. Там-сям чарнелі сілуэты дрэў—гэта дзікія яблыні.

Шалёна мітусіліся ўявы, але лёгіка, развага недзе заснула глыбокім сном, хаос панавалі ва ўсёй істоце.

Раптам міргнуў агеньчык вась уперадзе, зусім блізка. Міргнуў агеньчык, і разам з гэтым заварушылася развага.

— Мясцічка? Так, ужо блізка.

А адчуваньне самоты яшчэ больш узмацнілася. Захацелася для людзей, каб гаварыць, голасна сьмяяцца, спрацацца.

Ён падышоў да ўскрайняй хаты.

— Зайду. Хто пытацца будзе, адкуль у такі час? Якая справа каму? Ці мала людзей заходзіць у заезны дом?

Ён рашуча шпурнуў нагой дзьверы.

23

— Ба! Як гэта ты трапіў у такі позьні час, Міхал? Здароў, здароў! Мы даўненька з табой ня бачыліся,—Раман ішоў яму насустрач, усміхаўся ўсім шырокім сваім тварам.

Брагін замяшаўся. Ён стаяў пасярод хаты і мружыў вочы ад невялікага, але ўпартага сьвятла лямпы.

— А я вась толькі з поўгадзіны прыехаў са сваёй Каменкі. Даўно ў мясцічку ня быў, працаваў, браток, усё. Ну, дык сядай. Што гэта з табой?

Брагін пакорна сеў на крэсла. Правёў рукой па галаве. Уздрыгануў. Потым схіліў галаву на стол і заплакаў, заплакаў буйнымі дзіцячымі слязьмі.

— Ну, вась табе! Што з табой? Першы раз бачу, каб такія плакалі. Эй, камандзір Брагін, камуніст Брагін, што здарылася... голуб?—Ён тармашыў яго, хацеў зазірнуць у твар, зразумець, у чым справа, што так моцна заела чалавека.

І Брагін узняў галаву. Вочы былі цяжкімі, вялікімі і тужлівымі. Рот перакрыўлены ад нутранага болю, і відаць было, што гэты боль здужыў розум, здужыў развагу, здаровае цела.

— Раман, ты кажаш, багата працаваў? А вынік які?

Той зьдзіўлена павёў плячыма. Неяк асабліва засьмяяўся.

— Надзвычай добры, Міхал! Біліся, біліся, але наша ўзяла. Як-жа іначай?

— А вась у мяне, ведаеш... — ён ускочыў з крэсла, захінуў сваёй постацьцю сьвятло: ценё лёг на падлогу і сыяну, — я ўцёк з Вірні! Проста ўцёк, ганебна, як злодзей, як вар'ят!

Раман здэтанавана глядзеў на яго. Позірк выразна казаў толькі адно, але такое простае, такое жаклівае па сваёй яснасьці: ганебны ўчынак!

— Разумееш, не магу! Не сыцярпеў...

Раман крута закрочыў па хаце.

— Інгэлігеншчына заела, Міхал. Партыйная дысцыпліна паслабла. Што-ж гэта такое? Нават... І слоў няма!

— Цяжка, Раман, нявымерна цяжка!

— Але ты балышавік! Такого ўчынку табе дараваць нельга? Змаганьне, дзе тваё змаганьне?!

Прыпыніўся пасярод хаты. Рэзка кінуў:

— Зараз-жа едзь у горад. Там відаць будзе. Ганьба, таварыш! За вакном вецер, мокрае поле, золак.

Праз колькі часу ў газэтах было:

1) ЦК КП(б)Б распусьціў Сьвярдлоўскі райком за скрыўленьні партыйнай лініі ў справе калектывізацыі;

2) член КП(б)Б Міхал Станіслававіч Брагін атрымаў суровую вымову;

3) у шэрагі змагароў за соцыялістычны сэктар сельскай гаспадаркі ўступіў новы колгас „Чырвоная Вірня“.

1930—1931.

Мы—рабочыя - такелажнікі

Ад Туркестану
да Верхняудзінска
Песьня такая
блізкая,
Словы простыя
будзем-жа

Нітамі
іесень
нанізваць.

Паравозы
на рэйкі
турксібскія
Узьнялі не дамкратамі,—
воляй.

Колаў
грукат
пульсам
шыбкім

Песьня
жалезных
коняй.

У пясках
ды суглінках
тонем мы,—

Вусны
вады
ня бралі,

Затое
па Турксібску
тонамі

Паравозам
ваду
аддавалі.

Маці,
 колгасьніца,
 пэнсіянэрка!
 Мы ўсюды
 такія дбайныя,
 Нашы атомы,
 жылы
 ды нэрвы
 Занадта
 складаныя
 комбайны.
 Душа на росхрыст,
 веерам,
 Але...
 удумны
 важкі
 рух.
 І калі
 не хапае
 конвэраў,
 Цісьнем
 на конвэеры
 уласных рук.
 І калі
 з захаду
 Пойдзе шалёны
 „іпрыт“
 На нашыя
 мірныя
 гоні,
 Брыгады ударныя
 пе-ра-тварыць
 На вайсковыя
 эскадроны.
 Акіяны
 матэрыкі мо'
 Затопяць
 у вадзе,
 Але
 цела

ЗЯМА ПІВАВАРАЎ

Уласнай крывёю
сagrэта,
Калі трэба,
жыццё сваё
пакладзем
За кавалачак
чырвані
нашай плянэты.
Мы—
рабочыя-
такелажнікі

Ленінград, 1931 г.

* * *

Оркестры... песьню...
Сьмех зьвініць...
Разьмерным рытмам
Крок напружым.
Мы помнім баявыя дні,
Глядзела сьмерць
З крываваых лужын...
Смутнела сонца...
Пралятаў .
Цыклён крывавае віхуры.
І толькі вецер
Адпяваў
Ахвярам дзікія хаўтуры...
Ды часам
З некуль груганы
На балі зьляталіся
Да раньня...
А сёньня...
Дрэмлюць курганы,
Магілы-помнікі
Змаганьня...
Аркестры...
Марш нам
Брук зьвініць,
Пад рытм
Чырвоных батальёнаў...
Нам песню хочацца
Разьліць,
Ударных снайпэраў
Калёнай...
Наш порах сух...
Не прамахнем...
Хто сілу зможа
Маладую?..
Мы ведаем
Каму нясем

Вінтовак
Помсту агнявую...
Чарнеюць хмары,
Будзе гром,
Бліснуць маланкай
Зноў гарматы...
Мы авангард...
Мы сьцяг нясём
Сусьветнаму пролетарыяту...
Нам заўтра будзе
Захад—цір,
А мэта—
Лоб і ожэл бялы...
Дзе крыважэрна
Распусьціў
Арол бязьлітасныя ралы,
Аркестры
Песьнямі у высь,
Узьывайце
У сонечныя далі...
Каб хвалі водгульля
Нясьлісь,
Бы морска-усьпененыя
Хвалі...

20-IV 31

Вуглебаронэса Маржэна

Чатыры дымары голешовіцкае¹⁾ электрастанцыі; што стаяла на беразе Малдавы, у ваенны і пасляваенны час былі сьведкамі найвялікшае пакуты пролетарскіх дзяцей. Тут, на ўзгорках, на наспах гарачае жужлы нарадзілася пакаленьне „злачынцаў“—вуглебаронаў²⁾. Тут у выкапных ямах жылі падлеткі, што займаліся кражаю вугалю з грузавых паяздоў. Галодным дзецям, бацькі якіх паміралі на франтах, а маткі галадавалі самі, гэтыя ямы служылі дамамі. Колькі іх тут загінула ад атрутных газаў, якія ішлі з ям? Колькі дзіцячых трупаму парэзалі доктарскія нажы? Гэта ўжо даўно забыта, а гэтыя мясыціны цяпер набылі зусім іншы выгляд. Жужлавых наспаму ўжо няма. Замест іх красуюцца ўжо цэневые пляцоўкі і пабудаваны раскошныя аборы для чыстакроўных коняў праскіх міліянераў.

Там, дзе раней паміралі атручаныя газамі нашы дванаццацёхгадовыя дзеці, цяпер у белых туфэльках бегаюць накрашаныя дочки купцоў са сваімі зацяганымі партнёрамі, і іхны сьмех далятае да другога берагу рэчкі. Яны гуляюць у тэніс, яны ўпіваюцца жыццём, якое ім забяспечылі бацькі тых дзяцей, што вось тут паміралі ў часе вайны.

* * *

У часе вайны сюды забрыла шаснаццацёхгадовая, невялікага росту, дзяўчына Маржэна. Яна была ў рабацінны і з вострымі ад голаду рысамі твару. Маржэна—фраерка з „Кароны“ і вуглебаронэса. Яна прышла на наспу жужлы ўвечары, у той час, калі мы яшчэ ў гарачым вугольлі пяклі бульбу, мы яе ўбачылі ўпяршыню, а таму сталі да яе недаверлівы. Мы ляжалі на разасланых мяшкох і з нецярплівасьцю чакалі, калі сьпячэцца бульба. На Маржэну ніхто з нас нават не звярнуў увагі, ніхто яе не запрасіў прысесці да нашае кампаніі. Яна стаяла і ў замяшаньні перакідала складзены мяшок з аднае рукі на другую.

¹⁾ Голешовіца—частка Прагі.

²⁾ Вуглебароны—назва, прыдуманая вуліцаю зладзеям, што размножыліся ў часе вайны і спэцыялізаваліся на кражы вугалю. Кадры гэтых зладзеяў поўніліся выключна за лік дзяцей бяднейшых бацькоў. Гэтыя дзеці жылі на бубенецкіх наспах жужлы і кралі вугаль з таварных паяздоў, што спыняліся перад ад'ездам на Дэновіцкі вакзал.

Заўвага аўтара.

— Хлопцы, дайце і мне бульбы,—сказала яна са сьлязамі ў голасе,—я галодная, як сабака, нічога ня ела з учарашняга вечара.

Мы зразу ўсе вырачыліся на яе. Запанавала цішыня. Мы ўсе маўчалі, і толькі самы старэйшы з нас—семнаццаціхгадовы Пэпik, пераступаючы з нагі на ногу, груба сказаў:

— Тады табе няма чаго швэндацца. Ідзі дахаты, да мамы, няхай яна цябе накорміць, а нам не да цябе, дзяўчыны.

— Да мамы... да мамы...—раптам расплакалася Маржэна,—у мяне яе няма вось ужо чатыры месяцы. Яна атруцілася з-за бацькавае сьмерці... Ах, мама, мама!—плакала яна. Яе плач рэзка аддаваўся ў нашых вушах. Нечакана мы ўсе расплакаліся, а Пэпik, які яе праганяў, ледзь ня румзаючы сказаў:

— Ты, вось што... дзяўчына... не раві... я гэта так... ня ведаў.. садзіся.

* * *

З прыходам Маржэны ў наша „злачыннае“ асяродзьдзе мы сталі дружнейшымі, сталі больш уважлівымі адзін да аднаго. Калі раней мы часта біліся з-за кавалка вугалю або хлеба, дык пры ёй мы трымалі сябе як сьлед. Маржэна двума словамі ўмела папярэдзіць такую сутычку, якая раней нямінуча даходзіла да бойкі, да набітых насоў. А цяпер справа, наогул, да бойкі не даходзіла. Маржэна мела як-бы нейкія чары, якія нас пакаралі. Пэпik, вядомы нахабнік ды фраер¹⁾, у прысутнасьці Маржэны быў, як ягнё. Маржэне мы памагалі цягаць мяшкі ад каляі да самае стромаўскае²⁾ сьцяны, дзе нас чакалі жанкі, якім мы і прадавалі крадзены вугаль па 5—10 крон за кошык, у залежнасьці ад таго, як вяліка была здабыча. Пэпik яўна імкнуўся заваяваць каханьне рабаўнічае Маржэны, над чым мы, малодшыя, ня мала зубаскалілі. З таго, што мы спалі разам, панакрываўшыся мяшкамі ад вугалю, дык Пэпіка і Маржэну мы празвалі мужам і жонкаю. Але Пэпik не зьвяртаў увагі на нашы сьмешкі. Калі раней ён краў ня больш двух мяшкоў вугалю, то калі прышла Маржэна, дык ён стаў цягаць па шэсьць мяшкоў у дзень. Ён прадаваў іх, а грошы зьбіраў. Гэтыя грошы ён хаваў у маткі, якая служыла ў шынку „Вясёлыя худобіны“, дзе ён бываў разам з Маржэнаю.

А пад канец ён здзівіў нас усіх.

Кожнае суботы мы хадзілі ў шынок „Чэская карона“ глядзець вечарынку. Тут у залі танцавалі фраеры ды фраеркі, што сходзіліся з усяе Прагі. Танцавалі галоўным чынам „ставак“ і „штыбр“. Пры чым тут часта фраеры біліся за фраерак. У нас, у дзяцей, якія

¹⁾ Фраер—так завуць у Празе апашоў.

²⁾ Стромаўка—былы каралеўскі парк у Празе.

хадзілі яшчэ ў кароткіх штоніках, ня было іншага жадання, апрача аднаго: зрабіцца такімі самымі фраерамі, як і гэтыя танцоры, насіць, насунуўшы на бок, капялюш, аксамітную камізэльку і штаны звонам. Гледзячы на іхнюю разудальнасць, мы гарэлі ад зайздрасці і элавалі на шынкара, які ні за што ў сьвеце не хацеў пусьціць нас у залю, куды мы ірваліся, каб паказаць і сваё ўмельства: „ставак“, напрыклад, мы маглі танцаваць як сьлед.

І вось, уявеце сабе, аднойчы ў субботу, парасплюшчваўшы насы аб шкло шынкавых вокан, мы глыталі вачыма танцавальных „львоў“, як раптам бачым, каля нас, зграбна выгінаючыся, праплыла парачка: вуглебарон Пэпik і вуглебаронэса Маржэна!

На наша дзіва, яны былі надзвычай апранены. На Маржэне была новая паласатая паркалёвая кофточка, на рыжай галаве віхляўся вялізны чырвоны банг, а валасы на скронях былі накручаны. Гледзячы на Маржэну, я нявыказна радаваўся, захапляўся Маржэніным убраньнем і шкадаваў, што яе бацька, які гніе недзе ў Сэрбіі, і матка, якая ляжыць на ільшанскіх могілках, ня можа нарадавацца з свае Маржэны і паглядзець, якая харошая з яе вышла фраерка і як яна спрытна круціцца ў руках Пэпіка.

Ня лепш цікавым быў і Пэпik у чорнабелых камбінаваных чаравіках і ў портках звонам з наклееным пад вокам піковым тузам і з напамаджанаю галавою.

„Цяжкі фраер“—згадзіліся мы аднагалосна і ціснуліся ў вакно так, што яно трашчала. Мы адчувалі нязвычайны гонар ад таго, што нашы сябры, якія начуюць з намі ў жужловых ямах, могуць быць такімі фраерамі. А калі ў часе перапынку яны вышлі да нас у сад, дык мы ўсе іх абкружылі і прымусілі перад кожным з нас пакруціцца і паказаць свае ўборы. Пэпik прынёс нам піва і пачаў частаваць кожнага па парадку, але пры гэтым мы заўважалі, што ён абыходзіўся з намі неяк няшчыра, што ён глядзіць на нас неяк зверху, і нам здавалася, што ён, „зрабыўшыся нейкім фраерам“, цяпер сароміцца нашае кампаніі.

Мы адышлі ад вакна з цяжкім адчуваньнем. Кожны з нас сам сабе думаў: „Вось Пэпik стаў фраерам, у яго Ужо ёсьць дзяўчына, ён можа сабе дазваляць усё, чаго захоча, а мы? Мы набітыя дурні. Кожны раз, калі мы хочам куды-небудзь пайсьці, дык на нас крычаць: „пайшлі вон, саплякі!“

Мы зайздросцілі нашым таварышом Пэпіку і Маржэне. Але гэтая зайздрасць мучыла нас вельмі нядоўга. ужо ў панядзелак на насype, сустрэўшыся з імі зноў, мы ў бачылі, што яны зноў такія самыя, як былі і раней. У той-жа самай парванай вопратцы, брудныя, нямытыя. І ўсё прайшло. Пэпik, як і раней, расказваў нам пра індэйцаў, пра Буфалёбіля, пра прэрыі ды бізонаў, і ўвесь налёт ягонага фраерства, якім ён вызначыўся у суботу на вечарынцы „кароны“,

прапаў бяз сьледу. Калі там ён знарок зморшчваў лоб, каб выглядаць старэй сваіх гадоў, то тут быў такім самым нястрымным лятуценнікам, якімі мы былі ўсе, фантазуючы пра паездку ў Амерыку, на далёкі захад, дзе абавязкова сустрэнемся з вялікім каўбоём Буфалёбілем.

* * *

Я ня веру, што пятніца няшчасны дзень, тым ня менш гэта здарылася менавіта ў гэты дзень. Гэта я памятаю добра. Увечары мы ўсе сышліся на насыпе жужлы і, сеўшы вакол ледзь яшчэ тлелых вугалькоў, вялі гаворку на розныя тэмы. Маржэна з Пэпікам раіліся, як яны наведваюць наступную вечарынку ў „кароне“. Яны запрашалі нас прысьці ды паглядзець у вакно, якімі танцорамі могуць быць вуглебароны.

Поле за рэчкаю было заслана сьнегам. Над горадам зьвісалі чорныя сырыя хмары. Газы, што выходзілі на паверхню жужлы, гарэлі зьлёненымі ды блакітнымі языкамі і, успыхваючы, асьвятлялі цемру. Чакаючы таварнага поезда, які прыходзіў позна ўвечары, мы ляжалі вакол полымя. Праз мяшкі ды дрэнную апраныху прадзімала халодным ветрам. Некаторыя, сярод іх і Маржэна, спалі прыгрэўшыся на цёплай жужле.

Маржэна спала, паклаўшы руку на калена Пэпіка. Яна, як кошка, скруцілася клубком і ўздрыгвала ўся ад пранізьлівае халоднае вільгаці. Пры гэтым Пэпik, кожны раз заклапочаны, як маці, прыкрываў яе горнымі мяшкамі. Але вось яна сударгава закашляла. Пэпik левым бокам рукі дакрануўся да яе ілба і заклапочана прагаварыў:

— Хлопцы, а Маржэне дрэнна... Яна мабыць захварэла. Папрабуй,—загаварыў ён да мяне,—якая ў яе галава... Мабыць гарачка... Яна брэдзіць...

Я дакрануўся. Ён казаў праўду. Маржэну здорава калаціла трасца. І нам яе стала так шкада, што мы гатовы былі расплакацца. Пэпik зьняў з шыі шалік і пабег да рэчкі, каб яго намачыць у халодную ваду. Але тым часам на каліі праімчаўся экспрэс і разбудзіў Маржэну. Яна ўскочыла, шырока расплюшчыла вочы і пачала глядзець на асьветлены поезд, што імчаўся як шалёны. Яна, як вар'ятка, замахала рукамі і крыкнула:

— Мама, глядзі, тата едзе з вайны!

Пэпik, пачуўшы яе адчайны крык, прыбег на наспу і пачаў супакойваць:

— Маржэна, Маня, ня зыходзь з розуму... твой-жа бацька даўно прыехаў... супакойся... ты ўся гарыш... ідзі сюды, ляж вось тут...—гаварыў ён са сьлязьмі на вачох.

Урэшце мы яе супакоілі, і яна зноў заснула ў Пэпікавых руках. Настала магільная цішыня. Ніхто з нас ні слова не адважыўся праказаць, і нават тыя, што да гэтага спалі, цяпер ляжалі моўчкі глядзелі на скручаную ў камяк Маржэну.

— Вось што, хлопцы—прашаптаў Пэпik,—хто-небудзь з вас павінен астацца тут. А я таму набяру лішні мяшок вугалю. Згодны?

— Ды калі трэба, то мы ўсе астанемся,—сказалі мы ў адзін голас.

Але Маржэна доўга не праспала. Праз дзеве гадзіны, калі загрохаў поезд каля Бубанецкае станцыі, яна паднялася, доўга ўглядалася ў нас, а пасля сказала, ужо мабыць апамятаўшыся:

— Дык чаго-ж вы, дурныя, сядзіце, паразяўляўшы раты? Поезд-жа ўжо даўно прышоў, хадзем на работу!

— Маржэна, лажыся і ня выходзь з розуму,—крыкнуў на яе Пэпik. Ты здыхаеш, ледзь трымаешся на нагах, а сунешся... зьбіраешся лезьці на пляцформы? Нікуды я цябе ня пушу!

— Я пайду, Пэпik. Я не хачу, каб нехта другі за мяне рабіў. Ня бойся, сапраўды, я сябе добра адчуваю.

— Нікуды ты ня пойдзеш! Кончана!—накінуўся на яе Пэпik ужо са злосьцю. Ён схпіў яе і палажыў на разасланы мяшок.—Тут астанецца Ярда, ён прабудзе з табою да таго часу, пакуль мы ня вернемся. Зразумела, што іначай нельга...

Мы пайшлі на калею, а Маржэна асталася з дзесяцігадовым Ярдаю на кучы жужлы.

Калі поезд суняўся, дык мы, загадзя агледзеўшыся і ўпэўніўшыся, што нікога з кондуктароў блізка няма, залезьлі на нагужаныя вугалём пляцформы і ліхаманкава пачалі рукамі насыпаць мяшкі. Гэтая работа цягнулася ня больш дзесяціх хвілін, бо поезд хутка крануўся і мы адзін за адным на хаду пачалі саскакваць з пляцформаў. Радасныя, мы спускалі ўніз па насыпу мяшкі, як раптам пачуўся страшэнны крык, і мы ўбачылі, як нехта ўпаў з поезда, а пасля ўлавілі зык падобны да ўсплёскаў. Усё апошняе было заглушана грукатам калёс поезда. Раней, чым мы змаглі зразумець, што адбылося, калёсы поезда раздушылі нашага сябра Маржэну...

Расплюшчыўшы ад жаху вочы, мы разьбягаліся ў розныя бакі, убачыўшы пакалечаныя крываваыя кавалкі, якія расьцягло калёсамі на некалькі мэтраў. Мы ўцякалі не азіраючыся ад таго месца, дзе на нас жудасна вышчарылася акрываўленая, адрэзаная галава вуглебаронэсы Маржэны.

Пераклад з чэскае мовы.

Вясновы старт

1

Там, дзе пырснулі
 промні,
паросткам живога
 на парозе
 паўстала
 вясна,
і ў яе харастве
 клапатлівая строгацьць,
і калішніх сонат
 не пазнаць.

Ашалёстала гольме
 убёр белафарбны
 і чарэмаю
 ссыпаўся сынег...

Адрынелі ў долях
 апошнія арбы,
Калі першы раўчак
 забрынеў...

.

Вынярэдзіла тую,
 што барды й баяны
Хмельным трункам
 паднесьлі жыцьцю,
што уславілі толькі
 цыганкаю п'янай,
ды пугой загайданым
 нактурнам...

Там, дзе ўзвальле
 гары нявыразнай

стамавала залюдненасьць вуліц,
узьнясьліся

нязрушнаю базай
элеватару буйныя вульлі.

І калі на асьнежаным
бруку
палазы пагублялі
звонкасьць—

Каля брамы
пачуўся грукат,
і вясна адчыніла гонкі.

2

...Старт—сяўба!..
у трывозе шчасьлівай
прачынаецца зерне
у сьвірнавых спратах,
і з мільённай энэргіяй
сонечных ванбаў
пачынае прабег
на колгасныя нівы.

...І спустошанай студняй
стаіць элеватар—
ураджаю і севу,
сумленная варта,—
будзе жнівень
арбітрам
вясновага старту,
калі ўдружаць снапы
дадатковую вартасьць.

3.

Творчы заплодак
ляжыць
ў чорнай пахучай глебе—
сонца наконвае жыць
коласам буйным
і хлебам.

Сонца на варце жыцьця,
парасткі ўладна багаюць...
Кінь свае промні наўсьцяж
па-над заплодненым краем!..

Б. ПЛЯЎМБАЎМ

Каб літаваў промне-цэх
 коласу дужую постаць,
 каб і ў дужай руцэ
ён не ляжаў недаросткам.

.

Зыбіцца далеч далін,
 трактар спачыў на узьмежку;
старт веснавых пуцявін
сёння прасторы усьцешыў.

У воддалі сьветлай арбітр,
 воддаль нязьмерну ў цялях,
 строга чакае касьбы,
 як элеватар на ўзвальлі.

Дужую творчасць вясны
 кіне на звонкія шалі...

.

Музыку чуеш крыніц—
 нівы жыцьцём узбуялі!

Настаўніцы

Заўжды у парывах імпэтнасьці й веры,
Я помню, ты часта казалася:
Жыцьця цягнікі, што імчацца наперад,
Ля нашага стануць вакзалу.

І мы з непамернай адвагай юнацтва
Кранемся ў жыцьцёвыя сысюжы,
Мы будзем упарта, аддана змагацца,
Каб цёмру адвечную здужыць.

І вось цягнікі, адышоўшы ад станцыі,
Імчаць ў завірушныя далі...

Ты, чуеш вялікую музыку працы
У звоне жалеза і сталі.

Табе даручылі расьціць для змаганьня
Наступных вякоў пакаленьне,
Рабатай упарта. Ня месца ваганьням,
Ня месца трывозе й сумненьням.

Падумай! вялікая горадасьць і гонар
Ісьці у наступнае першым,
Шляхі церабіць з гэроічным напорам,
Вінтоўкаю, молатам, вершам.

Імчаць цягнікі, адышоўшы ад станцыі,
Адчынены ўсе сэмафоры,
Ты чуеш вялікую музыку працы,
Рашучасьць хады непакорнай.

Н а п р ы в а л е

(Апавяданьне)

Неяк бадзяўся я кілёметраў за шэсьцьдзесят ад Менску з стрэльбай і сабакам. Там былі балоты, на якіх здорава пладзіліся цецярукі, белыя курапаткі, дупялі і часамі іншыя даўганосыя. Здабыўшы трохі гэтых пярнатых стварэньняў і, як сьлед, змарыўшыся, я вышаў на сухі край балота. Было каля паўдня, і жнівеньскае сонца паліла так, што паляваць далей нечага было і думаць, тым больш, што стаміўся і сабака. Рухавітасьць прапала, язык мокрай чырвонай анучкай вісеў з роту, і сабака цяжка дыхаў.

У такі час хадзіць па балоце са стрэльбай дарэмна, бо і птушкі, пасья ранішняй кармёжкі забіраюцца куды-небудзь у гушчар, дзе больш халадку.

Падышоўшы да густога альховага куста, я зьняў боты, выкруціў анучы і разаслаў іх на траве, каб прасохлі, а сам лёг на шоўкавую, абвяўшую к поўдню траву, скруціў цыгарку махоркі і пачаў глядзець у блакітны бязьмежны прастор неба.

Хто ня ведае таго стану надвор'я ў поўдзень, калі сонца стаіць над вашай галавой і пячэ сваімі простымі праменьнямі вам плечы, нос, твар і ўсё цела так, што аж цяжка дыхаць. Усё жывое прыціхае і хаваецца па кустох, у лазу, у траву, а то і ў ваду. Толькі сотні скачкоў трашчаць каля вас у траве, і гэты трэск яшчэ доўга чуюцца ў вушшу, пасья таго, калі вы ўвечары, прышоўшы дамоў, кладзецеся спаць.

Хто не адчуваў той салодкай млявасьці, калі вы, выхадзіўшы дзiesiąткі кілёметраў па расістай траве за раніцу, выстраляўшы каля сотні патронаў, і моцна змораным урэшце выйдзеце на край балота, ляжаце пад куст у халадок, скінуўшы лішняе адзеньне, і расправіце свае змораныя члены цела. Салодкая стома пацячэ ў ваших жылах. Ледзь прыкметны вецярок павее з усходу, забярэцца вам пад кашулю і ахалодзіць потнае цела. Тады вы шырэй раскрываеце каўнер кашулі, шырэй распраўляеце грудзі і вольна дышаце.

Вось так і я, лёгшы плячмі на траву, стаў глядзець у неба, а ў грудзёх стала неяк лёгка і вольна. Сабака, скруціўшыся ў абаранак,

лёг каля маіх ног, падставіўшы нос да торбы, на якой віселі дупялі і цецярукі. Яму, як прыроднаму паляўнічаму, прыемна было ўдыхаць пах дзічыны.

Я ляжаў, ні аб чым ня думаючы, як нешта заварушылася ў кустох лазы, пачуліся нейчыя цяжкія крокі, а сабака падняў галаву. Я пстрыкнуў яго па носе, і сабака зноў паклаў галаву на лапы. За кустамі пачуліся галасы: мужчынскі і жаночы. Паглядзеўшы ў той бок, я ўбачыў, як мужчына ўтыркнуў граблі ў зямлю і сеў пад куст. Жанчыны я ня ўбачыў, але неяк інстынктыўна пачуў, што села і яна. Між імі пачалася гутарка. Мой сабака часта падымаў морду, каб брахнуць, але я супакойваў сабаку пстрычкамі па носе.

— Слухай, Марына!—пачуўся мужчынскі, нейкі надтрэснуты, як у сухотніка, грубы голас:—навошта ты мяне мучыш?! Вось ужо тры гады, як я з табою жыву і ніводнага дня я не адчуваў сябе вольна, каб было лёгка на душы, каб ні аб чым ня думаць!

— Чым я цябе мучу, мой даражэнькі!—звонкім, пявучым галаском спрачалася жанчына.—Вось людзі бачуць, як я стараюся ўсё для цябе, усё зрабіць як мага лепш, каб дапамагчы табе.

— Гэта праўда! Але тры гады я хачу вырвацца з гэтай злыбеды, з гэтага пекла! Ты-ж ведаеш, што на сваёй гэтай гаспадарцы мы ніколі не заживем як людзі. Хіба можна... Паўтара гектары ўсёй зямлі—якая тут зямля!—і тут табе і жыта сей, і пшаніцу, і бульбу садзі, грады рабі і сена касі. Вось грызі гэтыя сіўцы! Мы, вась, з табой колькі сёння—з самага раньня, як сонца ўзышло, працуем,—а ці воз сена хаця накасілі?

— Зямлі падбавяць, дадуць,—адказаў мяккі, пявучы жаночы голас.

— Ну, хай сабе дадуць!—згадзіўся мужчына.—Хай сабе дадуць,—але ці будзем мы жыць па-людзку нават на шасьці гектарах зямлі? Ніколі! Мы толькі больш будзем працаваць, а хвароба адна будзе. Усёроўна,—я яшчэ ў Чырвонай арміі думаў аб гэтым—на індывидуальнай гаспадарцы ніколі ня будзе добра. Адзін чалавек—ня дзесяць. Самы здаровы адзін падасца самым слабым двум-тroph. Трэба будаваць хату—старая ўжо раскідаецца,—а ці я, ці мы ўдваіх зможам гэта зрабіць? Коні трэба лепшых завесьці, угнаенне зямлі даць, машыны купіць,—а як ты гэтымі машынамі будзеш рабіць хоць сабе і на шасьці гектарах? Не, адзін у полі ня воін!

— Мікіта! А я думаю, што як-небудзь абжывемся, і ўсё добра будзе.

— Я ня думаю гэтага, Марына! Вось у нас скоро трэці чалавек паявіцца, а там чацьвёрты, глядзі пяты і больш. А чым мы іх карміць будзем!—ускрыкнуў мужчына нейкім сумным, нібы падзямельным голасам:—у нас нават каровы няма, каб даць малому малака!

Мяне, прызнаюся, неяк кальнула ў сэрца. Прыпомніліся мае два малышы. Яны там, недзе ў горадзе, бегаюць сытыя і здаровыя, вясёлыя і шчаслівыя, а тут чалавек яшчэ не радзіўся, а ўжо бацькі клопоцяцца аб яго месцы на гэтым сьвеце і чым карміць яго.

— Быў адзін хвост і той загінуў,—зноў пачуўся мужчынскі голас.—Ты гаворыш, Марына, што карова ад хваробы здохла. Якога чорта ад хваробы, калі ўвясну ня было чым карміць; на адной саломцы зіму прастаяла. Не, Марына, ты перадумай, ды давай пойдзем шукаць новага жыцця, новай долі ў „Шчаслівым лёсе“ (так называўся колгас). Ты знаеш-жа, што хворы я чалавек, бацька жыві бедна, паранены на фронце, хварэў шмат і цяпер здароўе кепскае.

Мужчына цяжка кашлянуў, і разам з гэтым, здавалася, адарвалася ў яго нешта ў сярэдзіне—такі гулкі, нібы арэх трэснуў, быў у яго кашаль!

— А таварышы ўсе пашлі ў колгас, шчасліва жывуць, шкілююць з мяне:

— Мікіта Сымончык падкулачнікам стаў! У колгас ня хоча ўступаць!

— А цябе вось ніяк не пераможаш. Каб ты мне ня любя была, я даўно цябе ўжо кін...

— Кінуў-бы!?—крыкнуў успалоханы жаночы голас.

— Кінуў-бы, бо рады няма. Але кепска, што любя ты мне.

— І ты мне любы. Інакш я не пашла-б за цябе. Што ў братоў есці чаго ня было, ці што?

— Вось у тым і справа, што ў тваіх братоў з глоткі пёрла, як яны заграбалі чужое дабро, а другія галадалі.

— Вось таму я ненавіджу гэтых басыкоў і не хачу ў колгас, што яны няправільна паступілі з братамі!

— Як гэта няправільна? А нашто яны колгаснае гумно падпалілі. Ёх бы ня толькі высласць, а забіць трэ́ было-б за такія штукі!

— А навошта колгаснікі раскулачылі іх? Што дрэннага зрабілі мае браты людзям?

— Баба бабаю. Ты, вось, жыла з братамі, ела іх,—хачы ня іх, а наш хлеб, а ўсёй махінацыі той і ня ўбачыла, з чаго і багацелі твае браты?

— З чаго яны багацелі, га-а-а, з чаго? Працавалі, вось і багацелі!

— Мой бацька працаваў у дза разы больш, чым твае браты, а калі доўг тваім братом ня было чым заплаціць, дык карову з пуні і вывелі. Уся вёска на тваіх братоў працавала. Адзін за памол у млыне, другі за фунт газы з крамы, трэці за пяць фунтаў хлеба пазычанага—па цэлым дні працавалі. Нечага гаварыць, шмат крыві папілі.

— Але-ж такі я не пайду да тваіх гэтых басякоў, не пайду і ўсё.

— Апомнішся, ды позна будзе!—крыкнуў мужчына і, сабраўшы граблі, пайшоў у напрамку вёскі, якая шэрымі саламянымі пабудовамі, відна была з-за бугра.

Жанчына паднялася і пайшла за ім. Гэга была прыгожая, хоць і вельмі бедна апранутая ў саматканыя андарак і кашулю, з вышыванымі рукавамі і каўняром, жанчына. На галаве была чырвоная хустка, з-пад якой выбіваліся русыя, доўгія і мяккія валасы, закрываючы белую шыю.

Мой сабака ўскочыў на ногі і брахнуў. Жанчына спынілася і азірнулася назад. Яе твар з тонкімі правільнымі рысамі пакрыўся румянцам. Шэрыя, як пралескі, з сіняватым адценьнем, вочы здзіўлена глядзелі то на мяне, то на сабаку, то на тое месца, дзе яна з мужам вяла гутарку. Па-жаночы прыгожы лоб закрываўся расчосанымі на абодвы бакі русымі валасамі. Жанчына паглядзела на нас і шпаркімі крокамі накіравалася ў вёску. Я паглядзеў ёй услед падумаў: „нездарма бядняк улюбіўся!“

Зноў заціхла навакол. Сонца паступова пачало каціцца да захаду. Падуў вецярок, затрапяталі лісты маладога асіньніку і бярозак. Стала прахладней. Я ўстаў і пачаў збірацца, каб выкарыстаць другую частку дня на паляванне выключна на дуплялёў, якія вадзіліся ў парадкавай колькасці на зарослым маладой атавай лузе, на загібу ракі. Не паспеў я абуцца, як вецер раптоўна ірвануў вяршкі хмызняку, пахіліў яго з захаду на ўсход і загуляў у лістох. З захаду плыла чорна-сіняя хмара. Недзе далёка-далёка пачуўся гром. Хмара сунулася шпарка і хутка засланіла сабой сонца. Час за часам грымееў гром, усё пацімнела, маланка праразала неба, і пачалі капаць буйныя, хоць яшчэ і адзінокія, каплі дажджу.

Нечага было і думаць пра паляванне, а таму я сабраў усё сваё паляўнічае начынне і накіраваўся ў вёску па той самай дарозе, па якой пайшлі і мужчына з жанчынай гадзіну назад.

На краі вёскі стаяла маленькая хатка. Вокны хаткі, якія можна было-б шапкай заткнуць, сумна паглядалі на вуліцу. Вуглы пакасіліся, і хатка, здавалася, ледзь-ледзь стаяла на касагоры. Страха ў шмат якіх мясцох была прадрана, і вецер гуляў тырчэўшай з гэтых дзірак пагніўшай саломай. Двор быў неабгароджаны, і сьвіньні з курамі гулялі па вуліцы каля двара. Каля маленькай стопкі стаялі калёсы без пярэдняй восі і катка калёс. Тут-жа да сьцяны стопкі прытулілася мяліца і паламаная, бяз лемяшоў, саха.

Стала неяк няёмка. Я павярнуўся і паглядзеў навакол. На бугры, недалёка ад ракі, усімі колерамі радугі блішчэлі стрэхі колгасных будынкаў. Недалёка ад колгаса гудзеў матор трактара. Гэта

аралі папар, а яшчэ далей трашчэла, як кулямёт, касілка. Хмара хутка сунулася, наляцеў дождж. Я яшчэ раз паглядзеў туды, дзе відзеў быў колгас. Бабы і мужчыны з звонкім рогатам і песнямі аднекуль з поля беглі ў колгас.

— „Якія контрасты!“—падумаў я, уваходзячы ў двор.

Каля дзвярэй хаты мяне спаткаў брэхам аблезлы сабака, з апушчаным хвостом. Я махнуў на яго стрэльбай, і сабака, падціснуўшы яшчэ больш свой хвост, з вурчэннем пайшоў ад дзвярэй хаты ў прыстопнік, разы два аглянуўшыся назад, нібы гаворачы: „Ды ідзі, хай цябе воўкі! Мне да цябе справы няма, а то яшчэ на сьпіне заедзеш!“

Я, усё-ж такі неасабліва давяраючы гэтаму паліняламу „псу“ і аглядаючыся назад, бокам падышоў да дзвярэй і ўвайшоў у хату. На лаўцы за сталом сядзеў той самы чалавек, што гаварыў за кустамі і еў з міскі капусту, а тоўстая жанчына нешта даставала з печкі. Ubачыўшы іх і ўспомніўшы падслуханую гаманку, мне стала зноў няёмка. Я спыніўся каля парогу і прывітаўся. Гаспадар адказаў:

— Добры дзень! Заходзьце, садзецеся!

Я сеў на лаўку, сказаўшы:

— Дождж, ведаеце, прыхваціў.

— Так, дождж... ды здаровы які! Вы што, з стрэльбай пахаджаеце?—нібы насмяхаючыся запытаўся мужчына і, ня даўшы мне адказаць, падышоў да торбы і пачаў разглядаць дзіч.—О-г-о-о! Птушак сколькі намалаціў. Што гэта за птушка гэткая глюганосая?

— Дупель,—адказаў я.

— Дупель!! Гэта,—што цяжка так падымаецца на балоце з травы, ды крэхча, як барын, які сыты?

— Гэты самы.

— А гэта? Я такіх птах і ня бачыў тут!

— Гэта курачка-лысуха.

— Яна такі праўда лысая. Бачыш, якая лысіна на дзюбе і на галаве?—ласкава запытаўся мужчына, падносячы да жонкі птаху.—Усё ў сьвеце мае свае адзнакі, сваю назву. Жонка паклала птаху на руку, звачыла і сказала:

— А цяжкая якая! Ось на гэту птуху дык варта паляваць. А гэтая, дык я і ня ведаю навошта вы стралялі?—звярнулася яна да мяне, падазрона паглядаючы ў вочы.—Яе абскубі, у арэх будзе...

— Я не таму страляў яе, што-б мяса больш, а так... ахвота...

— Ахвота!—ня то здзіўлена, ня то пытаючыся, усклікнула жанчына.

— Пал такі, ахвотніцкі...—стараўся растлумачыць я.

— Навошта-ж тады зарады псаваць?—у адзін голас адказалі муж з жонкай.

Я нічога не адказаў, выняў некалькі сярэбраных манет і папрасіў даць шклянку малака.

— У нас няма каровы! (Я забыўся аб разгаворы пад кустом),—адказаў мужчына, потым звярнуўся да жонкі і, разам з тым, да мяне.—Зьбегай, Марынка, да цёткі Зосі, а грошай нам ня трэба.

Мне прыемна зрабілася ад яго ласкавае гутаркі з жонкай. Жанчына ўзяла гарлач і, апрануўшыся з галавой ад дажджу нейкай падсьцілкай, пабегла да цёткі Зосі. На двор густой сеткай ліў буйны дождж. Маланка праразала неба, і тады сьвятлела ў хаце. Гулкія раскаты грому патрасалі і хатку, і шыбы ў вокнах. Неўзабаве на двары пачуўся голас Марыны, і разам з тым у вокнах бліснула маланка, а ўслед за ёй гулка стукнуў гром. Марына крыкнула на дварэ, а мужчына, аж падскочыўшы на лаўцы, напалохана стаў глядзець праз вакно. Хутка дзверы адчыніліся, і яна ўся мокрая вярнулася ў хату. Я заўважыў на твары мужчыны і страх і разам з тым радасьць.

— Напалохалася?—ласкава пытаўся муж, потым звярнуўся да мяне.

— От глядзі ты на яе! Гаруе баба, а колькі я ні лаюся, колькі ні ўгаварваю ласкай, і палохаю нават, ня хоча ў колгас ісьці. Я шмат скітаўся па сьвету, ваяваў шмат, хварэў, паранен, здароўе кепскае, і ведаю, што жыць на сваёй адзіночнай гаспадарцы—гібель для нашага брата мужыка. Але вот не ўламаеш—у цела ўсасалася разам з матчыным малаком ёй гэта свая ўласнасьць. Падумаў ты:—„уласнасьць, свая воля, што хочу, тое раблю“. А хіба яно так і выходзіць?! Я-б, вось, хацеў-бы сёньня па сваёй добрай волі зьесці добры кавалак сала, але фігу зьясі, калі яго няма. Раней трэба сьвіньню выкарміць, а для гэтага авёс трэба, а каб ён быў—пасеяць трэба. От табе і добрая воля, што ты скажаш?!

Ён гаварыў палка, з захапленьнем, аж на твары выступілі нездаровыя чырвонага колеру плямы. Жанчына адварнула галаву, нібы ёй сорамна стала. Зірнуўшы ў мой бок і убачыўшы маю вяселую ўсьмешку, яна загаварыла.

— Мой Мікіта гаворыць вам, што я не хачу ў колгас, а таго не гаворыць, што ў думцы ў мяне робіцца.

Я прыпомніў зноў гутарку пад кустом.

— А таго не гаворыць... ды што там!.. што парадку ў колгасе няма. Тут у нас, як вам вядома, колгас „Шчаслівы лёс“, дык бабы і б'юцца.

— Бабы б'юцца!—перадражніў Мікіта.—А калі бабы ня біліся і біцца ня будуць? Такія ўжо ў нас бабы. Але нічога, паб'юцца, ды як наробяцца, ды як пажнуць, ды як намалоцяць, намелюць, нап'якуць,—дык і біцца ня будуць. Б'юцца пакуль што і біліся з галоты!

Ты не глядзі на гэта,—а глядзі туды, дзе скірды. Што ў іх на кожную сям'ю прыходзіцца на год, то мы не пажнем за пяць год з табой,—вось і б'юцца! А наконт парадку, дык парадак грэба самім рабіць: чым больш туды сабярэцца беднаты, галыцьбы адзінай, тым менш будзе за што біцца і бабам.

Марына зноў папыталася ў мяне:

— А ўсё-ж такі, вы чалавек прыезджы, гарадзкі, як па-вашаму, ці варта ісьці ў колгас?

Мікіта паглядзеў на мяне, нібы жадаючы наперад знаць маю думку.

Я адказаў:

— Такія пытаньні зараз ужо не задаюцца. Вы ўжо маеце пад бокам колгасы, ёсьць дзе паглядзець, навучыцца жыць. Я толькі, як, можна сказаць, староньні чалавек, калі пагляджу на будынкі там на гары, на колгас, дык сэрца ў мяне радасна заб'ецца, а вось, калі тут, выбачайце, у вас сяджу, дык неяк сумна становіцца; у хаце цёмна, нібы і сонца зусім і ня сьвеціць, і ня грэе. Вось што, дарагія!

Мы яшчэ доўга гаварылі, пакуль барабаніў у вокны дождж. Я выпіў некалькі шклянак малака, падклаў неўзаметку пад настольнік тры рублі, бо яны не хацелі браць, і, калі дождж перастаў, падышоў да Марыны.

— Ну, дзякую вам шчыра за ежу і за гутарку!

Марына абцёрла аб хвартух руку і паціснула маю. Потым, разьвітаўшыся з Мікітам, я вышаў на двор.

Пасьля дажджу на дварэ было так весела, так прыгожа! Нібы і паветра стала другім, і трава, і кусты зьмянілі свой выгляд. На кустох шчабяталі вераб'і. У алешніку з зайздрасьцю заліваўся салавей! Сотні жаўранкаў з звонкімі песьнямі падняліся ў неба. Сонца пачало ўжо сыходзіць к захаду, іграючы сваімі залацістымі пасмамі праменьняў на расістых кустох. Я ступаў па мокрай траве, а на душы было неяк радасна і весела, нібы я і ня чуў сёньня такіх сумных гутарак Мікіты з Марынай. Я ў гэты момант паверыў у іх перамогу, у перамогу Мікіты, што і ён накіруе сваё жыцьцё па вернаму шляху. Калі падыходзіў да станцыі чыгункі, мне не хацелася ехаць адгэтуль.

Гады праз два я зноў апынуўся на паляваньні ў гэтых самых мясцох. І як і тады, дождж прымусіў мяне шукаць дзе-небудзь крышу. Я ўспомніў пра маіх старых знаёмых і пайшоў да іх. Калі я падышоў да вёскі, на тым месцы, дзе раней стаяла Мікітава хата, вырас палын, Хмара была яшчэ далёка і я пабег у колгас „Шчасьлівы лёс“. Там як раз абедалі і запрасілі мяне за стол.

Пасьля дажджу я сабраўся ісьці з колгасу, як перада мной стала жанчына з працягнутай рукой і шырокай шчаслівай усмешкай на твары.

— А, Марына! Як жывеце, Марына!—ціскаючы руку пытаўся я.— Дзе Мікіта?

Твар жанчыны змяніўся, раней на яго набег лёгкі румянец, а потым нейкае зялёнае адценьне з'явілася, бровы самкнуліся. Марына паглядзела на мяне і ўздыхнула.

— Вось, толькі і засталася ад Мікіты!..

Яна паказала на двоухадовага, з белай галавой, хлапчука.

— Вінавата я, грамадзянін, перад Мікітам. Позна апомнілася, паслалі яго ў мінулае лета і на цёплыя воды,—усё роўна не памагло! Памёр Мікіта яшчэ летась.

— Памёр,—пераказаў у задуменьні я.—Так, памёр! Ну, нічога, вы зараз прыстроіліся.. нічога... А што было-б, калі-б вы яшчэ больш упартавалі? Што было-б з вамі цяпер?

— Так, вінавата я. А скажэце па праўдзе, вы тады падслухалі нашу гутарку за кустамі? Памятаеце?

Я засьмяўся. Марына ўглядалася сваімі сіняватымі вачмі мне ў твар.

— Ну, нічога. Сына добрага пакінуў вам Мікіта. Вырасьце—добры комунар будзе. А скажы, Марына, давольна ты, што цяпер тут?

— Вядома. Я-ж вам раней сказала, што дурная была, дык і ўпартавала.

Колгасьнікі паўставалі з-за стала, зьбіраючыся ісьці на работу. Дождж перастаў. Я разьвітаўся з Марынай і, падняўшы малога, прыціснуў яго чырвоныя, мяккія і цёплыя шчочкі да свайго твару. Я, чамусьці, быў у прыўзнятым настроі. Малы прытуліўся да мяне.

— Ну, бывайце, Марына!

Вышаўшы на двор, як і тады пелі птушкі, і таксама сьвяціла сонца, і раса, здаецца, засталася буйнымі каплямі на лістох кустоў аж з таго часу. Як і тады мне не хацелася ехаць з гэтых месц, хаця і шмат чаго перамянілася тут з таго часу. Час бяжыць, людзі мяняюцца і разам з гэтым мяняюцца іх справы.

3 прастораў

Белыя, белыя
Вішань пялёсткі
Ціха апалі.
Упалі на хвалі.
Пенна усьпенены,
Срэбныя ўсплёскі
Далі хапалі...
Хвалі імчалі...

* * *

Трактамі трактары
Такты адточваюць...
Топалі тонкія
Стогнам утораць ім...
Пахкімі пасмамі
Кужалю кружыць дым...
З топатам сопкім
Там коні гоняцца.

* * *

Ціха, панадна
Мятнуўся вятрыска,
У вуха дзьмухнулі мне
Песьні... Прынеслі іх
Ветры суладна
З прастораў, дзе пырскаюць
Сьмешкі уцешныя
Пышнай машыны.

Ценькімі ценьямі
Ценар цягнуў. Яго
Воласам голас
У высі зьвіваўся...
Альтамі сталь там

Я. Маёвы

3 ПРАСТОРАЎ

У далях сьпявала—
Сьвежая сьвежасьць
Ў бязьмежжа лілася.

Потым кагосьці
Магутныя грудзі
Бурай рванулі,
Гукнулі угруні..
Далей... апалі...
На хвалі упалі
Вішань пялёсткі...
Хвалі імчалі...

13/V-31 г., Менск.

Сеем, засяваем

I. Калі дыміць горкая махорка

Павячэралі і пагрэліся.

Гаспадыня, жанчына гадоў пад 35—40, прыбрала крошкі і начыньне, бялявым абрусам, што выткан у восем нітоў, заслала стол і пачала збірацца ў школу на заняткі лікпункту. Яна дастала з покуці свае вучнёўскія прылады, разгарнула кніжку на тэй старонцы, дзе намалёвана жаночая дэманстрацыя, і, пасьлібізаваўшы некалькі разоў на хаду сказ „Наша сіла—саветы“, кінула:

— Ну то хіба і пабягу. Уладжвайцеся тут, каб не спазьніцца хоць.

Мы паглыбілі свой зрок у чарнявыя шпальты „Колгасьніка Беларусі“.

Горкая махорка разьвейвалася густым дымам.

Пасьля загрузкала ў сенцах падлога і ў хату ўвайшоў маладжавы дзядзька, прывітаўся, пацёр зьледзянелыя рукі і сказаў пару слоў пра надворак.

— Ліхалецьце ўсходжваецца.

Дзядзька Кавалёнак і дзядзька Кандрат маюць агульныя інтарэсы—яны абодва конюхамі ў колгасе. Таму і вяжацца гэтак складана гутарка пра сечку, пра вобмешку, пра тое, як расшрубаваліся ў сяч-

карні таемныя мутэркі і гэткім спосабам апынуліся ў ролі маленькіх шкоднікаў.

Разважна, стала, па-гаспадарску. Ад гаспадаркі—да політыкі.

Вайна. Розных людзей гэтае слова трывожыць па-рознаму. Каторы рухавы, дык да вясны заўжды пасьпее прызапасіць пудоў дваццатак солі, дзiesiąткаў дзiesiąць запалкаў. Каторыя „хітрэйшыя“, з чорным вугалем варожасьці ў вачох, карыстаюцца момантам і робяць зброю супроць колгаснага будаўніцтва.

— Вось абы вясна. Палякі прыдуць. Штаны спусьцяць. Скуру зьнімуць. І перш за ўсё тым, каторыя колгасьнікі.

Адны веры даюць, другія чхаць на гэта хочуць. І дзядзька Кандрат, што ў гурт прышоў душу адвесьці, дае сваё рэзюмэ:

— Калі што якое, дык мы іх, гэтых „імпералістаў“, так ціскаем, што і на двор за сваёю патрэбаю ня выйдуць.

Дзядзька Кавалёнак круціць новую ў газэтнай паперы цыгару, разбэрсвае ніткі сівога дыму. Жоўты пачак махоркі па чарзе абходзіць спэцыяльна нарыхтованыя для гэтага рукі.

Ад політыкі—зноў да гаспадаркі. Крыўдуюць, што некаторыя праўленцы ўвільваюць ад работы ў кол-

гасе. На тое ж яны „начальнікі“. Хваляць колгас „Колас“, яго старшыню.

— Спрытны старшыня! Працавіты. Ну, у колгасе ня ўсё яшчэ так, каб гладка. Да работы—з халадком. Прыдуць з работы, дык старшыня кажа:—ну хлопцы, вы ўжо патапіліся! Супачывайце! Сеў на конь і гайда на пачлег. Глядзяць дзядзькі сорамна. „Чакай, кажуць, у панапіна пасьвіць будзем“. Гэтак і казсьбою. Толк у людзей.

І вочы прагнуць, каб толк такі быў, як у людзей, каб такі пародак.

Холад з панадворку невядома як пралазіць у хату. Сыцёбае за плечы. За вокнамі бушуе бура.

— Холадна!—разьвейваецца, як дым, заўвага.

— А ты, дзядзька, як гаспадар, пашукаў-бы чым пагрэцца,—з усьмешкай прапануе Кандрат.

— Ды яно-б... Але што-ж... На яма і суду няма.

Паўза.

— А я сам гнаў... Цяпер і ў адкрытую прызнацца можна... Гадоў тры назад,—дзядзька Кандрат адхіліваецца, сплёўвае і працягвае:—што было, тое перабылося... Глуміў хлеб... Ціснуў, называецца...

А пасьля з нейкай вясёласьцю атавядзе:

— Разьвёў раз брагу... Пудоў мо' два загнаў... Паставіў нанач. Наўтра ўстаю. Гляджу. Аж там чорным-чорна!.. Прусакоў—страх колькі. Не абабрацца. Выбіраць—ня выйраш. Выліць—шкода: два пуды гнаў.

Ну і пайшоў наўдалую. Гнаць, гнаць. І выгнаў... І што вы думаеце? Такі пяршак вышаў, што агонь. Пілі ўва ўсю. Хрэсьбіны пілі... І што-ж? Нічога! Ніводзін атруціўся! Хвалілі, ды ня зналі, што п'юць прусаковую настойку... Пацеха!.. Ну, але што было, тое і прайшло... Толькі ўспомніш часа—ці то сумленьне, ці то што

іншае от нейк возьме ды загрызе ўсё нутро... І сам ня ведаю...

Дзядзька Кандрат сплёўвае, мяркуючы, каб трапіла гэта як-небудзь бліжэй да качаргешніка, і глыбока зацягваецца.

Чыталі ўголос „Колгасьнік Беларусі“. Артыкульчык гаварыў пра ўвядзеньне зьдзельшчыны.

— Ог можа які парадак лепшы будзе,—заўважвае дзядзька Кавалёнак, выслушаўшы надрукаванае: „людзей падцягне, а то некаторыя ўжо ізавельмі расшрубаваліся“. Пойдзеш з гэткім касіць. Махне раз касою, шарахне мянташкай ды зірк на сонца: ці сора яно за горку закоціцца. Махне другі раз, вады нап'ецца ды зноў на сонца. Няма работы з гэткім. Сам ня робіць і ў другога хеньць адбівае. А цяпер—выдзеляць табе, дадуць заданьне і павінен зрабіць, і шыта-крыта. І гамонкі лішняй ня трэба.

— Ужо даўно гэта трэба было зрабіць,—працягвае дзядзька Кандрат,—ці мала сілы марна прапала, часу вольнага? І праўда, што расшрубаваліся. Вось сора абгаварваць будзем (на сходзе будзе стаяць)—галаснуць дружна прыдзецца і за работу...

Пагаварылі пра заўтрашні дзень. Пакурылі.

— Ну, то хіба і коні пара ўжо напаіць. Адстаяліся трохі з дарогі...

Кандрат устае, пазяхае і грукае дзвёрыма.

Пасьля дарогі і сапраўды хочацца супачыць, супачыць, каб выйсьці ў новы прагон.

Бура на панадворку завывала мацней і мацней. Грукала ў дзвёры. Шуршала ў саламянай страсе. Сыпала сухім сьнегам у шыбы. Бразгала зьледзянелым гольлем клёнаў і ліп. Разьвейвала і адносіла на сипучыя пяскі адвечную смугу і горач. Рвала збучьвелы будынак старасьветчыны. І напорная бура-віхура пакінула сьлед. Настала раніца. Здаровая, сакавіковая.

Выбрацца з хат было надзвычайна цяжка: сьнегам пазавальвала дзёверы, вуліцы.

А між колгаснікаў радыёграмай разыходзілася вестка:

— Максім Корчык у колгас падаўся...

А справа была гэтакая. Быў сход і быў запіс у колгас. Чарга дайшла да бедняка Корчыка (бяднейшых за яго ў вёсцы ня было: конь трохрублёвы, кароўка сухарэбрая, хатка на курыных ножках — ледзьледзь ліпіць).

Але Максім і нагамі і рукамі:

— Хоць зарэжце! Не пайду!

Было ясна: назюсюкалі дзядзьку Корчыку ў вушы кулакі і іхнія падпявалы. Але паколькі мы ў колгасы ня гонім, дык дзядзька Максім Корчык і лічыўся неколгаснікам, але які ў хуткім часе стане колгаснікам. Увосень колгас па-таварыску дапамог яму з сяўбой управіцца.

І была зіма.

І было прадвесье.

І была тая бура, што рвала збучьвелы будынак старасьветчыны і адносіла на сыпучыя пяскі смугу і горач. І сарвала гэтая бура страху з Корчыкавай хаты, што трымалася на курыных ножках, і сталі тагды вуглы ў косікі, а сьценкі пайшлі ў прысядкі.

Вылез тагды Максім Корчык з хаціны, паглядзеў на зьнесеную бурай страху, пажурыўся, можа і заплакаў нават.

І пайшоў тагды да праўленьня колгасу і запытаў у старшыні:

— Можа-б работа якая знайшлася?

Зразумеў старшыня, у чым сэнс, ды хітра закінуў:

— Спачатку колгаснікам нагрузку дамо, а пасья і пра падзёншчыкаў падумаем, калі сілы ня стане.

— А што я ў колгаснікі ня варты?—з адценьнем крыўды праказаў Корчык. Закусіў старшыня ветлюю ўсьмешку ды пытае:

— То, можа, ты яшчэ трохі памаеш, на людзей паглядзіш?

— Няхай конь думае—у яго лава вялікая.

Мужчыны сабраліся ў гурток закурвалі махорку. Запрапанавалі і дзядзьку Корчыку і ён зьвярце даўжэзную папяросу. Такою браніца назаўтра.

2. Тры зарысоўкі

Гэта ўсё адбываецца ў нас.

Яно кіпіць і бушуе, як вогненная лява. Прыдзе час—мы яго ўвядзем у вядомыя формы.

* * *

Мікола-чудатворац з кута нагледае за тым, што дзеецца ў цёмнай хаце, вартуе заледзянелую стынь традыцыі. Юры-Пабеданосец, прыкончыўшы зьмея, вось-вось гатоў сарвацца з абраза і рынуцца са сваім кап'ём на таго, хто першым пасьмее парушыць забрасьнелую ціш. Матка божая ў апошні раз бласлаўляе і цешыць заплаканых бажанят, перапалоханых і патрапальных разам з начальствам пры нядаўняй спробе наступу.

Цётка Агрыпіна стукае вілкамі па чаласьніках, парадкуе ў печы чыгуны.

Цётка Агрыпіна ня ў гуморы. Цётка Агрыпіна на кагосьці злосная.

І калі Мікола, яе мужык, засыпаўшы яравых ацір жывёле, вярнуўся ў хату, яна, прыставіўшы вілкі ў качаргешпік, адсекла панура і сярдзіта:

— Пойдзеш—разьвядуся.

Сказала і ўсё...

На сходзе Мікола гаварыў:

— А я-а... м-м-мужчыны, абагульвацца яшчэ ня буду... Баба не дазваляе... Няхай усе людзі скажуць...

Хацелася сказаць штосьці большае, глыбейшае, але язык блытаўся. Мікола густа пачырванеў, расьсеяна пачухаў патыліцу і адышоў ад стала.

Гэта ўвясну 30 году...

Жыццё нас частуе нечаканась-
ямі.

Цётку Агрыпіну ад аднаасобніц,
разам з жанчынамі-колгасьніцамі,
паслалі на ўсебеларускую выстаўку.

Тлумач, перш чым распачаць аб-
ход павільёну, ветліва запытаў у
аднае колгасьніцы:

— Вы—колгасьніца?

— Колгасьніца.

Да Агрыпіны:

— І вы колгасьніца?

— Так, так. Колгасьніца!

Больш нічога не здарылася.

Калі цётка Агрыпіна вярнулася
да хаты, жыццё павярнулася дру-
гім бокам.

На сыцяне зьявіўся портрэт
Леніна.

* * *

Цірусіць невялікі сьняжок.

Адзеўшы сьвяточны ўзорны анда-
рак, жанчыны сьпяшаюцца на пле-
нум сельсавету.

Мы пытаем, дзе знайсці хату
члена праўленьня.

А калі знаходзім, пачынаем гру-
каць падэшвамі аб падлогу, абіва-
ючы пухлыя сьнег. Нас абдае цяп-
лынёй змрочнай утульнасьці.

— Дык хто-ж у вас членам праў-
леньня колгасу?—зварочваецца бры-
гадзір да насельніцтва хаты, пера-
важна жаночага.

— Пазнайце!!!—святліліся прамя-
ністыя твары.

Паціраем рукі.

— Ну то хіба я ўжо буду за
члена!—ветліва ўсьміхаючыся пры-
знаецца чарнявая маладая кабета з
дзіцёнкам на руках.

... Яе вобраз чамусьці глыбока
ўрэзваецца ў памяць, ва ўяўленьне.
Чарнявая, ўвішная як дзяўчына—
вышчарка...

Дагаворваемся пра пасяджэньне
праўленьня.

А пасля—гутарка, як ланцужок,
чапляецца колца за колца, колца
за колца. І калі канцоў ланцужка

не замкнуць, ён завядзе ў бязь-
межнасьць.

— Не хацеў мой мужык у кол-
гас падавацца. Усё кажа: як людзі,
так і мы. А я—член сельсавету.
Гадоў са тры ўжо. Паглядзела—
сорамна. Як-жа гэта, каб так? Вазь-
му, думаю, свайго дзеда за бара-
ду—можа што і выйдзе. І выйшла.
І пайшлі. А мяне—ў члены праў-
леньня. Дык што-ж вы думаеце?
Начальства! Правініцца мой Астап
перада мною—магу і на прымусо-
выя работы закатаць. Хай адно ась-
меліцца!—жартуе цётка Шапялёнак,
рупна ўвіхаючыся каля цаброў з
харчамі жывёле.

А калі адзін нято дзядзька, нято
дзед асьмеліўся заўважыць, што
„соцыялізмы“ яму ўсё адно не да-
чакаць (старасьць ня радасьць), цёт-
ка ўзялася ўзбадзёраць „нямавер-
ніка“.

— Э, чаго, дзядзька, сумаваць,
што стары. У колгасе ў нас усе
старыя пад маладых заходзяць! Абы
вось пяцігодку выканаць. Вось вы
са сваёю жонкаю і надалей пама-
леньку каля цялят будзеце хадзіць,
а мы—на большую работу.

А пасля ўжо, як член кіруючай
галоўкі гаспадаркі, дадае:

— Да вясны нішто рыхтуемся.
Насеньне праз трыер прапусьцілі.
Аўса дык аж каля сотні цэнцераў.
Плугі чынім. Насеем—хлеб будзе,
жыць будзем.

...Побач з портрэтамі правады-
роў разьвешан малюнак: матросы
Пацёмкіна душаць за горла сваіх
начальнікаў, узводзяць куркі і кі-
даюць разьмякшае цела ненавісных
істот у цёмна-сінія хвалі Чорнага
мора.

Малюнак становіцца сваяасаблі-
вым сымболом барацьбы. Барацьбы
адкрытай, рашучай.

І недарэмна збучьвелыя абразы
шчыльна прыкрыліся газэтнымі
лістамі.

Мы-ж гэтым часам зьбіраемся
адчыняць пасяджэньне праўленьня
колгасу „Чырвоны баявік“.

* * *

Гэта ўжо было ў трэцім месцы. У былым кулацкім доме, дзе цяпер зьмяшчаецца канцэлярыя колгаса, як правіла, густа накурана.

На тым месцы, дзе спрадвеку пасядалі багі і іхнія ўгоднікі, прайшла грунтоўная рэволюцыя.

...Сядзіць таварыш Ленін на плеценым з тонкіх дубцоў крэсьле. Каля яго—таварыш Сталін на драўлянай табурэты. Таварыш Сталін час-ад-часу папяроскай зацягваецца. І абодва глыбока думаюць над тым, як-бы вывесці абяздоленых, загнаных, прыгнечаных з нядолі, з прыгону, з прыгнёту...

Мы слухаем інфармацыю старшыні праўленьня колгаса „Новы шлях“. Гаворыць пра насеньне, вапну, інвэнтар, гаворыць пра гужы, пастронкі, гаворыць пра людзей, пра іхнюю работу. Адразу бярэ казла за рогі. Глыбока западае ў памяць:

— „Плян гэты, што прыслалі, касецца, з райколгассаюзу, па-нашаму ня выходзіць. Мала зямлі ўлісана. Мы яго павялічым“.

Што яму на гэта сказаць? Пасяджэньне маўчыць і чакае наступных слоў. Старшыня пераходзіць да самакрытыкі.

Гэта—па-нашаму!!!

3. Робіцца гэта проста

Да ведама райколгассаюзу дайшло, што ў „Чырвоным Кастрычніку“ адбываюцца непарадкі. Зрабілі выезд, правярылі стан гаспадаркі і выявілі, што праз бязьдзежнасьць і шкодніцтва праўленьня гаспадарка коціцца да заняпаду. Пачалося з таго, што нейкім парадкам разьнесьлі раскулачаны інструмент: хто гэблік, хто сьвярдзёлак, хто долата. Дальш у лес—болей дроў Канчалася тым, што начамі сплаўлялі на кірмаш колгаснае жыта.

Старшыня праўленьня і яго „бліжнія“ былі арыштаваны.

— Каб чужы чалавек быў, — разважаюць колгасьнікі, абмяркоўваючы пытаньне пра новага старшыню:—тады ні кума, ні свата, ні цесьця табе няма—усё роўня.

Дык вось мы і заявіліся ў „Чырвоны Кастрычнік“ з „чужым“ чалавекам.

Перад сходам шушукаліся:

— Каторы-ж гэта начальства нашым будзе?

— Онь той, відаць, што з краю...

— Ды не! Я ведаю! Гэта брыгадзір!

— То мо', што ў сярэдзіне.

— Гэты што на заслоне? Нейкі-ж вельмі малады.

— Дарма, што малады. Абы баявы.

— Ну то можа той, што кажух расшпільвае?

— ?!

Член праўленьня падаўся да стала, каб адчыніць сход.

— Таварышы!.. Бабы, чаго вы там рассакаталіся, як на хрэсьбінах...

— А і сапраўды хрэсьбіны... Старшыню новага хрысьціць будзем...

— Ну, даволі... даволі... Заткніце раты...

— Глядзі, глядзі цяпер бабе рот затыкай!

— Правучыць скоря можна!—кідалі новаю рэплікай:—бач маладзец які абабраўся...

— Ды хто табе затыкае—сход хачу адчыніць.

— Ну то і адчыняй, а хто табе не дае.

— Хто? Вы не даеце.

— Мы?

— Вы.

— Эт!

Прызначылі прэзыдыум, і старшыня сходу пастукаў алоўкам па сталю...

— Якія дадаткі да парадку дня будучь?

— Ды чаго там. Самі ўжо там парадкуйце. Чаго ўсюды свой нос саваць.

— А чаму? Дзе трэба саваць, то трэба і ўсунуць. Які-ж гэта парадак? Ці-ж гэта парадак, калі рук змыць няма чым. Мыла няма. Пра мыла ўпішы.

— Ціха, ціха, цётка. Што ты нашых цяжкасцяў не разумееш?

— Цяжкасці — цяжкасці, каму цяжка, а каму і лёгка.

З цётчынай рэплікай дакладчык распачаў сваю прамову.

— Што нам сёння патрэбней? Ці ня трактар, што хлеб нам павінен даць, ці не завод, што гэты трактар зробіць? Што?—я пытаю ў вас.

— Трактар, завод! — падказвае хтось са сходу.

— Трактар, завод. То ці ня можам мы на які месяц ахвяраваць таго, што вырашыць увесць наш добрабыт?

— Можам!—падказваюць са сходу.

— Ну то добра. Ну то чаго вы да бабы дурное прычапіліся? Ну сама бачу я, што слова маё было не да месца... Ну і сама ведаю, ня добра... Бачу цяпер...

Дакладчык гаварыў пра безгаспадарнасць, да якое давяло раўнейшае праўленне колгасу.

— Праўда, мужчынкі... Прагарэлі, значыцца, чаго вочы закрываць...— і стала прабраўся гадоў пад шэсьцьдзесят дзед, які адзін час быў членам ЦВК Беларусі.

— Праўленне вініць, знацца, патрэбна. Але-ж і самі ці не вінаваты? Бачылі, як мяшкі, знацца, цягалі, ды маўчалі... Тут і нашае нядабальства... Ці-ж мы не хадзілі, ці-ж мы не гаспадары?—дзед замяў, зацягнуўся самасеем і адышоў і стала.

— Кончыў, дзед?

— Будзе. Хай другія гавораць,—налодшыя.

— Я-б сама, зд'эцца, гэтакага старшыню за краты пасадзіла... Была, прыдзеш па малако. Ды нялось—ніколі поўна не налье. А каб—дык толькі і глядзіць.

Сядзелі, гутарылі, гулі.

Гаварылі доўга.

А пасля інструктар райколгассаюзу пачаў характарызаваць „чужога“ чалавека, як кандыдата ў старшыні.

— Батрак... Колгаснік... Быў конюхам... Кладаўшчыком... Старшынёю... Перакінулі... Сям'я яшчэ ў тым колгасе...

— Жоначкі—і-і. Што чуем? Жанаты-ы... А мы-ж думалі ўжо...

— Ну, ну, ціха, ціха. Жарты потым. Тут справа сур'ёзная...

— Ды мы і ўсе сур'ёзныя...

Інструктар скончыў..

— Хай сам што скажа наш новы старшыня!

— Ну то і няхай скажа.

— Ну то ўжо і скажу...—падняўся дзядзька Карнацкі:—чаго-ж там, і скажу... Ну вось прышлі да вас. Прызнаеце годным—абярэце. Не—дык не. Ну, а гаспадарку агледзеў крыху... Меснасьць спадабалася... Лясок, рэчка, паша... А ў кароўніку—недагляд, салома пад ногі валіцца, драбінкі трэба. Разгон вялікі... Ну, а так—гаварэце, што-ж тут доўга гаварыць.

— Нічога, наш чалавек,—чуваць шэпты.

Пыталі, ці ў салдатах быў, колькі ў колгасе працаваў.

Дзядзька Карнацкі мерна ўсё вытлумачыў, раскажаў, як ездзіў у лес і ногі быў паламаў, як пасля гэтага некалькі тыдняў ў пасьцелі праяжаў.

А пасля яго аднагалосна абралі за старшыню.

Вырашалі розную дробязь.

А як сход скончылі, дзядзька Карнацкі ўстаў і заявіў:

— Ну, а заўтра, мужчыны і кабеты, каб ўсе на работу зранку дружна сабраліся. Бачыў я там—грэчку трэба ўпарадкаваць.

На тварах адлюстравалася згода.

Сход зачынен, але разыходзіцца—не разыходзіліся. Кожнаму хацелася яшчэ штосьці сказаць, штосьці пачуць, кагосьці адшукаць, нечаму невядомаму парадавацца.

У гурце моладзі, якая пасьпела ўжо адваяваць стол, пранёсся задорысты шум, сонечным зайчыкам па тварах мільганула ўсьмешка.

— Ды гэта, таварыш прадстаўнік, у „Даведніку колгасніка“ вычиталі, што ў комуне будучы алімэнтаў плаціць ня трэба. Дык вось, нашы хлопцы ў комуну згодны ўсе, як адзін!—жартуе так, між іншым, чарнявы юнак, што нядаўна скончыў курсы і застаўся за рахункавода.

— Эт, што ім! Молада-зелена!—зацягваюцца ў нязлічоны раз дзед сваім самасеем.

Вакол-жа т. Карнацкага сабраліся дарослыя мужчыны. Гадалі, калі ўсё-ж такі гэтая цяжкая зіма лопне, якім днём лепей па вапну выбрацца, пад якую пару авёс дзяды часцей за ўсё сеялі.

А зямля, адчуўшы здаровы прадвясеньні ранак, дыхала на ўсе грудзі. І ў колгасным хляве разваршваліся ад сну ласкавыя і рахманыя цяляты, адчуваючы патрэбу ў сьвежай порцыі цёплага пойла.

4. Прыбой змывае сьмеццё

Пасьля таго, як VI Усесаюзны зьезд саветаў і 3-ці зьезд колгасаў Беларусі паставілі востра перад аднаасобнікам пытаньне „з кім ідзе: з намі альбо з кулаком?“ пракацілася, як веснавая лаводка, хваля агульных сходаў.

Вы адчулі, як бунтуе гэтае людзкое мора пасья звычайнага дакладу пра работу колгасу, калі скрыжоўваецца ўпэўненасьці і недавер'е, калі берагі залівае халодная разважлівасьць („пачакаць хіба, вось як у поле выходзіць мэм, тагды можа“), калі недаверлівая рука дзядзькі абмацвае кожную шрубку, кожны вінцік таго вялікага са сталі вылітага мэханізму, які называецца колгасным будаўніцтвам?

— Яно то салодка расьпісана, але чаму, таварыш старшыня кол-

гасу, ваш млын пасья шасьці гадзін работы стаў? Не прайшло і аднаго дня, як прышло нейкую там машынку зноў весці ў Менск да Шапіры лячыць—чаму гэта так? Вось на гэта ты мне што скажаш?

— Вось вы тут пра здзелшчыну. Яно то гэта добра. Але што вы са старымі рабіцьмеце? Мыла няма—дык старых на мыла! Не дарэмна-ж: хто не працуе, той ня есьць. А колькі стары працуе?

— Гэта ты, цётка, сама разважаеш?

— Сама, сама! Чаго там сама. Людзі і бяз мяне гавораць. А я сама—дык ніколі. Каб я што дзе каму якое—дык барані бог!..

— Замусолілі ўжо гэту байку пра мыла,—адказаў старшыня колгасу:—як са старымі? Ды справа ў вашых руках. Будзеце мець сумленьне, вылучце на сходах фонд для непрацаздольных і забясьпечце іх. У жабракі з колгасаў яшчэ не хадзілі і ня пойдучь.

Старшыня працягваў:

— У першы раз і ланцой добра не сіляцеш. Што тут казаць. Другі год толькі. Нашая работа, як на далоні. Глядзецце, аглядайце. Што тут хваліцца залішне. Вось толькі зіма зацягнулася... Харчоў жывёле не хапае...

— А ўсё-такі ўсплывае праўда на верх. Як ні круці, дык да кабылы кляшчамі,—заўважыла невядомая асоба з цемні так, каб голас быў чужы, а сам той, хто гаворыць, быў недаступны для вока людзкога...

— Праўда, праўда! Муляваная праўда! Шўкай яе ў чыстым полі! А можа няпраўда, што ты ў колгасную кашанку на начлег езьдзіў?

Зачэплены гэтай заўвагай, ускочыў, як з іголак. Узлаваўся, ускіпеў, зашыпеў, як скварка на патэльні.

— А можа няпраўда, што ты ў Мікіты чыгун украў быў? Можа скажаш, няпраўда? Твой і бацька гэтакім быў. І пра бабу тваю шмат

што людзі гавораць. А ён тут—кашанка, кашанка... Можа і ўскочыла калі каняне само... Як ведаць...

І сход раптоўна зашумеў, загукнуў, заварушыўся, узбурыўся.

— Вон са сходу!

— Прэч кулацкага падпявалу!

— Гані яго, што ён перашкаджае нам!

Старшыня сходу стукаў кнігай пратоколаў па сталі, дамагаўся цішыні і дамогся спакою толькі тагды, калі чалавек, што езьдзіў у колгасную кашанку на начлег, схаваўся за сьпінамі парыжэлых кажухоў і бразнуў з гарачаю злосьцю дзьвярыма хаты.

Пасьля зноў дзелавіта распытвалі пра распарадак работы і пра размеркаваньне ўраджаю ў колгасах.

Старшыня колгасу, рабочы аднаго з гомельскіх заводаў, дваццаціп'ятыхці, пра якога плялі, што ён, аднойчы прышоўшы ў гумно і выцягнуўшы са снапа жытні колас, запытаў: „Што гэта, авёс?“, а цяпер хвалілі, як „добрага гарнізатара, які на ўсё рэлігіруе“, проста і шчыра ўсё вытлумачваў. Пасьля выказваліся.

Выказаўся радавы колгаснік, які заўважыў, што колісь на работу не хацелі выходзіць, а цяпер дык і загадваць ня трэба.

Тагды ў яго пехта ненарокам запытаў:

— А самагонку гоніце?

— Ды не, чыстую рускую п'ем!—адказаў і вокамгненна спыхваўся:

— Я то... як... сказаць... здароўе не дазваляе. От так калі... як для закону... Каб рабоце ня шкодзіла... Прывычка... Што зрабіць... Але я ўжо і ня п'ю... Зусім ня п'ю...

Больш ад яго тлумачэньняў не патрабавалі, і дзядзька зьбянтэжана апусьціўся на зэдаль.

І зноў перад сходам ва ўсю шыраўстала пытаньне: з кім ісьці? Пытаньне раздвайвалася і зьявілася другое пытаньне: „З колгасам ці з кулаком?“

І тагды сход маўчаў... Чагосьці чакаў..

А пасья з нейкай таемнай урачыстасьцю дваццаць аднаасобнікаў далучыліся да колгасу.

Сход кончыўся ў чатыры гадзіны ночы.

А назаўтра абагульвалі плугі і бароны.

І нейк неўзаметку ў канцэлярыю колгасу прышла жанчына, жонка аднаго бедняка, новага колгаснікка, і няўпэўнена, хоць і верыла, што „бабы не арыштуець“, палажыла на стол заяву:

„У колгас“

Заява М. Кіпрыянчыка, апошаму прашу вычыркнуць мяне з колгасу, таму што я яшчэ неасазнаў...

Два шляхі... З кім ісьці? Калі ня з колгасам, значыць з кулаком... Залатое сярэдзіны быць ня можа. З намі, або супроць нас?

Хто супроць?

Той, хто супроць, учора ня шчоўкаў адкрыта на сходах замком іржавай абразанкі, не вастрыў нажа, як гэта робіцца ў вечаровую сутонь, ня вышаў адкрыта і не скажаў, што „я вось кулак і ўвесь ваш колгас праглыну“...

Але ён адчуваўся шмат у чым... Хаваўся пад лёдам недаверлівасьці і няўпэўненасьці ў прыжмураных вачох... Яго промні адходзілі ад байкі пра старых і мыла, ад прыказкі пра кабылу і клешчы, ад запытання аднае кабеты: „А ці праўда, што хутка ў колгасах дзяцей пачнуць контрактаваць—цяпер жа ўсе контрактуюць?“

І тагды вочы нейк само сабою нападлі на плякат:

Ліквідуем кулацтва як клясу на базе суцэльнай калектывізацыі.

...Пасьля доўгай гутаркі цётка Кіпрыянчык „асазнала“ і забрала

СЫЦЯПАН ЛІХАДЗІЕЎСКИ

заяву назад. А дзядзька Кіпрыянчык пасля полудня прынёс у агульную адрыну свой слабенькі аднаконны іржавы плужок.

У гумне трыер монотонна сартаваў гатунковы шацілаўскі авёс. У кузьні акоўвалі баркі і стальвагі. Стальмахі заганялі лёсткі ў драбіны. Набліжаўся новы і адказны фронт—другая колгасная вясна.

Мы—бальшавікі.

І ня было яшчэ такое цытадэлі, якой-бы мы не ўзялі

5. Невялікая канцоўка

Канцоўка хай будзе з кавалачкаў.

Дзядзька Кавалёнак вёз мяне ў Бярэзынь. Праяжджалі праз вёску Сьвятліцы. Дзядзька Кавалёнак кідае дакорам:

— Гэтакая вялікая вёска, а ў колгас— ніхто, ніводзін...

Гэта быў дакор старога колгасніка. Ён меў сваю шчырасць і глыбіню.

Даўней верылі ў рай, у якім шмат садоў. Колгас „1 мая“ засадзіў некалькі гектараў саду. Цяпер

ён абвязан саломай, чакае вясны, каб пышна распусьціцца, і выглядае, як расстаўленая здаровая моладзь на фізкультуры.

Верыцца: ён расьцьвіце і прынясе тое, што мы называем здабыткам нашай kolekтыўнай працы.

Мы ня любім хваліць сябе. Але мы горды нашымі агульнымі дасягненнямі.

Аднойчы наш брыгадзёр, непасрэдны прадстаўнік ад колгасных ніў, запісаў сабе ў тэзісах для выступленьня:

„Расходы жалеза на пабудову Днепрабуду“.

Нашага жалеза хопіць на Днепрабуд. Нашага жалеза хопіць на сотні Днепрабудаў.

Нашага жалеза хопіць для таго, каб змацаваць агромністы арганізм соцыялістычнай грамады.

З жалеза мы робім трактар і комбайн. Яны будуць вернымі салдатамі ў другой бальшавіцкай вясне, сяўбе.

Каб узрасло—трэба сеяць.

І мы сеем, сеем.

Сеем, засяваем.

15-IV—31 г. Бярэзынь.

К о м у н а р ы

I.

Зіма. Халодны вецер і золь сьце-
поцца па белым асьнежаным акія-
не. Глыбокі пульхны сьнег.

Раніца. Зямля сваім халодным,
прыветлівым тварам сарамліва, ня-
сьмела ўглядаецца на чырвонае,
гарачае сонца. Павольна, не сьпя-
шаючыся прыходзіць на зямлю
дзень.

Па пратаптанай сьцяжынцы, што
вядзе ў комуну, ідзе чалавек. Сам
высокага росту, плячystы, у вялі-
кіх абношаных ботах, армяку, у зі-
мавай, з навушнікамі, шапцы. На
твары ў чалавека відна заклапоча-
насьць і неспакой. Якая нялёгкая
магла ў такую рань прывесць гэ-
тага высокага статнага чалавека
да комунарскай сядзібы? У колькі
гадзін ночы трэба было ўстаць,
каб, прайшоўшы вёрст восем, у та-
кую рань дайсьці да комуні, і ча-
му на твары гэтага чалавека столь-
кі заклапочанасьці і неспакою? Ча-
лавец усё гэта хаваў у самім сабе.
Ідучы па дарозе, абвешанай з абод-
вых бакоў пульхным, белым сьне-
гам, чалавек адчуваў усю адказ-
насьць свайго першага падарожжа
ў комуну. Пакінуўшы у адным з да-
моў рабочага пасёлку сваю сям'ю,
чалавек ступіў на новую дарогу.
Ён быў крыху ўзнэрэаваны сваім
новым прызначэньнем. Але крокі
былі ўпэўненымі і сьмелымі. Твар
быў надзвычайна суровы, і ў вачу
гарэлі іскаркі чалавечага добра-
душша. Гэта надавала твару сим-
патычны выраз.

Мінуўшы могілкі, чалавек пры-
шоў на двор. Неспакойны сабака
парушыў сваім брэхам ціхую, спа-
койную рань. У стайні заіржаў
конь, замэкалі бараны, адгукнуўся
певень, зароў бык—гаспадарка абу-
дзілася ад соннай дрымоты з нады-
ходам дня.

Чалавек пачуў усю сымфонію
гэтых новых для яго гукаў.

— Дык вось дзе мне прыдзецца
працаваць!—падумаў чалавек.—Но-
вая стыхія, новыя людзі, новы
край.

Абцярушыўшы з армяка сьнег,
абабіўшы з ботаў, чалавек ступіў
на ганак самага большага дому.
Дзьверы былі адчынены, і чалавек
зьнік за дзьвярыма. У сенцах лёгань-
ка пастукаў у дзьверы, і калі дзьве-
ры адчыніліся, другі, выбрыты,
нізкарослы, з маленькімі жывымі
вочкамі, чалавек працягла сказаў:

— А-а-а! Гэта вы і будзеце? Сым-
патычна, надзвычайна сымпатычна!
Уваходзьце і будзьце, як у сваёй
хаце... Сядайце! Я зараз разбуджу
жонку і скажу прыгатаваць сьне-
даньне...

Высокі чалавек надзвычайна спа-
койна падышоў да крэсла, скрануў
яго крыху з месца і сеў:

— Спасыба... Спасыба... забары-
тоніў высокі чалавек.

II.

Новы старшыня прынёс пэўнае
ажыўленьне і новыя гутаркі ў
жыцьцё комуні. Вестка аб тым,
што прышоў новы старшыня, ра-
бочы з заводу, абляцела ўсе кому-

нарскія кватэры, прымусіла занепакоіцца адных і ўсыцешыла другіх. Адны гаварылі аб новым старшыні з радасцю, з нявыказным уздымам, што „вось калі пачнецца сапраўднае жыццё“, а другія, гіронічна паглядаючы на высокую постаць новага старшыні, вачмі гаварылі—„ён пагаспадарыць, ён пагаспадарыць“...

А новы старшыня ўсё яшчэ ня мог агледзецца. Комуна вялікая—сорак чатыры сям'і, да двухсот га зямлі, поўныя хлявы жывёлы, адкормачны пункт, сьвінаматкі—поўная гаспадарка...

Сёння-ж новы старшыня павінен прымаць гаспадарку. Правільна сказаўшы, прымаць ня было ад каго, бо былы старшыня Мініч сядзеў у Допры за растрату. Вялося сьледзтва, і ўсёй гаспадаркай, да прыходу новага старшыні, фактычна кіраваў сэкратар комуны, той самы выбрыты, нізкарослы, з маленькімі жывымі вочкамі чалавек, які так дабрадушна сустрэў новага старшыню з рабочых. У савет комуны на выбарах быў абраны і трактарысты Сямён, але ён паехаў на курсы перакваліфікацыі, і комунары чакалі яго дзень пры дні з новымі ведамі, і абавязкова з новым трактарам.

У хаце сэкратара комуны было ўтульна і цёпла. Жонка з мацярынскай захлапочанасьцю ўвіхалася ля малых дзяцей, за адно адзяючы аднаго і кормячы другога.

— На сёння трэба будзе склікаць сход усіх партыйцаў і комсамольцаў,—сказаў новы старшыня сэкратару.

— Гэта можна будзе! У нас два партыйцы, два кандыдаты і чатыры комсамольцы,—адказаў сэкратар.

— А вы партыйны?

— Я? Я, я, як вам сказаць, і партыйны і не партыйны, адазваўся сэкратар,—мяне прыняла наша ячэйка апошнімі днямі. Але цяпер справа ў раёне, і я ня ведаю, як сябе

лічыць—ці партыйным ці беспартыйным... Але, па-мойму, я больш партыйны, чым беспартыйны...

У голасе сэкратара, які насіў даволі арыгінальнае прозьвішча, гучэлі гэтыя словы нясьмела і няўпэўнена. Адчуваючы, што ім яшчэ сказана замала для сваёй характарыстыкі, таварыш Сардэчны працягваў:

— А фактычна, ведаеце, мне, як чалавеку тут найбольш культурнаму, прыходзілася ўсю комуна на сваіх пляхох, чэснае слова, на сваіх пляхох, вывозіць... Таварыш Мініч, прабачце, грамадзянін Мініч увесь час давяраў на мяне ўсю комуна, пакуль, пакуль сам, як вы ведаеце... Ну можа з чалавекам здарыцца ў жыцці... Справа такая, як вы напэўна ведаеце, таварыш Мініч атрымаў у Райкопсаюзе 2000 з лішнім рублёў, на закупку кармоў, ну і вось, атрымаўшы грошы, замест комуны паехаў у Ленінград, да сваёй радні. Комунары чакалі яго тыдзень, другі, трэці, нарэшце прышла вестка, што яго ў Ленінградзе арыштавалі, і цяпер ён сядзіць у Допры за растрату...

— Так, гэта я ведаю,—ну, я к вам тут жывецца,—сур'ёзна, заклапочана сьпытаў у Сардэчнага новы старшыня.

— Пахваліцца няма чым. Корму мала, але да вясны мо' і хопіць...

— Значыць, корму, гаворыце, у нас мала?

— „У нас корму“...падумаў Сардэчны. „Бач ты ў нас“... „у нас“...

— Угга, колькі корму ў нас! Толькі і жывёлы ў нас угга колькі! У голасе прагучэла гіронія. Няўжо не заўважыў яе новы старшыня?

Праз гадзіну, другую новы старшыня хадзіў па хлявох, па гумнах і амбарах, аглядаючы комунарскае дабро. Да абмалоту яшчэ ў комуна не прыступалі, і збожжа ў снапох ляжала ў гумнах. Каровы смачна жвалі жвачку, хрукалі сьвінні, іржалі коні.

— Ацёл скоро, трэба будзе больш даглядаць кароў,—праходзячы праз кароўнік гаворыць Сардэчны.

— А сёлета многа цельных?

— Сорак восем галоў,—адказвае Сардэчны.

Ужо да вечару, агледзеўшы гаспадарку, новы старшыня меў пэўнае ўяўленьне аб яе моцнасьці і слабых бакох.

На працягу ўсяго дня ў кватэру Сардэчнага па справах і бяз справы прыходзілі комунары, абы паглядзець на новага старшыню. А новы старшыня скромна сядзеў на тапчанчыку і смачна пакурваў, пускаючы шыза-сіні дымок з сваёй трубкай.

— Нейкая адменная ў нашага старшыні піпачка,—заўважыў Цімох,—з кароткім цыбучком...

— Цыбучок кароткі, але сам ня ў мерку ростам...

— Самы дробненькі будзе сярод нас... на дзьве галавы вышэй...

Новы старшыня моўчкі сядзеў, чакаючы партыйнага сходу.

Партыя кіруе! Ён павінен паслухаць, што скажуць яму бальшавікі-комунары. Ён павінен дазнацца пра ўсю праўду, пра ўсе парадкі і непарадкі ў комуне. Ён прыслушаецца спачатку да таго, аб чым будуць гаварыць бальшавікі, ён будзе маўчаць і толькі слухаць, і толькі слухаць, бо для яго ўсё гэта новае, нязвычайнае. Яму трэба зноў пераключыцца.

Партыя кіруе! Ужо каторы раз партыя кідае яго на найадказнейшыя дзялянкі бальшавіцкіх франтоў. І так з самага семнацатага году, з тых часоў, як ён паступіў у слаўную дывізію Латыскіх стралкоў, аж да гэтага часу. Заява ім была пададзена надоечы ў райком з просьбай накіраваць на Дальні Ўсход, а райком паслаў у комуну.

У райкоме таварышу Гравэ малючыя казалі:

— Гравэ, мы ведаем цябе, як чэснага бальшавіка, які ўмее працаваць!

У комуне, у самай багатай комуне нашага раёну, прарыў. Ідзі туды! Ты будзеш там больш патрэбен! Наладзь гаспадарку! Прачысьць комуну! Прыгледзься. Падрыхтуй зьмену, і мы тваё жаданьне задаволім.

Таварыш Гравэ не з такіх, каб адступаць. Ён, праўда, нехаця, але даў згоду, і вось, на трэці дзень прышоў у комуну. Ведаў Гравэ пра гэтую комуну і раней, але ніколі не выпадала быць у ёй. І вось толькі сёньня ён сапраўды пазнае ўсё жыццё комуну.

III

А жыццё ў той комуне было такое:

„... І заснавалася наша комунa ў тысяча дзевяцьсот восемнацатым годзе. Вярнуліся з фронту мужыкі нашыя бальшавікамі-комунарамі, з вінтоўкамі ды з наганамі з чырвонымі істужкамі ды новымі думкамі...

— Ленін,—казалі,—жыць па новаму вучыць; комуну загадаў будаваць! Жыццё ў пана Шабэра было нікуды ня вартае, батракамі ў пана былі мы ўсе. Сабралі нас ўсіх на сход і запыталі ў нас, як мы хочам жыць:—ці падзяліць панскую зямлю, кожнаму з нас па пяцці, ці гуртам, комунай, каб разам усе! Быў такі, сярод нашых мужыкоў, мужык Недаседка—панскі батрак. Баявы такі, развудалы бальшавік...

Ён нас усіх да толку, можна сказаць, і даўёў! Толькі, толькі бабы справілі музыку—за падзел зямлі панскай, ды кожнай па пяцці, а ён як сказане, дык усе і сыцішыліся! Сярод мужыкоў падмогу знайшоў.

Вышаў той Недаседка на ганак і так от гаварыў:

— Слухайце, што я буду казаць! У бацькі было тры сыны, ды тры дзесяціны зямлі, ды адзін конь, ды адна карова, ды адна хата. Павырасталі сыны тыя, ды дзяліцца па-

чалі—як ня круці, а кожнаму па дзесяціне зямлі трэ! Падзялілі. Кожнаму па каню трэ. А дзе-ж іх узяць? Кожнаму па карове, трэ а дзе іх узяць? Доўга думалі яны, і дадумаліся—не дзяліцца! І не дзяліліся. Іван мае каня, едзе—гаворыць: „нно трэ мой конь“, Сыцяпан едзе,—гаворыць: „нно, мой конь“, ды і Уладысь едзе, — гаворыць „нно, мой конь“... Так і з каровай, такі з хатай, так і з ўсім чыста... Дык давайце будзем жыць так, як жылі тыя тры браты... Дружнай сям'ёй... Комунай вялікай!..

... Так сярод мужыкоў падмогу і знайшоў.

І комуну з'арганізавалі, і жылі разам... Праўда, авой, як баяліся, як жыць мы будзем. Пяць год той Недаседка старшынёю ў нас быў. На шосты год здаўся і памёр. Паміраючы, загадваў: пахавайце мяне ў комуне...“

Споўнілі яго мы жаданьне і ў комуне першую могільку насыпалі. Сьпіць ён цяпер. От дзе быў комунар... Дачку пасья сябе пакінуў—слаўную дачурку—радзілася дачка Недаседкі нашага на другі дзень, як комуну з'арганізавалі. А цяпер яна ўжо вунь якая дзеўка—адна кроў з малаком, ды разумная, ужо што ні на ёсьць дзяйсцьвіцельная комунарка...

У дваццатым напалі на нас бандыстыя, чэрці паганья. Усе нашы на полі былі, сенажаць касілі. А іх наляцела груганоў ажно дзевятнаццаць чалавек. І ў форме, і з гранатамі, і з вінтоўкамі.

— Дзе комунары?

А комунараў у комуне і няма: усе на рабоце; малыя ды старыя адно ў хаце сядзяць, ды полудзень сыном ды бацьком гатовяць. Павыводзілі груганы чорныя, бандысты паганья, старых з хат ды паставілі да сьценкі.

— Дзе сыны?—пытаюць.

— На рабоце,—гаворым, а ў саміх ногі ажно зыбаюцца, ды сьлё-

зы з вачэй плывуць, гледзячы разарэньне такое. Авой, авой...

Так яно было, жыцьцё такое...

Вывелі бандыстыя дзевяцера ней нашых комунарскіх са стаіняй—ды пастралілі на двары... Пывыносілі падушкі з хат комунарскіх—ды пух на вецер павыпускілі... Падпалілі гумно ды дымам пускілі... А тут нашы на абед ішлі...

Угледзеў Недаседка, вечны яму спакой, усю катаवासю такую, ды як закамандую з за ўзгорку:

— Кавалерыя, за мною!

А голас моцны ў чалавека быў. Ды як кінуцца комунары з косамі на бандыстых груганоў чорных, крывапіццаў. Ды як пабралі комунары ў рукі стрэльбы, ды як пачнецца страляніна на двары...

— А ўсе перапужаныя, што бэжа мой... Добра, што ўдзень уе было... Ды далі знаць у сельсавет, ды як наехалі падвечар армейцаў раць—нас ратаваць, а мы ўсе з перапуду стаім і плачам,—а гумно ўжо згарэла... А коні ў армейцаў змыленыя, змыленыя, ажно дрыжаць—так захадзіліся...

А на двары навалыніца, ды пралівень, ды гром, як гасане, як гасане...

Пытаюць у нас армейцы пра бандытаў, а ў нас зуб на зуб не пападае:

А родненькія, дарагія, ратуйце, адно просім мы, бабы старыя, у іх...

Выратавалі. Тых бандыстых, груганоў чорных, пералавілі. Пасья суду да аднаго расстрэлілі.

А нашыя комунары доўга яшчэ сьцерагліся:—едзе комунар—вінтоўка за плячмі; арэ комунар—вінтоўка за плячмі; косіць комунар—каса ў руках, а—вінтоўка за плячмі.

Палі комунары духам.

Недаседка, старшыня наш, у горад паехаў, доўга быў у горадзе, а прыехаў з гораду з дапамогаю ад дзяржавы: дзесяцера коняй ды

прошай кіпу прывёз. За грошы тыя мы млын пабудавалі — палягчэла жыць...

От толькі, як Недаседка памёр, як новы старшыня ў нас быў, не паладзіла частка комунараў з ім да на выселкі вышлі чатыры сям'і...

Склікаў тады новы старшыня сход да спытаў у комунараў:

— Мо дзяліцца хочаце, на іх гледзячы?

Ніхто дзяліцца не захацеў. Так іно мы і жывем у комуне..."

IV.

Да партыйнага сходу, пакуль не сабраліся партыйцы і комсамольцы, усе сядзелі моўчкі і курылі махорку. Доўгі зімні вечар. У хаце Сардэчнага насіўся сваясасблівы пах ад вымытых дзіцячых пялёнак. Табачны дым крыху адбіваў гэты прыкры пах прэлья, у льянцы дагарэлі галавешкі. Доўга не запальвалі лямпы:—жонка Сардэчнага эканоміла газу.

Нарэшце, калі прышоў у хату стары Піліп Андрыёнак, Сардэчны запаліў лямпу, са смакам загасіў сярнічку і сам сеў за стол.

Але таварыш Гравэ сходу не пачынаў. Не пачынаў сходу ніхто і з іншых комунараў. Усе сядзелі і чакалі пачатку.

Прайшло ў маўчанцы яшчэ некалькі хвілін.

— Дык хто ў вас пачынае сход? Хто сакратар ячэйкі?

— Сямён у нас сакратар, але яго, як бачыце, няма, — адказаў Сардэчны, хоць і не ў яго пытаў таварыш Гравэ.

— Так! Дык усё-ткі трэба сход пачаць...

— Тады дазвольце мне кіраваць нашым сходам, — вывеў з усяго таварыш Гравэ.

Маўчаньне было знакам згоды.

Тады Гравэ залез за стол і адчыніў сход. Сам-жа ўзяў слова. Тут здарылася даволі цікавае. Сардэчны

перабіў Гравэ „на адну хвілінку“ і, праўда няшчыра, заявіў:

— Таварышы! Сярод нас, партыйцаў і комсамольцаў комуну, ёсць беспартыйная—мая жонка Сардэчная, я прапанаваў-бы ёй пакінуць памяшканьне...

Такая заява, сказаная высокім тонам, выклікала за сабою ўсьмешку на тварах партыйцаў, а маладыя комсамольцы голасна зарагаталі.

Але Сардэчны настойваў на сваім. Яму, відаць, страшна падабалася такая таемная фракцыйнасьць.

Жонка-ж ня зьвяртала ўвагі і ўвіхалася ля калыскі груднога дзіцяці.

— Я да ваших размоў ня надта прыслухоўваюся... Куды мне з хаты ісьці...

Гравэ не зьвярнуў на гэты выбрык Сардэчнага ўвагі і пачаў спакойным, упэўненым голасам сваю нескладаную прамову.

Спачатку ён прачытаў пастанову Райкому партыі аб накіраваньні яго ў комуну. Пастанова жадных спрэчак ня выклікала. Тады Гравэ працягваў:

— Я, таварышы, новы для вас чалавек, і вы мяне ня ведаеце. Але спрацуем, і вы пазнаеце мяне. Для мяне праца ў комуне новая праца, і, магчыма, з майго боку будуць упушчэньні Партыйная арганізацыя тады няхай выпраўляе мяне. Я не з такіх, каб не прыслухоўвацца да голасу партыйнай масы. За комуну мы будзем адказваць усе да аднаго. Партыя паслала мяне кіраўніком гаспадаркі. У вас тут прарыў, старшыня арыштаваны за растрату, а комунa ня можа заставацца без кіраўніка. У вас ёсць недавыкананьне абавязкаў перад дзяржавай—дзяржава чакае на закантрактаваны лён, а ён і дасюль ня прыведзены ў парадак. Абмалот ня зроблены. Падрыхтоўка да будаўніцтва не распачата. Машыны сьнегам занесены і іржаваеюць на двары—самі бачылі, і я бачыў. Месяц-другі, трэці—і вясна прыдзе. А ці

гатовы комунары? У вас, як мяне інфармавалі ў Райкоме, ёсць сабесаўскія настроі, ёсць кулацкі элемент, ня выяўлены, праўда, дагэтуль... Усё я павінен ведаць. З бальшавіцкай сьмеласьцю, у парадку самакрытыкі і крытыкі, мы павінны выявіць усе нашы недахопы... Я скончыў.

Гравэ зноў сеў за стол, а Сардэчны падкруціў кнот у лямпе. Усе маўчалі.

Сьледам выступіў з прамовай Сардэчны. Сваю прамову ён гаварыў з патосам вялікага знаўцы.

Гравэ моўчкі сядзеў і слухаў. Сардэчны гаварыў доўга...

— Партыя нас вучыць змагацца, як с правымі, так і з левымі на два франты, за генэральную лінію пад лёзунгам дагнаць і перагнаць Сардэчны скончыў.

Колькі ні прыслухоўваўся да прамовы Сардэчнага Гравэ, ён нічога ня змог атрымаць карыснага для сваёй работы.

Рэшта прысутных маўчала. Маўчалі і бесьперапынна курылі. Такая пасыўнасьць не магла не нэрваваць Гравэ, прывычаенага на рабочых партыйных сходах да вялікай актыўнасьці пры абмяркаваньні такіх важных пытаньняў, як жыцьцё прадпрыемства.

— Мне дзіўна такая маўчанка, таварышы, — устаў Гравэ. — Няўжо кожнага члена партыі трэба цягнуць за язык, каб ён загаварыў? Можна ў каго будучь якія запытаньні, і я адкажу...

Піліп Андрыёнак, заклапочана скінуўшы пальцам попел з сваёй цыгаркі, апусьціўшы галаву ў зямлю, ня глядзячы на таварыша Гравэ, спытаў:

— Хто ты сам будзеш? Раскажы нам! Мы-ж павінны ведаць, хто ты такі. Праўда, мы верым Райкому: дрэннага ён ня прышле, аднак разам-жа працаваць прыдзецца... Ды ты, як відаць, ня з нашага краю... Дзе твая сям'я? Ці ты мо' адзін?...

— Правільна, — адказваў Гравэ. Тут я павінен расказаць, хто гэта Гэта неабходна. Разам-жа працаваць будзем...

— Сам я рабочы, латыш... Хачу з тых латыскіх...

Доўга гаварыў пра сябе Гравэ. Усе з вялікай уважлівасьцю слухалі за тварам Гравэ ў часе яго шырокага, доўгага апавяданьня пра жыцьцё.

Калі-б хто сядзеў з боку і сочыў за паводзінамі Сардэчнага, ён змоў бы заўважыць ледзь прыкметна перадэргваньне твару Сардэчнага. Але з прысутных ніхто гэта не заўважыў. Сардэчны, як заўсёды, ёрзаўся на лаўцы, барабаниў пальцамі аб стол, круціў у руках аловак і з боку, з затаенай увагай, углядаўся на Гравэ.

А Гравэ доўга і спакойна гаварыў пра сябе.

V.

Тысяча дзевяцьсот семнацатга год прынёс з сабою паводку новых думак у рабочыя кварталы рыскіх прадмесьцяў. Запалымнелі чырвоныя сьцягі, загаварылі прамойцы, пачалі дзяліцца на групы партыі, у кожнай сям'і па вечарам доўга не згасала сьвятло, і адбыліся дыскусіі па бягучаму палітычнаму моманту. Пасьля кастрычніцкіх боек у Ленінградзе, усё стала больш ясным. Зьнікла развада, дзе, што кружыла верхаходку неабдымных прасторах былой Расійскай імперыі. Загаладалай імперыі, змучанай імперыі...

Сям'я Гравэ — вялікая сям'я. Каб ня было войны, быць можа сям'я ўжо даўным даўно і развалілася. Але вайна стрымала падзел вялікай сям'і яшчэ на чатыры галіны. У васемнаццатым годзе было: чатыры братаў, трое сясьцёр і старшая маці. Быў і пяты брат, але сям'я даўным-даўно, у чатырнаццатым годзе, развіталася з ім, і ён павёдаў сям'і пра сваё існаваньне.

у нямецкім палоне праз кароткія, мала цікавыя лісты.

У восемнацатым годзе ў сям'ю вярнуліся двое сыноў з арміі, з фронту. З чырвонымі нашывачкамі на пятліцах, з чырвонымі істужкамі праз салдацкія зімовыя папахі. Двое вярнуліся з фронту бальшавікамі. З партыйнымі дакументамі, з заданьнем ад Рэвваенсавету.

У тым-жа восемнацатым годзе ў сям'ю вярнуўся і трэці брат, з нямецкага палону.

Карла і Густава ў хаце ня было, калі прышоў Вольдэмар да хаты. Карл і Густаў былі бальшавікі. Працавалі яны—адзін у партыйным камітэце, а другі ў міліцыі. Работы было страшна многа, і яны рэдка маглі заехаць да хаты адпачыць.

Стаміўшыся за час палону Вольдэмар парашыў адпачыць. Аднекуль на стале з'явілася выпіўка, закуска, а за сталом стольныя госьці, былыя Вольдэмарава таварышы. Праўда, і Вольдэмар вярнуўся соцыялістам...

На трэці дзень пасля прыезду ў хату Вольдэмара прышоў Карл, стомлены, змучаны. Угледзеўшы Вольдэмара, Карл прывітаўся, сеў за стол, пачаў распытваць.

І пытаньне было пастаўлена рукам.

— Ну, а скажы, Вольдэмар, супроць каго ты цяпер?

— Я?

— Так, ты!

— Супроць бальшавікоў.

— Я першы бальшавік!

— А я другі, пачулася з дзьвярэй,—то ішоў Густаў.

— Значыць, я супроць вас!

— А мы супроць цябе!

Праз месяц Карл, начальнік бальшавіцкай міліцыі, за антысавецкую агітацыю арыштаваў Вольдэмара. А яшчэ праз два тыдні, за ўцёкі з арыштнага дому, разам з групай белых офіцэраў, Рыская надзвычайная камісія падпісала прыгавор

над Вольдэмарам. На протоколе камісіі і цяпер, так, наводдаль, стаіць подпіс Карла Гравэ.

У хуткім часе, пасля гэтага здарэння, падзеі змяніліся. У Рызе, па загаду геніяльнага Уладзімера Ільіча, форміраваліся першая дывізія латыскіх стралкоў.

— Вам, слаўныя гэроі, пролетарская рэволюцыя давярае абарону першай у сьвеце пролетарскай дзяржавы! Меткае вока і гэроізм латыскіх стралкоў, адданасьць іх справе дыктатуры пролетарыяту, павінны запаліць агнём энтузіязму на барацьбу з адвечным ворагам пролетарыяту—з сусьветным капіталам—мільёны новых змагароў за перамогу Кастрычніка ва ўсім сьвеце!

— Ганарыцеся, абаронцы Кастрычніка, уручаным вам пролетарыятам аружжам! Гэроічна і стойка вартуйце заваёвы пролетарыяту! На вас наша надзея! Ганарыцеся імем байцоў рэволюцыі! Будзьце гэроямі!

З рабочых прадмесьцяў ішлі рабочыя. З вёсак і панскіх маёнткаў ішлі батракі. Рэволюцыя заклікала гэрояў на фронт абароны. Форміравалася дывізія.

Карл і Густаў Гравэ былі адны з першых у слаўных, пачэсных сьпісах Першай дывізіі латыскіх стралкоў.

Стойка і гэроічна змагаліся латыскія стралкі за сусьветны Кастрычнік! Яны не палохаліся варажых куляў, гармат і танкаў! Рэволюцыя пасылала іх туды, дзе было найбольш небяспечна. І гэроі выходзілі гэроямі! Фінскі фронт у нябяспечы, — латыскі стралок метка страляе! Белыя ў Арле—латыскія стралкі ратуюць Чырвоную станіцу! Дэнікін у Растове—стралкі на бой! Урангель не здае Перакопу,—у бой латыскія стралкі! Белая Польшча рыхтуе пятлю—і ла-

тыскі стралок сваім клінком раз-
рубае пятлю!..

Нам ня хлеб быў уцежай, а абоймы
патронаў!

Нам зацішша на фронце — нуда і
смута...

Ад латыскіх стралкоў не схаваецца
вораг...

Латыскі стралок для белых—бяда!

І сьмела, гледзячы проста ў вочы
сьмерці, ішлі палкі чырвоных ла-
тыскіх стралкоў. Яны не здаваліся
ў палон белым, бо ведалі пра свой
лёс... Раз паранены заставаўся на по-
лі бою, і таварышы не маглі яго
забраць з-пад варожых атак, па-
ранены вымаў наган, прыстаўляў
халодную сталь да віска і паміраў,
як гэрой... Так, пад Арлом, памёр
Густаў Гравэ... А Карл прайшоў
усе франты, усе пераправы, удоль
і поперак прайшоў Украіну, Каў-
каз, Крым і Беларусь і, тройчы
паранены на франтах, астаўся чыр-
воным гэроем! Слава гэроем!

Пасьля таго, як сьціх раскат
вайны, Карл Гравэ працаваў на
фабрыцы мэханікам у машынным
аддзяленьні.

— Для вашага стамлёнага зда-
роўя патрэбна ціш і іншыя ўмо-
вы,—такі быў зроблен вывад дак-
тароў пры мэдаглядзе.

Доўга не згаджаўся Гравэ з дак-
торскімі вывадамі. Доўга ён ніяк
ня мог разьвітацца з тым, дарагім
для яго, рабочым асяродзьдзем.
І толькі тады, калі кашаль пачаў
усё больш і больш душыць яго,
а нэрвы пераставалі слухацца, ён
памяняў фабрыку на вёску.

Тры гады ён быў старшынёю
сельсавету. Тры гады ў вёсцы вяр-
нулі здароў'е. Прымусілі нэрвы
слухацца, і вось цяпер, калі Гравэ
падаў заяву аб накіраваньні яго на
далёкі Усход, Райком накіраваў
яго ў комуну...

І так, як змагаліся мы ў часы
грамадзянскай вайны, і так, як па-
міралі мы на франтах, так чэсна
змагаемся мы, латыскія стралкі, на
фронце соцыялістычнага будаўніц-
тва! Агонь па ворагу!

— Партыя паставіла мяне сьме-
ла! Добра! Я буду працаваць! Але ў
вы разам са мной павінны праца-
ваць! Чуеце? А калі нас зноў па-
клічуць на бой, калі зноў пры-
нятая труба заграе для латыскіх
стралкоў-комунараў трывогу, то
на новае возьмемся за вінтоўку,
разам з вамі пойдзем у апошні бой
з капіталам!

Успаміны мінулага налілі
Гравэ крывёю і зрабілі белым твар
комунара. Ён прыстальна глядзеў
проста ў вочы старога Піліпа,
нібы для аднаго яго расказа-
ваў пра сябе. Але новага старшын-
ю слухалі ўсе.

Уважліва слухаў і Сардэчны, за-
тоена перабіраючы ў сваіх думках
і сваё мінулае.

VI.

Гравэ аказаўся ня дрэнным стар-
шынёю комуні. Комунары яго па-
любілі за шчырасьць і актыўнасьць.
Ня было таго, хоць і дробнага на
першы погляд, пытаньня, якое-б
ня было сваячасова вырашана Гравэ.

— От характар,—гаварылі кому-
нары,—слова сьвята! Раз скажа,
што зробіць, то зробіць...

Сам Гравэ пачаў прыкмячаць,
як у комуне з яго прыходам па-
чалі наладжвацца справы. Адна ра-
бота чарадавалася за другою; праў-
да, часамі плян работы, вызначаны
ім, не заўсёды акуратна выконваў-
ся, прыходзілася падганяць работу
па вечарох, пры сьвятле.

Нават падцягнуліся і тыя з ко-
мунараў, якія былі ў чорных сьве-
сах гультаёў і сымулявалі сабе
розныя хваробы, абы ня выйсці
на работу.

Комуна жыла ў абкружэньні.
Штодня на комунальныя мэды
прыяжджалі сяляне з мелівам, пра-
комуна прыяжджалі з навакольных
вёсак у сельсавет, у лес, і самі
найменшы непарадак адразу-ж пры-
кмячаўся сялянамі.

Да прыходу Гравэ ў комуну ме-
лакі выкарыстоўвалі самы наймен-

шы непарадак у комуне для сваёй
агітацыі, для кампроматацыі ко-
муны. Колькі ўжо было пагаворана
пра Мініча! Колькі ўжо было на-
гаворана пра тое сена, што не
пасьпелі комунары сваячасова ска-
сіць! Колькі ўжо не нашаптаўся
бабы ў вёсках пра сьмерць у ко-
муне кныра! Колькі нагаварвалі на
сходах кулацкія падпывалы пра
студню комуні, у якую нейкі злы-
дзень нібы ўкінуў сабаку!

З прыходам Гравэ ўсё гэта па-
чала цішэць. Ня было да чаго пры-
чапіцца бабскім плёткам, ня было
чаму пажывіцца раскулачаным ін-
дывідуальнікам, ды іхнім падку-
лачнікам.

Праўда, ня так ужо і добра
жыцця стала ў комуне па прыходзе
Гравэ, але пайка хапала, комуна
прамысловымі таварамі забясьпеч-
валася, і комунары асабліва ні ў
чым не адчувалі гострай патрэбы.
Праўда і тое, што ў комуне было
яшчэ пакуль што цесна,—за гэтыя
гады сем'і комунараў павырасталі,
трэба было будавацца. Гравэ у
сельсавеце востра паставіў кватэр-
нае пытаньне, і ў выніку комуне
былі перададзены пяць кулацкіх
дамоў. Заставалася перавезьці іх у
комуну. К новаму году комунары
ўзяліся за перавозку першага з ку-
лацкіх зрубаў...

Многа зьмянілася з часу таго
першага сходу.

Гравэ пільна сачыў за гаспадар-
кай, за кароткі час зорганізаваў
невялічкі актыў з партыйцаў і ком-
самольцаў, і ўжо ня так, як на
першым сходзе у іх язык разьвяз-
ваўся сам, калі, яны прыкмячалі
непарадкі.

Гравэ з усіх комунараў больш
за ўсё наблізіў да сябе старога
Піліпа Андрыёнка. Гэта быў ра-
зумны стары комунар, вечна закла-
почаны, вечна зацікаўлены жыцьцём
комуні. Ён часта адраіваў Гравэ
тую ці іншую задуманую ідэю, уносіў
корэктывы, папраўкі, а часта і сам, як
практычны, сумленны чалавек, про-

ста гаварыў, што трэба рабіць так,
а ня гэтак, як думае Гравэ.

Піліп зрабіўся, як гавораць, пра-
вай рукою Гравэ. Калі Гравэ вы-
яжджаў у горад, намесьнікам яго
заўсёды заставаўся Піліп. Ён разь-
мяркоўваў комунараў на работу,
вёў табэль рабочых дзён.

З прыходам Гравэ ў камуну нек-
сам сабою адышоў у бок Сардэч-
ны. Ён стараўся як мага радзей
паказвацца на вочы Гравэ, запі-
раўся ў канцэлярыі комуні на цэ-
лыя дні, заяўляючы, што ён занадта
заняты складаньнем плянаў весна-
вога севу, і прасіў, пакуль ён пля-
ны ня скончыць, не турбаваць яго.
Гравэ згаджаўся з такімі довадамі,
і мала турбаваў Сардэчнага.

У комуну трактарысты Сямён
прывёз з машына-трактарнай стан-
цыі трактар. Да гэтага году кому-
на ня мела трактара. Гэта яшчэ
больш падбадзёрыла комунараў.
Сямён узяўся за падрыхтоўку ма-
лодшых трактарыстых. Савет ко-
муны парашыў у дапамогу Сямёну
даць Гузікавага сына і Арынку Ле-
бедзеву, вызваліўшы іх на час ву-
чобы ад работы аднаго ў канюшні,
а другую ад дойкі кароў.

За месяц-паўтара лён быў пры-
мяты, ільновалакно аказалася ніз-
касортным. Лён перамока.

— Як па твоему, чыя тут віна?—
спытаў аднойчы Гравэ ў Піліпа.

— Ясна, Сардэчнага!—бяз утой-
кі, адказаў Піліп.—Восень і так
была мокрая, а лён пералежаў—
гэта ён сябе за вялікага спэца вы-
даваў увесь час...

Лён пайшоў на загатоўчы пункт
за паўцаны.

— Што-ж, нічога тут не папі-
шаш!—падумаў Гравэ,—гэта не мая
віна...

VII

У часе суду над Мінічам выяві-
лася ўся яго злачынная дзейнасьць.
Нягледзячы на тое, што комуна і
пасьля яго старшынства засталася
такой-жа, як і была, аднак усе фак-

ты паказвалі, што каб ён сваячасова ня быў выкрыты, комуна-б дайшла да развалу.

Калі старшыня суду пытаў у яго:

— Ці прызнаеце вы, падсудны, што ў выніку вашай работы ў комуне знізілася дысцыпліна, павялічылася п'янства, пачаўся дрэнны дагляд жывёлы, ледзь не правалілася ўборачная кампанія, каб не дапамога акружаючых бядняцка-серадняцкіх гаспадарак,—дык Мініч, прыцснуты фактамі, прыцснуты паказаннямі камунараў, прымушаны быў прызнацца вінаватым.

Сьведкі паказалі і на другое. Мініч употайку ад камунараў, складаў акты аб прапачы парасят ад „навальнага ліха“ і ўпотайку прапіваў іх... На судзе выявілася і прозьвішча сабутыльнікаў Мініча. У невялікім сьпісе красавалася прозьвішча раённага агронома, засуджанага па другой справе, і двух інструктароў райкоопсаюзу...

Прамігнула на судзе прозьвішча і Сардэчнага. Але Сардэчны быў адным са сьведкаў па абвінавачваньню Мініча і даў суду вельмі каштоўныя паказаньні аб колькасці растраты.

Гравэ на судзе ня быў. У гэты час ён знаходзіўся ў Мэнску на нарадзе старшыні комун, і хоць цікавіўся, але ня меў магчымасьці пабыць на судзе.

Менск жывіў шалёнай падрыхтоўкай да бальшавіцкай вясны. Штодня ў раёны выяжджалі шматлікія брыгады для дапамогі ў правядзеньні веснавога севу і колектывізацыі. У Наркомземе, Белкалгасцэнтры, у Ільносаюзе штодня зьбіраліся зводкі аб процантах колектывізацыі, контрактацыі, насенных фондаў, давядзеньні веснавых плянаў да двара. У цягніках ішлі гутаркі на адну тэму, і тэмаю была колектывізацыя.

Прыехаўшы з нарады ў комуну, Гравэ застаў у канцэлярыі аднаго Сардэчнага. Сардэчны лызгаў на шчотах. Мімалётны ўзрок, кінуты

на Сардэчнага, устрывожыў Гравэ. Чамусьці яму ўспомніліся часы грамадзянскай вайны. І як быццам яму ўспомніўся самы профіль маленькага, выбрытага чалавека.

— Не, гэта ня можа быць,—па-рашыў Гравэ,—гэта проста з-за моёй стомленасьці ў часе нарады...

Стары Піліп прынёс сумную вестку: за апошнія тры дні звалілася з ног дзьве каровы і насення цялят. Кароў прышлося ноччу дэрезаць.

— Гэта з чаго яны?

— Хвароба страўніка—адказваў спакойна Сардэчны, не адгінаючыся ад папер.

— От тут ужо мая віна,—занепакоіўся Гравэ, тут ужо я вінаваты... Я...

Але сёньня, як ніколі, яму паказаліся такія знаёмы і голас Сардэчнага...

— Што за ліха.. гмм...

Вясна стукалася ў дзьверы. Машыны чакалі рамонт, насенне чакала сартоўкі і ачысткі. Комунарскія коні і каровы чакалі кармоў. А ў комуне кармы, асабліва сена, было на сходзе. Гумны неяк раптоўна папусьцелі, вясна хоць і стукалася ў дзьверы, але на палёх глыбока ляжаў белы акіян пульхнага сьнегу. Толькі дзе-нідзе працякалі раўчачкі на пералесіцах.

На прызыдыме сельсаву было ўхвалена даабкласьці цьвёрдым заданьнем дванаццаць найзаможных гаспадарак сенам. Усё сена перадаць комуне. Цьвёрдазаданьшчыкі нехаця выконвалі сваё цьвёрдае. Але выконвалі.

— Як ні круціся, а ня выкруцішся з іхніх рук..

Мімалётна ўспомніўшы пасля звароту з нарады, з Менску, нібы знаёмы твар і голас Сардэчнага, цяпер Гравэ ўсё больш і больш углядаўся на гэты выбрыты твар і ўсё больш і больш прыслухоўваўся да голасу гэтага маленькага, голената чалавека. Ён нават да поўначы ня мог замкнуць павекі, жа-

даючы ўспомніць, дзе, як і калі бачыў гэтага чалавека. Пражытыя гады выбілі з галавы час, месца, абставіны гэтай сустрэчы. Гравэ стараўся лёгічна прыйсьці да вываду:

— Грамадзянская вайна... дзе? грамадзянская вайна... дзе? франты... ці мала было ў яго франтоў?.. Белья—чырвоныя? Дзе?

Надакучлівая думка не выплывала з галавы, але абсалютна безрэзультатна. Памяць прабліснула і знікла, сам спужаўся такой думкі і не адважыўся. Цяпер яму нават здавалася, што і Сардэчны нібы пазнае яго, але таксама не адважваецца спытаць.

— А мо спытаць?

Розум адказваў: „не, ня трэба“. Гравэ падбіраў розныя акалічасьці для пацьверджаньня сваёй няяснай думкі.

— Праўда, што гэта такое, у райком справы Сардэчнага аб прыёме ў партыю адаслалі яшчэ вунь калі, да ягонага прыходу ў камуну, і чаму Райком не вызывае яго ў прыймовую камісію? А мо ўжо і вызываў?

Але чым больш думаў Гравэ над гэтым пытаньнем, яснасьць усё больш і больш выплывала з яго галавы.

Клопаты штодзённага жыцця комун не дазвалялі многа думаць над гэтым, і праз некаторы час Гравэ зусім быў забыўся пра нібы дзесьці бачаны твар, і чулы голас Сардэчнага.

Маўчаў і Сардэчны.

VIII

У комуне запалілі агні.

Вечар слаўся кісейнымі туманамі.

Надоечы ў камуну на сталае жыццё пераехала ўся сям'я Гравэ, і з прывычнай заклапочанасьцю да самай дробнай справы, Гравэ разам з жонкай сёньня выкліваў сыценкі сваё кватэры вялікімі газэтнымі аркушамі. Работа „ня клеілася“, газэтыныя аркушы паўзлі

размочаныя клеем, Гравэ нэрваваўся нечаканай работай і гаварыў жонцы:

— От выдумала... і трэба было канечна сёньня...

Жонка выстаўляла ў довад, што яна любіць чыстату і акуратнасьць, што і яму будзе прыемней зайсьці ў выклееную кватэру, ды да таго, рэдка калі бывае, што вечар будзе вольны...

— Яно то так—згаджаўся Гравэ,—можа і сёньня...

Калі работа па аклейцы кватэры падыходзіла да канца, у дзьверы кватэры Гравэ забарабаніў позьні госьць.

Гравэ адчыніў дзьверы.

Увайшло двое.

Адзін у форме ўпаўнаважанага ДПУ, а з ім міліцыянер.

Прывіталіся.

— У вашай комуне ёсьць камунар Сардэчны?—спытаў ўпаўнаважаны.

— Так, у нас!

— Вы член партыі?

— З семнаццаці гадоў.

— Так.

— Нам трэба арыштаваць Сардэчнага!

— Так... ясна...

— І другога камунара з вашай комун—Мікалаевіча. Ёсьць такі?

— Ёсьць! Сардэчны жыве ў аднэй з ім хаце.

— Так-так,—расьцягнуў слова ўпаўнаважаны,—ну апранайцеся! Мы павінны будзем зрабіць у іх вобшыск.

Гравэ накінуў на плечы армяк, адзеў шапку, і ўсе вышлі на двор комун.

— От як маскуецца наш вораг... Пралазіць ва ўсе шчыліны, ва ўсе спакойныя мясьцінкі, а адтуль з сярэдзіны падрывае...

У куфры Сардэчнага пры вобшыску была знойдзена офіцэрская шабля, некалькі пар капітанскіх эполетаў, фотографічныя здымкі Сардэчнага на ўсёй „веліччы“ капітана.

ІЛ. БАРАШКА

Сардэчны і Мікалаевіч былі арыштаваны.

І толькі цяпер Гравэ ўспомніў Сардэчнага.

Гэта было ў тысяча дзевяцьсот дзевятнаццатым годзе. Дыбізія латыскіх стралкоў знаходзілася на Украіне.

Гравэ з групай таварышоў было дана операцыйнае заданне прайсці ў варажы стан, дазнацца пра месца знаходжання штабу белых. І калі ён вяртаўся да сваіх, раптам з-за лесу выплыў профіль маленькага нізкарослага офіцэра. Уцякаць нельга было. Гравэ тады кінуўся быў на офіцэра і хацеў задушыць. Офіцэр крыкнуў:

— Ні з месца, сволач! — і выстраліў.

Гравэ ўжо не памятае, як ён дабрыў да сваіх. Той офіцэр прастраліў яму плячо. Таварышы па разведцы гаварылі, што яны забілі таго офіцэра.

— Але... думае сёння Гравэ — вораг жывучы.. вораг і цяпер не здаецца...

І ўсцьцешаны тым, што тая надакучлівая думка разгадана ім, Гравэ вярнуўся да дому і раскажаў аб усім у сям'і. Ён расшпіліў кашулю, паглядзеў на заросшую рану і ўсьміхнуўся.

Усьмешка гаварыла:

— Жывем і будзем жыць!..

Успомнілася песьня вялікіх паходаў:

Нікогда-нікогда, нікогда-нікогда,
Комунары не будуць рабамаі!

Перад самым севам у комуне праходзіла чыстка. Савет комуны ўхваліў выключыць з комуны Сардэчнага і Мікалаевіча як шкодніцкі, контррэвалюцыйны элемент

8. IV. 1931 г.

з сем'ямі, дый і трэцяга — Атроха, за кулацкую агітацыю і нядбайства. Сход праводзіўся пры ўдзеле рабочых брыгадзіраў, якія прыезжалі ў веску для дапамогі ў вяснянім севе.

Гаварылі на сходзе мала.

Сорак адна рука — за выключэнне і не аднае — супроць.

На імя рабочых брыгадзіраў гораду, у прэзыдыум, паступіла запіска на лістку са сшытку:

„Таварышы ўсе прыезджыя! Прашу вас не аставя маей прозьбі, што я буду вас прасіць. Нашую сям'ю сігоня ісключаюць з камуны. Я прашу вас ні заставя мяне беспаследствія больную толькі радзівшую з дробнымі дзіцьмі ў зімняе время. Раз есть закон падняць из камуны, но я з камуны не пайду. Я пагібну в камуне, но не на снегу. Прашу вазьміце ўважаніа“.

Замест брыгадзіраў адказваў на запіску таварыш Гравэ. Ён расказаў пра сваё знаёмства з Сардэчным, пра сустрэчу, пра рану і скончыў так:

— Там, дзе капіталізм, з нас нібы інакш абышліся. І на сынег, яму жывымі закапалі-б... Але мы, большавікі, ня помсьцім свайму порагу! На сынег мы хворую жанку Сардэчнага ня выкінем. Да вясны яна будзе ў комуне. А там... нам такія людзі не патрэбны.

На тым-жа сходзе аформілі ў члены комуны пяць новых сем'яў Сталінскага закліку.

Комуна дзейна рыхтуецца да севу.

Здалёку чуто тарахтаньне трактару. То малодшыя трактарысты вуздаюць сталёвага каня.

„Зьняволеная“ і „вольная“ літаратура

Ня так даўно т. Луначарскі на адным выступленьні перад пісьменьнікамі, крануўшыся ўзаемадосін савецкае і замежнае літаратуры, разумеючы пад апошняю пануючыя ў ёй плыні, зусім правільна адзначыў, што, чым далей, тым больш яскрава намячаецца між імі разрыў.

У той час, як савецкая літаратура, савецкія пісьменьнікі, заражоныя будаўніцтвам соцыялізму, удзельнічаюць як хто можа ў гэтым будаўніцтве, у той час, як савецкая літаратура дапамагае вырашаць найвялікшыя праблемы чалавечтва і ганаўцца гэтым дык замежная літаратура, выключаючы з яе пакуль што слабы пролетарскі і рэволюцыйны сэктор, абслугоўвае інтарэсы пануючае, эксплёататарскае клясы.

Зусім зразумела, што літаратура, у якой так ці іначай тояцца, так ці іначай завулявана, ідэі гэтага клясы або іншыя відазьмененыя формы, ня можа цікавіць шырокія пласты чытацкіх мас будаўнікоў соцыялізму, заўзятых ворагаў капіталістычнае сыстэмы.

У сваю чаргу і літаратура тых, хто будзе соцыялізм, нічога, акрамя нянавісьці, ня можа выклікаць ад ворагаў гэтага соцыялізму.

Так мы гэта бачым і ў сапраўднасьці. Да прыкладу возьмем Чэхаславакію. У № 5 соцыял-дэмакратычнае часопісі „Собота“, зьявіўся артыкул пана В. Кёніга „Зьняволеная літаратура“, дзе гаворка ідзе, вядома, пра савецкую літаратуру.

Пан Кёніг вельмі разьвяза сьць-вяджае, што савецкая „літаратура

проста задушана“, што літаратура знаходзіцца ў глыбокім крызісе“. Прычына такога заняпаду савецкай літаратуры, на яго думку, у тым, што „ў гарод літаратуры ўлез політычны казёл, які наважыў быць гароднікам“.

Сапраўды, як можна жыць савецкаму пісьменьніку, як можна пісаць, паводле п. Кёніга, калі ад яго патрабуецца, каб ён быў „кваліфікаваным політычным аўтарам“, ад яго патрабуецца, каб ён сваё мастацтва аддаў колгаснаму руху, патрабуецца, каб ён пісаў пра прамфінплян, пра ўдарніцтва, пра Чырвоную армію. Яго, няшчаснага, прымушаюць адбываць вайсковую муштроўку (!), бываць ў лягерах ды на манэўрах, ад яго патрабуецца, каб над ім шэфствавалі прадпрыемствы і г. д.

Бедны пісьменьнік! Якая-ж можа быць „свабода“ пры такіх умовах? і як ён можа „свабодна“ выказаць свае думы?

Усемагутны РАПП захапіў камандныя вышыні і стрыжэ ўсіх пісьменьнікаў пад адзін грабянец. Усе напутнікі, арганізавана распаленыя, а частка іх прымушана (!) была нібыта ўступіць у РАПП. У якасьці прыкладу пан Кёніг пасылаецца на творчасць Леонава. Увесь час гэты пісьменьнік пісаў добрыя рэчы. Напісаў надзвычайную рэч „Вор“, а пасля раптам „Соть“. І Леонаў памёр як пісьменьнік...

Зусім не выпадковым зьяўляецца гэтае выступленьне супроць савецкае літаратуры. І па часу і па ха-

рактару яно супадае з кампаніяй у буржуазным друку супроць так званае „прымусовае працы ў СССР“ „Прымусовая праца“ і зняволеная літаратура—гэта два бакі аднаго мэдалю. Трэба паказаць дробна-буржуазным масам, што ў СССР ня толькі праца, але і вышэйшыя формы культуры зьяўляюцца „прымусовымі“, „зняволенымі“.

Перш за ўсё пан Кёніг нахабна хлусіць, калі гаворыць, што папутніцкія пісьменьніцкія арганізацыі распылены. Да гэтага часу жывуць і працуюць такія папутніцкія арганізацыі, як „Саюз савецкіх пісьменьнікаў“, якім кіруе той самы-ж Леонаў, „Перавал“, Нікіцінскія суботнікі“, „Маскоўскае таварыства пісьменьнікаў“ ды інш.

Формы грамадзкае работы асобных пісьменьніцкіх арганізацый, у якіх пісьменьнікі прымаюць ўдзел ня толькі па ўласным жаданні, але часта зьяўляюцца самі і іх вынаходцамі, — пан Кёніг выдае ня толькі як за абавязковыя для ўсяго пісьменьніцтва, а як і прымусовыя („патрабуецца“). Пісьменьнікі, паводле пана Кёніга, прымусова выконваюць „соцыяльны заказ“ сталінскага кіраўніцтва... Гэта ўжо ня толькі фальсіфікацыя, а і брахня.

Каб абгрунтаваць тэорыю „зневаленьня“ савецкае літаратуры, п.Кёніг павінен быў частку выдумаць, а часткаю падтасаваць факты. Мы, вядома, разумеем, што як аргументы, і вывады, да якіх павінен быў прыйсці п. Кёніг, прадиктаваны яму клясамымі інтэрэсамі. Ён проста выконвае „соцыяльны заказ“ свае клясы.

Як бачыце, заняпад савецкае літаратуры, пра які нічога ня ведае наша крытыка, адбываецца таму, што ў яе „гарод улез політычны казёл“. Ну, а ў чэскай літаратуры, якая, бачыце, квітнее, такога „казла“ няма.

А ці не політычны казёл дыктаваў Мэдэку напісаць п'есу „Пал-

коўнік Швэц“? Ці не політычны казёл водзіць рукамі паноў Дыка, Дурыха, Карла Чапэка („Гавары з Масарыкам“), І. Копта („3-я рота па магістралі.“)?

Так, мы сьцьвярджаем, што літаратура ёсьць часткаю політыкі, што літаратура, асабліва ў эпоху жорсткае клясавое барацьбы, зьяўляецца пэўнай політычнай зброяй, што літаратура толькі тады можа быць на ўзроўні свае эпохі, калі яна актыўна ўдзельнічае ў будаўніцтве жыцця, у політыцы жыцця.

А вы гэтага не сьцьвярджаеце? „Літаратурны“, калі можна так сказаць, творы Мэдэка і ўсіх да яго падобных кажуць за тое, што політыка зьяўляецца асноўным элементом буржуазнай літаратуры.

Але вам сазнацца ў гэтым нявыгада, і вы крывадушныце. Вы робіце выгляд, што ваша літаратура „не партыйная“, „бесстаронняя“, „об'ектыўная“. Вам гэта патрэбна на тое, каб трымаць ў аблудзе масы, якіх вы штодзённа атручваеце буржуазнай номэнклатурай.

Вам гэта патрэбна на тое, каб умацаваць уплыў вашага пісьменьніка на масы, і гэтыя масы весці за сабою. Вось таму вам лепш выдаць яго за „бесстаронняга“ ды „об'ектыўнага“, за сумленьне нацыі.

Так для нас было-б дзіўна, каб у той час, калі кожны мускул нашае краіны, кожная мысь ня толькі перадавых людзей, але і кожнага радавога грамадзяніна заняты тым, каб хутчэй здзейсніць пяцігадовы плян, каб лепшыя людзі краіны, якімі, бязумоўна, павінны быць пісьменьнікі, — апісвалі любоўныя прыгоды дэгенэратаў, як гэта робяць, напрыклад, такія чэскія пісьменьнікі, як В. Кршка або Красек са Львовіц. Або каб займаліся насадкаю імперыялістычных пачуццяў, як гэта робіць палкоўнік Мэдэк (мы ня зьбіраемся заваёўваць чужых краін), або каб займаліся агітацыяй, накіраванай на

зрыў нашага соцыялістычнага будаўніцтва, якое павінна вырашыць лёс сьвету!

Такі пісьменьнік сустраў-бы суровы і аднадушны адпор ня толькі ад нашае крытыкі, але і ад усяе грамадзкасьці ў цэлым. Па-вашаму, гэта дрэнна, гэта „прымус“ і зневаленьне“. Па-нашаму, добра, і мы ўпэўнены, што з гэтым згодзіцца і перадавая частка чэскай ды славацкай грамадзкасьці.

Так, зусім правільна, што мы патрабуем, каб пісьменьнік стаяў на вышыні свае эпохі. А гэтая вышыня—ідэі Кастрычніцкай рэвалюцыі, соцыялістычнае будаўніцтва.

Можам вас упэўніць, што гэтыя патрабаванні ня большыя за тыя, якіх чытачы патрабуюць ад Чапэка, Мэдэка ды Дыка.

Мы разумеем, што вам ня выгадна адчыняць сапраўднае значэньне вашай літаратуры, бо гэтая літаратура імкнецца політычна і эстэтычна ўслужыць кіраўнічай клясе. Вы (я звачваюся да ўсіх, хто аднолькава з вамі мысліць) ужо даўно ня можаце пісаць так, як некалі пісаў гнеўны Безруг, як пісаў А. Сова, або нават Врхліцкі ў яго, напрыклад, „Ахвярам катастрофы ў Мосьцен“:

„Хлеб! Адзіны лёзунг імчыць па сьвеце,
Хто згінуў за хлеб, той—мучальнік!“

Вы так ня можаце пісаць, бо гэта вам напаміла-б пра 25 лютага, пра расстрэлы беспрацоўных у Духаве, якія ішлі прасіць сабе хлеба; за гэтыя расстрэлы, зробленыя па загаду ўраду, у якім сядзяць соцыял-дэмакраты, лёкаі буржуазіі, вы нясеце поўную адказнасьць.

Вы, „вольныя“ пісьменьнікі ў „вольнай“ краіне, ужо даўно ня можаце пісаць пра беспрацоўе, пра жабрацтва мас, пра падрыхтоўку да вайны, пра забесьпячэньне зброй вашай краіны самых рэакцыйных урадаў у сучаснай Эўропе, бо

гэтым самым вы падсякалі-б сук, на якім сядзіце.

У 1925 годзе ваша цензура забараніла верш А. Совы „Аўгіевы канюшні“ і Врхліцкага „Bethune“, бо яны вам напаміналі пра расстрэлы на „Вацлаўскім пляцы“. А мы гэтых поэтаў вашае клясы перакладаем і друкуем у нашай краіне „зняволеная літаратура“, і тое, што ў іх было сапраўды рэвалюцыйным, лічым сваім.

Вы саджаеце пісьменьнікаў у астрагогі за тое, што яны політычна іначай за вас думаюць (Ольбрахт, Фучык) і яшчэ маеце нахабства пісаць пра „зняволеньне“ савецкае літаратуры. Вы гнаіце ў астрагах рабочых (Гарус, Странскі) толькі за тое, што яны змагаюцца за інтэрэсы рабочае клясы, ваша цензура душыць усялякія спробы рабкораў прабіцца ў пісьменьнікі, і яшчэ маеце нахабства крычаць пра „зняволеньне“ савецкае літаратуры!

Так, пра цензуру, пра арышты пісьменьнікаў, пра расстрэлы вы хочаце маўчаць і крычаць пра „зняволеньне“ у БССР, таксама як ангельскія ды французскія рабаўласьнікі хочуць маўчаць пра сваіх рабаў у афрыканскіх колёніях і крычаць пра „прымусовую працу“ у СССР.

Але ці не здалося толькі вам страшным, што наша краіна займае цяпер першае месца ў сьвеце па выдацях друкаваных твораў? Што ў нашай краіне ўпяршыню у сусьветнай гісторыі выступаюць цяпер пісьменьнікамі не дзесяткі, а сотні рабочых адварштату? Што за гэты час у нас вырасла магутная нацыянальная—украінская, беларуская, грузінская, армянская, узбэцкая і інш.—літаратура?

Зрэшты пра гэта добра ведаюць рабочыя Чэхаславакіі. Асабліва тыя, якія пабылі ў нас. Яны вам калі-небудзь дадуць дакладны і апошні адказ.

ЗА КАРДОНАМ

Шлях закардоннага пролетарскага пісьменьніка

Закардонная пролетарская літаратура бесьперапынна расьце. Хутка яна стане масавым рухам. Зусім натуральна, што пры гэтым узьнікае шэраг пытанняў: як формуюцца кадры пролетарскіх пісьменьнікаў? якое асяродзьдзё рабочае клясы на Захадзе вылучае рабочых пісьменьнікаў? якімі шляхамі ён прыходзіць да літаратуры? як ён глядзіць на свае задачы і ініш? На ўсе гэтыя пытаньні адказвае чэскі пролетарскі поэт Эл Цар у сваёй аўтабіяграфіі, што падаецца ніжэй.

Рэдакцыя.

Нарадзіўся я ў Празе ў 1900 г. Мой бацька працаваў сырамятнікам і зарабляў добрыя грошы—ад 20 да 30 злотых у тыдзень. У школе я быў адзін з трох лепшых вучняў. Як адно дзіця ў сям'і, якая добра зарабляла, я жыў у дастатку. Мой бацька быў соцыял-дэмакратам, але актыўнага ўдзелу ў політычным і грамадзкім жыцьці ня браў.

На дзевятым годзе майго жыцьця бацька памёр ад няшчаснага выпадку на прадпрыемстве. Маці прымушана была падацца на фабрыку на работу. Гэта прымусіла яе кінуць кватэру з двух пакояў і нацяць адзін маленькі пакойчык.

Маё становішча пагоршылася. Бадай увесь свой пазашкольны час я быў бяз догляду і праводзіў яго на вуліцы. Свае пазыцыі леп-

шага вучня я паступова здаваў і пераходзіў на апошнія месца. Зачытваўся дэтэктыўнымі романамі. Таксама любіў чытаць пра падарожжа. Часта думаў, каб уцячы з дому.

У чатырнаццаць год я скончыў школу з дрэннымі адзнакамі. Тады маці аддала мяне вучыць сталярнаму рамяству. Але ад таго, што майстра дрэнна са мною абыходзіўся і ад цяжкіх умоў працы, я тры разы ўцякаў з фабрыкі. Уцёкшы трэці раз, я тры дні прашвэндаўся пагорадзе, але голад прымусіў мяне на чацьвёрты дзень вярнуцца да хаты. Гэтыя тры дні я начаваў у сутарэньнях розных дамоў. Але сталярку ўсё-ж адолеў.

Гэта было якраз у рэзгар вайны, калі становішча рабочае клясы, у тым ліку і мае маці, было неўмагату. Маці зарабляла шэсьць злотых у тыдзень, а я 60 крэйцараў¹⁾. Харчы можна было купляць у вельмі абмежаванай колькасьці толькі па картках, але і на іх у нас часта не ставала грошай. Разам з дзецьмі, такімі самымі галоднымі, як і я, хадзіў я за горад у поле, дзе мы кралі бульбу рэпу і ўсё, што пападалася пад рукі. Разам з тым мы кралі і вугаль з пляцфор-

¹⁾ Крэйцар—1/50 залатога

маў; адны рабілі гэта на свае па-
трэбы, другія кралі на продаж.

У 1917 годзе пачаліся дэманстра-
цыі рабочых праскіх прамысловых
прадпрыемстваў супроць голаду.
У адной такой дэманстрацыі я,
адзіны рабочы з свае фабрыкі,
браў удзел, за што быў звольнены,
але па просьбе маткі мяне прынялі
зноў. Ня глядзячы на тое, што я
не належыў ні да якое політычнае
партыі, я заўсёды ўдзельнічаў ва ўсіх
акцыях рабочае клясы, што змага-
лася за свае інтарэсы.

Кола маіх таварышоў было ты-
повым продуктам ваеннага часу: мы
кралі, курылі, ігралі ў карты, „стра-
лялі“ за дзяўчатамі. У той час пра-
політыку мы яшчэ ня мелі ўяўлень-
ня. Мая матка цярпела, з аднаго
боку, ад матэрыяльнае нястачы, а
з другога, ад мае моральнае рас-
пусты.

У 1918 годзе, у лютым, я быў
узят у войска. Мяне залічылі ў
102 полк, які стаяў у Вэнгрыі ў г.
Вакешчабы. Муштроўка ды голад
былі падрыхтоўкаю да франтавога
жыцця. А пасля—паходы: месяц у
Штырыі і 4 месяцы ў Італіі. Так
ішла ўзмоцненая работа, каб пера-
рабіць нас у гарматнае мяса.

У часе аднаго агляду, калі я ня
выканаў загаду ўбраць свой казы-
рок дубовым лісьцем, палкоўнік
выцяў мяне па твары. Тады я стаў
рыхтавацца да дэзэртства. Аднак
да гэтага справа не дайшла.

У жніўні нас адправілі з Італіі ў
Сэрбію, дзе пад націскам францу-
заў і колёніяльнага войска адсту-
пала аўстрыйская ды нямецкая ар-
мія. На нас была ўскладзена за-
дача—затрымаць гэтае адступлен-
не. Немцы прабавалі выратаваць
становішча. Цэлымі цягнікамі яны
адвозілі машыны ды рознае ўзбра-
енне.

5 кастрычніка я сам здаўся ў
палон вольнаму насельніцтву. На-
ша дывізія была ў стадыі распаду,

і часьці, што былі на сэрбскай тэ-
рыторыі, разьбягаліся хто куды.
У палоне я прабыў тры месяцы.
Голад, вошы, холад.

24 сьнежня я ўцёк з палону і
пайшоў пехатою да хаты, аднак у
Нішы мяне схапілі сэрбы і зьбілі,
а французскі офіцэр разам з тым
разьбіў мне твар. Пасля гэтага
мяне зьмясьцілі ў канцэнтрацыйны
лягер, а ў 1919 годзе, разам з ін-
шымі палоннымі, мяне адправілі
на бацькаўшчыну.

З вялікімі надзеямі пусьціліся мы
пехатою да хаты. У дарозе мы да-
ведаліся, што заключаны мір і што
заснавана самастойная Чэх-Сла-
вацкая рэспубліка. Дарогі былі
паразьбіваны немцамі, і мы ледзь
дабраліся да Новага Саду, а ад-
туль нас ужо цягніком адправілі
праз Вену ў Прагу.

У вайскавай службе я часта ду-
маў пра сваё становішча рабочага
ў сучасным грамадстве і пра свае
да яго адносіны.

Калі я вярнуўся да хаты, дык
Прага ўсё яшчэ была ў стане ап'я-
неньня ад „заваёванае свабоды“.
Аднак і я і мая маці па-даўнейшаму
галадавалі. У гэты час я падаўся ў
Саюз рабочых спортыўных органи-
зацый (соцыял-дэмакратычны), які
коратка зваўся літарамі СДТЕ. Тут
я атрымаў першыя ўражаньні пра
політычнае жыццё, пра клясавы
антагонізм і пра клясавую бараць-
бу. Але гэтыя першыя ўражаньні
былі няяснымі і блытанымі. Усё-ж
інстыктыўна я ішоў па правільным
шляху і схіляўся да левага крыла
соцыял-дэмакратыі, якое аформля-
лася тады ў самастойны комуні-
стычны рух.

У 1920 годзе мяне зноў узялі на
вайсковую службу і адправілі ў
Беняшоў. У часе вайскавае службы
я няспынна падтрымліваў сувязь з мя-
сцоваю леваю організацыяй СДТЕ,
а ў 1921 годзе перайшоў ужо ў
ФДТЕ (комуністычны спортыўны

саюз), які ў той час яшчэ толькі арганізуюўся.

За ўдзел у публічным выступленні гэтае арганізацыі і за парушэнне, у сувязі з гэтым, вайсковае дысцыпліны ваенны дывізіённы суд засудзіў мяне на адзін месяц у адсідку. Гэтую адсідку я адбываў у праскай гарнізоннай турме.

Адбывшы кару, я быў пераведзены ў Будэйспіцэ, пры чым атрымаў адзнаку політычна ненадзейнага чалавека і быў пад наглядам, аж пакуль ня скончыў вайсковае службы.

У 1922 годзе я вярнуўся да хаты і стаў працаваць у ФДТЕ. Доўгі час быў беспрацоўным, і мы зматкаю зноў апынуліся ў нястачы. Пасля мне ўдалося атрымаць работу на вугальным чыгунковым складзе.

У 1924 годзе я ўступіў у кампартыю Чэх-Славакіі і маю заўсёдную работу ў мясцовай ячэйцы і ў раённым камітэце.

За гэты час я перамяняў некалькі месцаў мае работы, бо кожны раз, калі мне ўдавалася знайсці работу, дык мяне звальнялі з прычыны беспрацоўя.

Маё матэрыяльнае становішча ніяк не палепшылася, ня гледзячы на тое, што ў нас, як кажа буржуазія і соцьял-фашысты, „дэмакратыя“ і „свабода“. Рабочыя жывуць у такім самым жабрацтве, як і раней, і натуральна, што я і мая сям'я фактычна мае напоўгалоднае жыццё. Цяпер я працую на прадуктовай фабрыцы, якая вырабляе крэм, і атрымліваю 230 крон на тыдзень.

Я актыўна працую ў КПЧ і ФДТЕ, а апошні час яшчэ працую і рабкорам.

Такім чынам, мой шлях да камунізму пачаўся з 1919 году, калі я моцна звязаўся з рабочаю арганізацыяй.

Вось факты майго жыцця.

Цяпер мне хацелася-б кораценька спыніцца на маёй рабкораўскай і літаратурнай дзейнасці. Калі да нас прышлі першыя весткі пра тое, што рабочыя СССР, пасля пераможнае рэвалюцыі, будуць сваю рабочую дзяржаву і што ў іхным будаўніцтве адным з сродкаў культурнае і грамадзкае работы служыць насыценгазета, дык мы таксама наважылі выдаваць сваю насыценную газету.

Першы нумар такое газеты, які мы назвалі „Чырвоны выклік“, мы выдалі ў 1925 годзе і павесілі ў нашым памяшканні (ФДТЕ). У гэту газету (яна выходзіць і да гэтага часу) я пачаў пісаць артыкулы сатырычнага характару, галоўным чынам на мясцовыя тэмы.

З цягам часу я пачаў звярочваць увагу і на больш важныя падзеі з грамадзкага жыцця, на праблемы з жыцця і барацьбы рабочае класы ў цэлым, а калі ў нас пачаўся рабкораўскі рух, дык мае таварышы парайлі мне дасылаць свае допісы і ў цэнтральны партыйны друк.

З апаскаю паслаў я свае першыя допісы, аднак, калі ўбачыў, што яны надрукаваны і што рэчы, напісаныя рабочым, могуць даць карысць партыі і садзейнічаць камуністычнаму руху, я сам сабе сказаў: калі я сапраўды магу што-колечы зрабіць у гэтых адносінах, дык з радасцю аддамся гэтай рабоце.

Я пачаў рэгулярна пісаць у партыйныя газеты. Стаў рабкорам. На працягу гэтага часу мне давалася магчымасць часта, калі мы наладжвалі які-небудзь дыспут і ў нас было чаго чытаць з эстрады, прабаваць свае сілы ў вершах.

У рэдакцыях мае вершы прымаліся, хоць пры гэтым таварышы рэдактары гаварылі мне, што яны слабыя (і я ім веру) і раілі пісаць рэчы ў сатырычным жанры, якія мне ўдаюцца больш лёгка.

Я-ж маю вялікае жаданне зрабіцца рабочым рэвалюцыйным пісьменьнікам і адчуваю, што яшчэ мне не хапае літаратурнае адукацыі.

Цяпер, у якіх умовах ідзе мая літаратурная работа? На фабрыцы ў мяне работа амаль механічная. Я збіваю скрынкі, што не патрабуе ніякае разумовае напружанасці. У часе гэтае работы я абдумваю свае вершы, і калі што-небудзь надумаў, дык употайкі ад майстра, стараюся запісаць на лістох паперы і схаваш у кішэню. Я думаю, што так яшчэ не працаваў ніводзін пісьменьнік.

У гэтым заключаецца вялікая выгада ў маёй фабрычнай дзейнасці, а вячэрні вольны час я аддаю на іншую партыйную работу, працую яшчэ і ў ФДТЕ, пішу вершы для

выступленняў на рабочых вечарох і для мясцовае піонэрскае часопісі „Агонь“.

Вось уся гісторыя мае рабкораўскае і літаратурнае дзейнасці.

Урэшце мне хацелася-б адзначыць, што ў апошні час я запрошаны на работу па арганізацыі рабочых (пролетарскіх) рэвалюцыйных пісьменьнікаў і пролетарскае літаратуры. Я ўвесь цяпер аддаўся гэтай рабоце і ёю надта здаволены. Я моцна веру, што ў рабочай класе захавана багата літаратурных талентаў і што выявіць і нам удалася. З іхнаю дапамогаю можна будзе развіць гэты рух і ўтварыць добрую пролетарскую літаратуру, якая будзе служыць зброяю ў барацьбе рабочае класы за яе вызваленне.

Эл. Цар.

Пашыраны, пленум праўлення БелАПП

12-16 мая адбыўся пашыраны пленум праўлення БелАПП з удзелам прадстаўнікоў раённых філій і рабочых-ударнікаў, закліканых у літаратуру. Усяго на пленуме прысутнічала з правам рашаючага голасу 50 дэлегатаў.

Пленум заслухаў наступныя даклады:

1. Задачы пролетарскай літаратуры (т. Будзінскі).
2. Справаздача праўлення БелАПП (т. Ліманаўскі).
3. Доклад ВОАПП (т. Каваленка).
4. Беларуская пролетарская літаратура (т. Бэндэ).
5. Беларуская пролетарская поэзія (т. Аляхновіч).

Характарнай асаблівасцю пленуму было тое, што ён прайшоў пад знакам жорсткай самакрытыкі ў галіне творчых пытанняў, пад лёзунгам барацьбы за бальшавізацыю літаратуры, за аўладанне гэтай рэканструкцыйнага перыяду, за мэтад дыялектычнага матэрыялізму. Аб гэтым сведчаць тыя жывыя спрэчкі, якія шырока разгарнуліся па творчых пытаннях.

Пленум паслаў прывітаньне ЦК КП(б)Б, а таксама вынес рэзолюцыю пратэсту супроць новай хвалі фашысцкага тэрору ў Зах. Беларусі.

На пленуме прысутнічала дэлегацыя ФАССР РСФСР, якая прыяжджала сустрэцца Максіма Горкага. У склад дэлегацыі ўваходзілі т.т. Серафімовіч, Гладкоў, Матэў Залка, Коранеў, Усев. Іваноў, Огнеў, Салаў (рабочы-ударнік заводу АМО, закліканы ў літаратуру) і інш.

Увечары пленум БелАПП у поўным складзе сустрэаў на вакзале першага пролетарскага пісьменьніка савецкай зямлі т. Максіма Горкага. Ад імя пролетарыяту і працоўных Горкага вітаў г. Будзінскі, ад навуковых працаўнікоў — т. Вольфон.

12 мая ўвечары адбылася творчая пераклічка асоцыяцыі. З чытаннем уласных твораў выступалі т.т. Жыткевіч (Віцебск), Мельнікаў (Гомель), Мысьлінскі (польскацыя), Лявонны (Менск), Ракіта (Барысаў), Верамкін (яўр. сэкцыя), Богуш (Лачаф), Ліхадзіўскі (Менск).

Рэдакцыя „Чырвонай змены“ наладзіла нараду камсамольцаў, удзельнікаў пленуму, па пытанню стварэння такой літаратуры, якая-б адлюстравала ролю ленінскага камсамолу ў сацыялістычным будаўніцтве. Апра-

ча гэтага, нарада разгледзела пытанні, звязаныя з літаратурнай работай вакол газеты „Чырвоная змена“, з выданьнем дэкаднай старонкі ў газэце.

На нарадзе вырашана стварыць літаратурную брыгаду, якая і будзе працаваць пры газэце. У літбрыгаду „Чырвонай Змены“ ўвайшлі т.т. С. Ліхадзіўскі, Б. Мікуліч, Ю. Лявонны, Т. Алесін і інш.

Пленум вываў са складу праўлення Бандарыну, Вечара і Бумбэр. У склад праўлення выбраны т.т. Александровіч, Бэндэ, Бронштэйн, Люгоўскі (ударнік Віцебска), Швейдэль і Малашонак (ударнікі Менска), Адэскі (ударнік Бабруйска), Мельнікаў (ударнік Гомелю), Богуш, Шапіра, Буйвалінскі (Лачаф).

У сэкратарыят праўлення БелАПП абраны т.т. Галавач, Лынькоў, Александровіч, Мурашка, Бэндэ, Ліманаўскі, Дунец, Мысьлінскі, Сянкевіч, Швейдэль і Малашонак.

Першым сэкратаром БелАПП абраны т. Платон Галавач, другім сэкратаром — т. Міхась Лынькоў.

У склад дэлегацыі ў Савет ВОАПП абраны т.т. Галавач, Лынькоў, Ліманаўскі, Сянкевіч, Мысьлінскі, Мурашка і Аршанскі.

У рэвізійную камісію ВОАПП абраны т. Бронштэйн.

БССР

БЕЛАРУСКАЯ АСОЦЫЯЦЫЯ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ

● Андрэй Александровіч друкую ў Центравыдадце зборнік вершаў у перакладзе на польскую мову і ў Дзяржаўным В-ве Узбэжстану у перакладзе на узбэжскую мову.

Неўзабаве выйдзе з друку ў БДЗВ яго вялікі зборнік „Вершы поэмы“. Друкуецца роман у вершах „Нараджэньне чалавека“.

● Платон Галавач апрацоўвае апавесць „Спадох на загонах“.

Сымон Баранавых друкую ў БДЗВ другі выданьне апавесці „Межы“, „Чужая зямля“.

● Янка Скрыган падрыхтоўвае да друку другое выданьне нарысаў „Шугае сонца“.

● Юлі Таўбін працуе над поэмай „Таўрыда“. Вышла з друку ягоная кніжка вершаў „Каб жыць, сыпяваць і не старэць“.

● 29-IV-31 г. адбыўся перавыбарчы сход Менскай філіі БелАПП. Справаздача сэкратара філіі т. Барашкі выклікала жывое абгаварэнне работы філіі.

Менфілія з'яўляецца асноўнай філіяй БелАПП: у ёй сконцэнтравана каля 90 проц. усяе асоцыяцыі. І зусім зразумела, што асноўная работа БелАПП, галоўным чынам, лажылася на актыў філіі. Барацьба з нацыяналі-дэмакратызмам, дапамога партыі ў справе правядзення беларусізацыі (дзiesiąткі вечароў і выступленняў ў сувязі з месячнікам беларусізацыі), масавая работа асоцыяцыі, барацьба за кіруючую ролю БелАПП у літаратуры—усё гэта трэба запісаць у актыў філіі.

Праўда, творчае адставанне ад задач рэканструкцыйнага перыяду, пры ўсіх магчымасях далейшага росту, яшчэ даўка ня знішчана. Зусім натуральна, што цэлы шэраг людзей пачынае адсявацца ад літаратуры, ад актыўнага ўдзелу ў нашым руху (Моркаўка, Баркоўскі, Якімовіч і інш.) Некаторыя са „старэйшых“ не падаюць ніякіх симптомаў аб далейшым творчым росце.

Побач з гэтым расьце і разьвіваецца група навейшага прызыву, група маладых, якая, галоўным чынам, і запайнае ў апошні час літаратурныя часопісы.

Кожны новы твор не сустракаецца жывай крытыкай і дзейным абгаварэннем. Гэтае становішча цесна звязана з надзвычайнаю слабасцю нашай крытыкі, слабасцю маладых крытычных кадраў.

Зусім натуральна, што з гэтага ўсяго вынікае асноўная ўстаноўка: больш увагі творчым пытанням, бліжэй да задач рэканструкцыйнага перыяду. І творчая дыскусія, якая філіяй цяпер распачынаецца, павінна стаць сапраўдным экзаменам для філіі.

Калі ў мінулыя гады наглядаліся выпадкі ўцёкаў з вучобы, дык на сённяшні дзень мы наглядаем дыямэтральна процілеглую з'яву. І ў гэтым парука далейшага творчага росту.

Заклік ударнікаў у літаратуру па Менску фактычна правалены. Аб гэтым адчынена гаварылася на сходзе. У гэтым прычын шмат: і недастатковая мобілізацыя самой асоцыяцыі, і адсутнасць п. трэбаў дапамогі з боку профэсійных і інш. арганізацый. На гэты важнейшы вучастак работы і павінна быць зьвернута асаблівая ўвага філіі, павінны быць кінуты ўсе сілы.

У спрэчках па справаздачы выказваліся т.т. Ліхадзеіўскі, Таўбін, Кучар, Галавач, Мысьлінскі, Стэльмах, Доўгапольскі, Лімапоўскі, Баранавых, Мікуліч.

У склад новага бюро ўвайшлі т.т. Александровіч, Салагуб, Кучар, Асташенка і Бароўскі (яўр. сэкцыя).

На гэтым-жа сходзе ўхвалена Менфілія БелАПП называцца Менскаю асоцыяцыяй пролетарскіх пісьмennisнікаў.

У СЭКЦЫІ НАРЫСУ

● На агульным сходзе сэкцыі нарысу пры БелАПП, які адбыўся ў апошніх чыслах сакавіка, праведзены выбары сталага бюро сэкцыі. У бюро ўвайшло пяць чалтвек: Манькоў (рабочы-вылучэнец), Паваротны, Ліпнёвы, Зарэчны і Скрыган. Адказным сэкратаром сэкцыі абраны тав. Паваротны.

Сэкцыя сыстэматычна, раз ў дэкаду, праводзіць творчыя заняткі. Першыя такія творчыя заняткі былі прысьвячаны прапагоўцы вынікаў вытворчай нарады сэкцыі нарысу РАПП. З дакладам выступіў тав. Міх. Лынькоў. Даклад быў багата ілюстраваны беларускім матэрыялам і быў з вялікай увагай выслуханы прысутнымі на занятках.

У абмеркаваньні задач, намечаных першай вытворчай нарадай раппаўскай сэкцыі нарысу і высунутых тав. Лыньковым у сваім дакладзе, прынялі ўдзел т.т. Паваротны, Ліпнёвы, Скрыган, Зарэчны і інш.

● Першыя творчыя заняткі яскрава выявілі значыннае адставанне беларускага нарысу ад задач сацыялістычнага будаўніцтва. Нарыс, як адзін з жанраў пролетарскай літаратуры, павінен быць баявым, дзейным, ідучым поплеч з бальшавіцкімі тэмпамі сацыялістычнага будаўніцтва.

На творчых занятках сэкцыі прысутнічаюць і прымаюць удзел газэтных работнікі і студэнты газэтнага аддзяленьня Комуністычнага Унівэрсытэту Беларусі імя Леніна.

● На бліжэйшых чарговых творчых занятках сэкцыі будучь чытаць свае новыя нарысы С. Знаёмы і Іл. Барашка. Таксама сэкцыя рытуецца да творчага разгляду брошур нарысiстых Гарбунова і Салдаценкі: „Рапарт перамог“, „Пролетарскія батальёны на калгасным будаўнітве“ і „Калгасны рулявы“.

Сэкцыя рыхтуе зборнік лепшых нарысаў сваіх сяброў, які будзе выдадзены ОГІЗ-ам на расійскай мове.

З мэтай ўцягнення ў сэкцыю лепшых рабочых учарнікаў з прадпрыемстваў, а таксама і для правёркі дзейнасці нарысаў, сэкцыя будзе праводзіць большасць сваіх заняткаў на буйных фабрыках і заводах Менску.

МАГІЛЕЎ

● 17-га красавіка ў залі Магілёўскага пэд-комбінату адбыўся ўрачысты вечар, прысьвячаны гадавіне з дня сьмерці Ул. Ул. Маякоўскага.

Доцэнт пэдыстыгату т. Сьвадкоўскі зрабіў даклад на тэму: „Творчы шлях поэты“. Дэклямавалі я творы Маякоўскага „Ленін“, „Левы марш“.

Вечар закончыўся літаратурным выступленьнем гарадскога згуртаваньня БелАПП. Чыталі свае творы т.т. Івашын, Г'ардон, Караткевіч, Кавалёў, Воўкаў, Дажджоў, Багамольцаў і Жукавец.

● Пры Магілёўскім ДЧА утварылася гарадзкое згуртаванне БелАПП. Пераважную частку (ўсяго 18 асоб) складаюць студэнты тэхнікуму, чырвонаармейцы, вучні ФЗВ.

Раз у дэкаду адбываюцца заняткі, дзе побач з дакладамі разглядаюцца творчасць сяброў.

Кіраўніком — т. Івашын.

Згуртаванне прымавала сваіх сяброў да прадпрыемства гораду (швейфабрыка, скурзавод, ф-ка штучнага шоўку, зав. „Чырвоны адраджэнец“).

БЕЛАРУСКАЕ АБ'ЯДНАННЕ ПРОЛЕТАРСКА-КОЛГАСНЫХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ

● 25-IV-31 г. адбыўся сход пісьменьніцкіх згуртаванняў (БелАПП, Узвышша, Полымя, БелЛАСАФ), на якім створана Беларускае аб'яднанне пролетарска-колгасных пісьменьнікаў.

На сходзе з дакладамі выступалі прадстаўнікі ЦК ВОП КП т.т. А. Багданаў і Егорашвілі.

Створана ўсебеларускае орг. бюро БАПКП у складзе т.т. Шукевіча-Граццякова (адк. сэкратар), Барашкі (орг. сэкратар), Галавача, Баранавых і рэдактара „Колгасніка Беларусі“. У аб'яднанне ўваходзяць пісьменьнікі, якія галоўным чынам працуюць над тэмамі з сацыялістычнай перабудовы вёскі і якія паступова становяцца на рэйкі пролетарскай ідэалогіі.

БАПКП будзе выдаваць штомесячную літаратурна-мастацкую і грамадска-політычную часопіс намерам у тры друкаваных аркушы. Часопіс будзе змяшчаць і творы пачынаючых пісьменьнікаў.

Сход пісьменьнікаў заслухаў орыентировачны плян працы БАПКП, згодна якому на раёнах у буйнейшых цэнтрах сацыялістычнага зямляробства (Комуна БВА, колгас Энгельса, „Расьсвет Пераможца“, Койданаўская МТС і інш.) будуць створаны філіі аб'яднання.

Аб'яднанне распачынае заклік ударнікаў колгасных палёў у пролетарска-колгасную літаратуру.

У БЕЛАРУСКІМ ТАВАРЫСТВЕ МАРКСЫСТЫХ-ЛІТАРАТУРАЗНАЎЦАЎ

● У апошніх лічбах лютлага таварыства літаратуразнаўцаў-марксыстаў наладзіла ў Доме пісьменьніка вечар, прысьвячаны творчасці Кузьмы Чорнага.

З дакладам пра творчасць К. Чорнага выступіў тав. Ал. Кучар.

З пункту гледжання творчага мэтаду ў творчасці Кузьмы Чорнага можна вызначыць дзве асноўныя тэндэнцыі. Першая тэндэнцыя, якая найбольш адносіцца да першага перыяду творчасці, тэндэнцыя ў асноўным ідэалістычная, якая прыводзіць да адры-

ву чалавека ад рэчаіснасці, да адрыву ад лапечай психалогіі, псіхікі ад рэчаіснасці.

К. Чорны бачыць людзей, рэчы застыглымі, метафізічнымі, нярухомымі. Гэтакімі вачыма ён і глядзіць на вёску. Таму процэсу змяны гэтае вёска, перабудовы яе ў Чорнага амаль няма („Зямля“, „Сястра“, Верасніны ночы“, „Пачуцці“).

Паглыблена-псіхалогічны падыход Чорнага да людзей з адценьнем лібэральнага гуманізму прыводзіць да сыццявання класавых антаганізму на вёсцы.

Творам „Лявон Бушмар“ Чорны пачаў свой адыход ад ранейшае творчасці, зрабіў спробу паказаць класавы змаганьне на вёсцы. У адпаведнасці з гэтым адбываецца пералом і ў творчым мэтадзе.

Ад ідэалістычных тэндэнцый К. Чорны скочваецца да груба-механістычных пазыцый, і класавыя адносіны між людзьмі замяняе фізіялогічнымі.

Тав. Кучар спыняецца на пытанні пра сацыяльную прыроду творчасці Чорнага.

Нельга Кузьму Чорнага адносіць да сялянскіх пісьменьнікаў, зважаючы толькі на тое, што ён піша пра вёску. Чорны ў сваёй творчасці арганічна ня звязаны з асноўнымі сялянскімі масамі. Яго цікавяць глыбіні псіхікі селяніна, і ён не паказвае яго цалкам з усімі ягонымі жаданнямі і іскненнямі.

Творчасць Чорнага мае вытокамі дробна-буржуазныя пласты гораду, якія вышлі з вёскі і не парвалі сувязі з вёскай, якія шукаюць прытулку сваім „стомленным пачуццям“ на вёсцы.

Апошнія творы К. Чорнага (роман „Ідзі, Ідзі“, апав. „Вясна“, „Брыгадзіравы апавяданні“) гавораць пра тое, што Чорны перамагае недахопы свае ранейшае творчасці, становячыся на шлях паказу класовага змаганьня ў нашай краіне. Але і ў апошніх творах стыхійна прарываюцца рысы ранейшага творчага мэтаду ў выглядзе паглыбленага псіхалогізму.

Характэрнаю асаблівасцю апошніх твораў Чорнага з'яўляецца тое, што Чорны робіць нам паказаць процэсы перапрацоўкі людзей у сацыялістычным будаўніцтве, як у процэсе будаўніцтва колгасаў („Вясна“), так і ў процэсе індустрыялізацыі краіны („Модэльшчык Пархвіенка“, Андрэй і Зыдар з роману „Ідзі, Ідзі“).

Пролетарская літаратура Беларусі бязумоўна зацікаўлена ў тым, каб К. Чорны з напутніка ператварыўся ў саюзніка пролетарскай літаратуры, павінен яму дапамагань суровай, але таварыскай крытыкай.

Па дакладу т. Кучара выказаліся т.т. Гальперына, Глебкі, Чорны, Крапіва, Сядура, Ляпіч, Цігоў, Зубко і інш.

● На працягу трох дзён у канцы сакавіка і пачатку красавіка ў т-ве марксыстаў літаратуразнаўцаў адбывалася абгаварэнне курсаў гісторыі беларускай літаратуры проф. Піотуховіча і Гарэцкага.

Тав. Кобэр у сваім даволі вялікім дакладзе адрабязна спыніўся на разглядзе кнігі проф. Піотуховіча і давёў, што ўся сыстэма поглядаў проф. Піотуховіча ёсць сыстэма нацыянальна-дэмакратычная.

Па дакладу т. Кобэра выказаліся т.т. Барысенка і Рубіна, якія прысьвяцілі свае вытэпленні разгляду нацыянальна-дэмакратычнай кніжкі Гарэцкага і на адзістве нацыянальна-дэмакратычнага поглядаў Гарэцкага і Піотуховіча.

Тав. Сербэнта спыніўся на сувязі нацдэмаўскай сыстэмы поглядаў у кніжках па гісторыі бел. літаратуры з гістарычнай нацдэмаўскай канцэпцыяй.

Т.т. Гальперына і А. Кучар гаварылі пра асноўныя моманты, якія павінны быць заложаны ў аснову пры пабудове марксысцкай гісторыі беларускай літаратуры.

Па дакладу выступіў і проф. Піотуховіч, які, прызнаючы некаторыя памылкі, ўсё-ж ня прызнаў налічча ў ягонай кніжцы нацдэмаўскай канцэпцыі.

ТЭАТР

● 14 мая БДЗТ—2 канчае сваю работу ў Менску. Пасля 2-тыднёвага перапынку тэатр выязджае на некалькі тыдняў у Маскву, дзе будзе працаваць у будынку МХАТ—2.

З 15 ліпеня тэатр будзе працаваць у Ленінградзе, у Выбарскім і Маскоўска-Нарвскім палацах культуры. У Ленінградзе адбудуцца ўрачыстыя вечары спаткання тэатру з работнікамі ф-кі Белдзяржкіно, Беларускага дому асветы і рабочых буйных і адпрымстваў. У сустрэчы тэатру прыме актыўны ўдзел беларуская сэкцыя Комакадэміі.

У Маскве і Ленінградзе тэатр пакажа п'есы „Качагары“, „Разлом“, і „Першая конная“.

● Да пастаноўкі ў БДЗТ—2 вызначана п'еса В. Вольскага і М. Ільлінскага „Струмень праз балота“ (назва ўмоўная). Галоўная ідэя п'есы—змаганьне за пролетарскую навуку, за пролетарскае мастацтва, за новыя кадры. Форма—вострая політычная сатыра ў выглядзе музычнай камедыі. У п'есе ўскрываецца шкодная дзейнасць нацдэмаў у галіне культурнага будаўніцтва БССР.

● У рэпертуарны плян БДЗТ—2 ўключана пастаноўка калектыўнай п'есы, якая павінна быць створана самім калектывам работнікаў тэатру. Гэта будзе першы вопыт сапраўднага калектыўнага паказу, аўтарам і выканаўцам якога будзе сама актёрская маса.

КІНО

● У сувязі з выклікам здымачных брыгад на сваячасовую парыхтоўку сцэнараў на 1932 г. дырэкцыя ф-кі БДЗК і мастацкім аддзелам распрацаваныя кантрольныя лічбы вытворча—тэматычнага пляну на 1932 год.

Агульная колькасць адзінак, вызначаных плянам—24; сярод іх мастацкіх—8, політас-

ветных—16. Мяркуецца выпусціць 5 гукавых фільмаў, з іх 2 мастацкіх і 3 політасветных.

● Упяршыню на ф-цы, а таксама і ва ўсёй савецкай кінематографіі заключана паміж трыма здымачнымі брыгадамі ўмова на сацыялістычную ўзаемадапамогу. Брыгады падпісалі ўмову і абавязваюцца ўзаемна дапамагаць адна адной.

Усе тры брыгады цалкам адказваюць за кожную брыгаду, як за якасць прадукцыі, так і за сваячасовае выкананьне кожнай брыгадай яе гадовага прамфінплану.

РСФСР.

● Ленінградскае аддзяленне в-ва „Молодая Гвардия“ выпускае ў бібліятэцы „Наш творческий опыт“ зборнік артыкулаў М. Горкага „О ремесле писателя“. У зборнік увайдзюць артыкулы Горкага, якія тычацца яго работы з пачынаючым пісьменьнікам, напісаныя ў перыяд з 1914 г. да апошняга часу.

● Інстытут ЛІЯ Комакадэміі выпускае ў в-ве „Федерация“ ў масавай сэрні „Что нужно знать рабочему об искусстве и литературе“ 4 кніжкі пра Горкага: „Максім Горкі пра пролетлітаратуру“, „Максім Горкі пра вучобу“, „Ленін пра Максіма Горкага“ і „Чаму трэба вучыцца ў Максіма Горкага“.

Інстытут ЛІЯ і Маскоўскі абласны комвуз правялі 26 красавіка дыспут на тэму: „Партыя ў пролетарскай літаратуры“. Дакладчык А. Бачахэр аналізаваў творы Гарбатава, Ісбаха, Авалава і Чумандрына.

● Першая інтэрнацыянальная пісьменьніцкая брыгада МОРИ і ОГІЗ прыехала ў Растоў. Пасля азнамлення з прадпрыемствамі брыгада выедзе ў саўгасы Зернтрэсту.

● Дзяржплан СССР з ФАСП распрацаваў план уключэння пісьменьнікаў у работу буйнейшых пабудов, што дасць магчымасць на справе рэалізаваць лёзунг аб аўладаванні пісьменьнікамі тэхнікай.

Пісьменьнікі будуць пакіраваны на наступныя пабудовы: Урала-Кузьнецкі комбінат, Казмедзьбуд, Ангара-Енісейскі энэргетычны вузел, Дняпроўскі комбінат, Мінусінскі комбінат, Карагандынскі каменна-вугольны басейн, Сярэдняю Азію і Бобрыкаўскі комбінат. Да гэтых пабудов пісьменьнікі будуць прымацаваны на тэрмін ад 2 тыдняў да 2—3 месяцаў.

Дзяржплан СССР вылучыў спецыяльных работнікаў, якія перад ад'ездам пісьменьнікаў на месца пабудов правядуць з пісьменьнікамі гутаркі і кансультацыю.

● ФАСП прыцягвае для прымацавання цераз Дзяржплан СССР да пабудов: Іванова, Лідзіна, Гладкова, Нізавога, Шпанава, Інбэр, Рыхтэр, Бальшакова, Скосырава, Н. Багданава, Паўленка, Хаіта, Драздова, Рамашова, Фінка, Мітрэйкіна, Лаўрэнева, Казакова, і Нікіціна.

ХРОНІКА

● Сэкратарыят РАПП заслухаў паведамленне т. Дынамава пра плян выпуску Інстытутам ЛІЯ Комакадэміі масавай сэрыі „Что нужно знать рабочему об искусстве и литературе“. У сэрыю ўключана некалькі дзесяткаў популярных кніжак па актуальных пытаннях літаратуры і мастацтва. Сэрыя разлічана на шырокія масы чытачоў, рабочых і колгаснікаў. Да складання масавай сэрыі Інстытут прыцягвае і рабочых-ударнікаў.

● Большасць ленінградзкіх „кузнецоў“ паставілі зняць старое кіраўніцтва. Нанова абраная тройка заключыла згоду з ЛАПП пра ўваход „Кузніцы“ ў Асоцыяцыю.

● Дырэктарыят Інстытуту ЛІЯ зацвердзіў т. Дзехцэрова старшынёй сэкцыі вайскавай літаратуры. Намеснікам старшыні зацверджана т. Раіса Азарх.

● Зацверджана бюро літараўнай сэкцыі Комакадэміі ў складзе: А. В. Луначарскі (старшыня), Нусінаў (нам. старшыні), Макареў, Запраўская, Храпчэнка і Дабрынін.

● Заходняя АПП сумесна з ЛАЧАФ арганізуе масавы паход — конкурс за аўладанне тэхнікай. Усе члены АПП і ЛАЧАФ Зах. вобласці мобілізуюцца на ліквідацыю тэхнічнай няпісьменнасці. Для пісьменьнікаў будучы праведзены даклады пра задачы літаратуры ў галіне аўладання тэхнікай і конкурс на лепшае правядзенне паходу. Зах. АПП і ЛАЧАФ праводзяць літаратурна-творчую пераклічку з ЛАЧАФ Беларусі.

● Пачалі працаваць курсы Ленбалт ЛАЧАФ па ваянізаванні пісьменьнікаў. Курсы падрыхтоўваюць пісьменьніка да работы ва ўмовах вайскавога часу. Кіруе курсамі т. Вішнеўскі ўсёвалад. Да работы прыцягнуты цэлы шэраг вайсковых спецыялістаў і работнікаў вайскова-політычнай акадэміі. У праграму курсаў уваходзяць вайскова-корэспандэнцкія, тактычныя і стратэгічныя гульні.

● Пленум сэкцыі літаратуры і мастацтва народаў СССР (Комакадэмія) заслухаў даклад т. Каваленка пра задачы і асноўныя ўстаноўкі сэкцыі.

У пляне працы сэкцыі — складанне цэлага шэрагу монографій, якія асвятляюць вузлавыя моманты ў развіцці культурнага будаўніцтва народаў СССР.

Асабліва важнае месца зоймуць арганізуемыя сумесна з ВОАПП дыспуты на актуальныя політычныя тэмы. Асноўнымі дакладчыкамі з'яўяцца т. т. з месц. У тым ліку вы-

значаны — „Вялікадзяржаўны шовінізм і масовы нацыяналізм у мастацкай літаратуры, мастацтве і крытыцы“, „Нацыяналізм-дэмакратызм і барацьба за папутніцтва“, „Ад сялянскай да колгаснай літаратуры“, „Выякі творчай дыскусіі ў ВОАПП“ і г. д.

● 20 мая ў Маскве адчыняецца першы ўсерасійская канферэнцыя ВССП. Канферэнцыя заслухае політычны даклад праўлення ВССП, „Пісьменьнікі і соцыялістычнае будаўніцтва“ і шэраг іншых.

На канферэнцыі ВССП будзе праведзена дыскусія пра творчы метад.

УССР

● І. Мікітэнка канчае п'есу „Вугілля“, канчае апавесць „Петро Карташев“.

● Р. Кушняроў працуе над п'есаю „Эквівалент“, якая высвятляе класавую барацьбу ў навуцы.

● Ів. Кірыленка працуе над романам „Дві бригады“ з жыцця металургічных рабочых.

● Л. Нядоля закончыў п'есу „Підземна Комуна“.

● М. Гаско працуе над п'есаю „Шахта №“.

● Г. Кацюба выдаў новую кніжку „Бронзавыя людзі“. Працуе над романам з дняпроўскага будаўніцтва.

● Суполка рэвалюцыйных пісьменьнікаў „Західня Украіна“ складзена з тых заходня-украінскіх пісьменьнікаў, якія жывуць у УССР і існуе на Украіне блізка 5 гадоў. Хутка адбудзецца з'езд суполкі, на які прыедуць дэлегаты з розных месц Украіны. Будзе выдавацца ў Харкаве перыодычная часопісь „Західня Украіна“ грамадзка-літаратурнага характару.

● ЛІМ здаў да друку першы том твораў У. У. Маякоўскага ў перакладзе на украінскую мову пад агульнай рэдакцыяй Міх. Сэмэнка. Пераклад зрабілі М. Сэмэнка, Ол. Влызько, І. Маловічко, Э. Дробязко, Гео Шкурупій і інш. Том выдзе з артыкулам Э. Пэрліна. Неўзабаве здаецца ў друк том другі.

● ЛІМ падрыхтаваў да друку і выпусціў такія аднатомнікі: Нэчуй-Лэвіцкі, пад рэд. С. Шчупака, Марко Вовчок, пад рэд. Э. Кірылюка, Леся Украінка, пад рэд. Б. Якубоўскага, Міх. Коцюбінскі, пад рэд. В. Дзесьяка.

БЕЛДЗЯРЖЫДАВЕЦТВА

АДДЗЕЛ ПАДПІСНЫХ І ПЭРЫОДЫЧНЫХ ВЫДАНЬНЯЎ

МЕНСК, САВЕЦКАЯ, 79. ТЭЛ. 17-12

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ

НА ЧАСОПІСЬ

„МАЛАДНЯК“

Орган беларускай асоцыяцыі пролетарскіх пісьменьнікаў

У 1931 годзе частка аддзелаў часопісі рэарганізуецца. Будуць уведзены аддзелы: „РАБОЧАЯ КРЫТЫКА“, „ЛІТАРАТУРНАЯ КОНСУЛЬТАЦЫЯ“ і інш.

У 1931 годзе „МАЛАДНЯК“ дасыць шэраг апавесцяў, поэм на тэмы: змаганьня за прамфінплан, вытворчасці і калектывізацыі.

У 1931 годзе „МАЛАДНЯК“ змясціць шэраг артыкулаў аб замежных літаратурах: нямецкай, вэнгерскай, баўгарскай, славенскай, чэскай, польскай і інш. Будуць зьмешчаны артыкулы аб пролетарскай літаратуры РСФСР, Украіны і Закаўказзя.

У часопісі „МАЛАДНЯК“ бяруць удзел лепшыя сілы пролетарскай літаратуры БССР і выдатнейшыя прадстаўнікі пролетарскай літаратуры Савецкага Саюзу і замежжа.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

на 12 месяцаў. . . 5 р. — к.
„ 6 месяцаў. . . 3 р. — к.
„ 3 месяцы. . . 1 р. 50 к.

Асобны нумар 50 кап.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: у аддзеле падпісных і перыодычных выданняў: Менск, Савецкая, 79, усімі кнігарнямі, кіёскамі і ўпаўнаважанымі БДВ, усімі паштова-тэлеграфнымі канторамі і крамамі спажывецкай коопэрацыі.

АДДЗЕЛ ПАДПІСКІ І ПЭРЫОДЫЧНЫХ ВЫДАННЯУ
БЕЛДЗЯРЖВЫДАВЕЦТВА

АДЧЫНЕНА ПАДПІСКА на 1931 год

НА ЧАСОПІСЬ ЛІТАРАТУРЫ,
МАСТАЦТВА І КРЫТЫКІ

„УЗВЫШША“

ВЫДАНЬНЕ БЕЛДЗЯРЖВЫДАВЕЦТВА
ВЫХОДЗІЦЬ 12 КНІГ У ГОД

„УЗВЫШША“

друкуе мастацкія творы беларускіх
і іншакраёвых пісьменьнікаў, шы-
рока асьвятляе пытаньні поэзіі і
наогул усіх галін мастацтва

„УЗВЫШША“

жыва адклікаецца ў мастацкім слове
на ўсе пытаньні політычнага, літа-
ратурнага і мастацкага жыцця

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

на 1 год 6 р. — к.
на 6 мес. 3 р. 50 к.
на 3 мес. 2 р. 30 к.

Асобны нумар—80 к.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА:

у аддзеле падпісных і пэрыодычных выданняў БДВ,
Менск, Савецкая, 79, усімі кнігарнямі, кіёскамі і
ўпаўнаважанымі БДВ, ва ўсіх паштова-тэлеграфных
конторах і крамахі спажывецкай коопэрацыі

1. Як називається ~~французька~~
французька машина?
(фірма) Крауса

2. Як називається столова-
на машина? Брэнстра

3. Як називається праця
працювати книга у перан-
їтній? ~~французьку~~, швейцарську, нідбо,
Дакеліка масина, замасина, картна

4. Як називається ~~професійна~~
професійна праця
перанїтниця. (назва цієї машини)
~~праця~~ Дакеліка татни + Дакеліка

5. Назавіть ~~французьку~~ прозовіша
наспадка буйнай перанїтної
маїстерні у Менску, да
1917г. Мунвєтца

(На нїмалі адкавалі, але
гаворіть да ваша ведан-
ня ми не перанїтної)

Зтакім не посьветам не
маєм сали адкавалі не
нїмалі.

Вайнштон